

PAVOL ŽIGO*

Lexikálne prevzatia na slovensko-rakúskom pomedzí

ŽIGO, P.: Lexical Loans in the Slovak-Austrian Cross-border Region. *Slavica Slovaca*, 36, 2001, No. 1, pp. 3 – 12. (Bratislava)

By using the criteria of the areal linguistics the author points out a historical framework of mutual influences in absorbing words from one language to another one as a result of the mutual contacts of the West-Slovakian and Lower-Austrian dialectal areas.

Linguistics. Austriacisms. Lower-Austrian dialects. Social symptom. West-Slovakian dialects.

0. Vzájomné prenikanie slov zo slovenčiny do nemčiny a z nemčiny do slovenčiny možno charakterizovať z historického aspektu, ako aj z územného hľadiska. Uplatnením kritérií areálovej lingvistiky možno vyčleniť historický rámec prenikania slov, tematické okruhy a svedectvom vzájomného areálového kontaktu sú izolexy svedčiace o priamom kontakte západoslovenského a dolnorakúskeho areálu. Prenikanie slovanských lexikálnych jednotiek do rakúskej nemčiny v širšom kontexte charakterizoval ako súčasť syntetickej práce P. Wiesingera (1988) autor J. Ebner (1988, s. 99 – 187). V rakúskej nemčine možno ako príklady uviesť prevzaté slová typu *Falatschinke* (z lat. *placenta* cez rumunčinu a maďarčinu), z češtiny sú prevzaté slová *Klobasse*, *Fowidl*, *Kolatsche*, *Kren*, *Stieglitz* (= *stehlík*), *Sliwowitz*, *Preiselbeere* (*brusnice*), *Polka* (*půlka*). Špecifickými prevzatými slovami, charakteristickými pre viedenské prostredie sú slová *Buchtel/Wuchtel*, *Haluschka*, *Liwanze*, *Skubanki/Stubanki*, z maďarčiny ide o prevzatia typu *Fogosch* (*fogas* = vešiak), *Schinakel* (*lodička*), prostredníctvom slovenčiny prenikli do rakúskej nemčiny aj karpaticizmy typu *Brimsen* (= bryndza, pozri Walla, 1992: 174, Schrodtr 1997: 15, Pohl 1999: 103, tam i ďalšia literatúra).

1. Na Slovákov žijúcich na území dnešného Rakúska a na ich jazyk upozornil pri opise moravských nárečí po prvýkrát v r. 1844 moravský dialektológ A. V. Šembera. Predmetom prvého Šemberovho záujmu o rakúskych Slovákov boli okrem apelatívnej vrstvy lexiky aj ojkonymá a oronymá zo sledovaného územia. Išlo o slovenské alebo poslovenčené názvy, ktoré sú v tomto regióne živé podnes (pozri Palkovič 1998, s. 29 a n.). Podľa posledného sčítania obyvateľstva (1991) žilo v celom Rakúsku 2120 Slovákov, z čoho 26 % (t. j. asi 550) pripadá na Dolné Rakúsko (citované podľa S. Ondrejoviča, 1998, s. 36). Pri charakteristike slovanského, a teda aj slovenského obyvateľstva na území dnešného Dolného

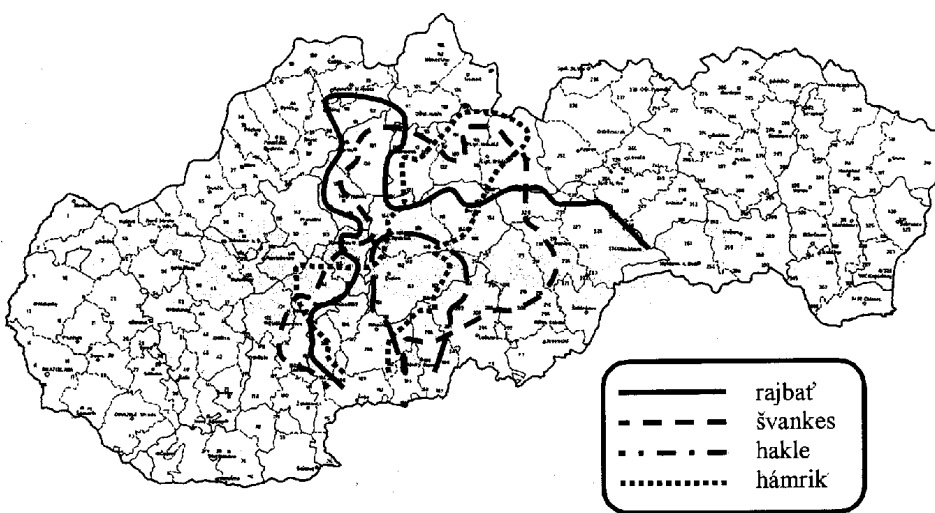
* Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc., Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 01 Bratislava.

Rakúska, možno vychádzať z dvoch hypotéz: podľa prvej z nich je dnešné slovenské a moravské obyvateľstvo v oblasti Dolného Rakúska potomstvom starých Slovienov z obdobia Veľkomoravskej ríše, na základe druhej hypotézy sa slovenské obyvateľstvo na toto územie dostalo po prvýkrát v 17. storočí po 30-ročnej vojne ako dôsledok osídľovania ľudoprázdneho priestoru. Pravdepodobnosť prvej hypotézy potvrdzuje nielen neskoršia práca A. V. Šemberu (1864), ale aj novšie výskumy K. Palkoviča (1993, 1998) a práce S. Ondrejoviča doplnené poznatkami z priameho terénneho výskumu (Ondrejovič, 1993, 1995, 1998). Starobylosť slovanského osídlenia v tomto regióne potvrdzuje aj nález oloveného kríža s vyobrazením Krista v Bernhardsthalí z čias Veľkomoravskej ríše. Aj napriek tomu, že sa v Dolnom Rakúsku v minulosti usadilo množstvo prisťahovalcov z Moravy a Čiech, na dolnorakúskom území sa zachoval veľký počet javov, ktoré potvrdzujú blízkosť základu dolnorakúskych a záhorských nárečí, ktorým sa hovorí na juhozápade Slovenska. K. Palkovič (1993) predpokladá, že v sledovanej oblasti musel byť silný slovenský jazykový základ, ktorý na všetkých prisťahovalcov pôsobil výrazným integračným vplyvom. Častejšie sa však za začiatok osídľovania považuje obdobie po tureckých vojnách (Ondrejovič, 1998, s. 37). V 16. až 17. stor. sa mali v severovýchodnom cípe Rakúska po prvýkrát objaviť Slováci, ktorí znovu osídlili mnohé obce (Hohenau, Ringelsdorf, Walthersdorf). Intenzívne osídľovanie sa uskutočňovalo aj zo strany Chorvátov, napr. v Zindorfe (Sierndorf), v Ranšpurku (Rabensburg), v obciach Bischofswarte, Oberthemenau a Unterthemenau. Ďalší prílev slovenských poľnohospodárskych robotníkov posilnil slovakizovanie týchto obcí v 18. a 19. stor. Neskorší samostatný jazykový vývin neovplyvnený nemčinou dokazujú slová, ktoré netvoria súčasť slovnice slovenských nárečí na Záhorí (Palkovič, 1998, s. 30). Podľa výskumov K. Palkoviča a S. Ondrejoviča z prvej polovice 90. rokov používajú dnes Slováci v Rakúsku veľa slov prevzatých z nemčiny, napr. *mutra* (matka), *švigrmutra* (svokra), *mišling* (jedlo), *belajdigovat'* (urazit'), *kugla* (bábovka), *greft* (sila), *holt, gone* (celkom; pozri Palkovič 1998, s. 31). A. Suppan (1983, s. 93) uvádza, že po rozpade Rakúsko-Uhorska tu išlo o „tichý zánik“ slovenskej menšiny na území dnešného Rakúska a slovenčina sa na verejnosti prestala používať. Dolnorakúski Slováci sa podľa názoru G. Ofnera (1983, s. 106) svojho jazyka zriekli aj zo strachu pred pripojením k ČSR. Na oslabený pocit národnej identity dolnorakúskych Slovákov poukázal J. Podolák (1994, s. 148) a M. Labasová (1995, s. 271) konštatovaním, že v porovnaní s inými národnostnými menšinami ide o menej výraznú menšinu.

2. V slovanskej jazykovede je všeobecne známe, že z lexiky starej nemčiny preniklo do slovnice slovenčiny pomerne mnoho slov. Tento proces prenikania možno charakterizovať vo viacerých časových vrstvách a odrazili sa v ňom aj spoločenské a areálové prvky. Slovenské etnikum sa totiž dostalo do územného a spoločenského kontaktu s nemecky hovoriacim obyvateľstvom vo viacerých vlnách. Začiatky týchto kontaktov siahajú do čias šírenia kresťanstva ešte pred vznikom Veľkomoravskej ríše, no aj v čase jeho rozkvetu (Krajčovič, 1988, s. 168; Šrámek, 1998, s. 295). V tomto období bola nemčina, najmä stará horná nemčina, prostriedkom prenikania staršej vrstvy lexiky latinského pôvodu, ktorá neskôr

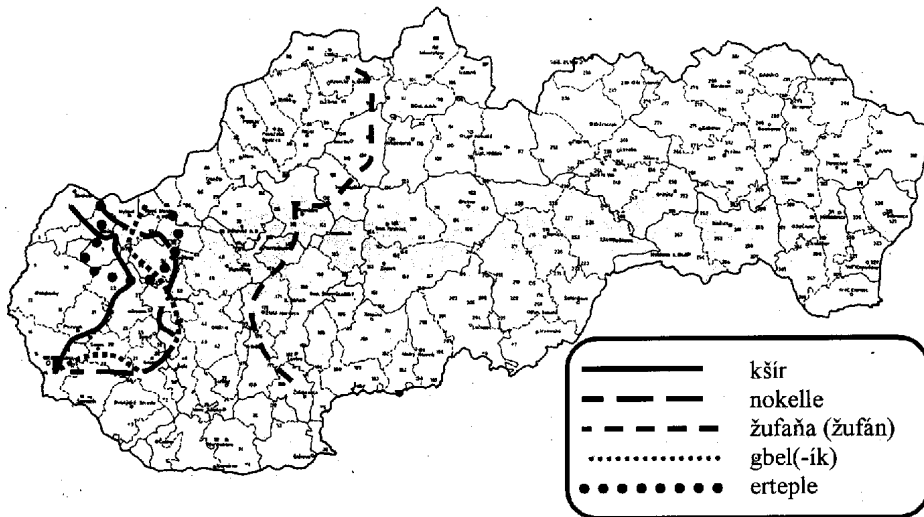
utvorila skupinu tzv. kultúrnych europeizmov. Na ilustráciu sa tradične uvádzajú slová typu *krstiť* (sthn. *kristen-en* = učiniť *kresťanom*), *mních* (sthn. *munih*, pôv. lat. *monicus*), *žehnat* (sthn. *seganen*, resp. pôv. lat. *signare*), *kláštor* (sthn. *kloster*; pôv. lat. *claustrum*), *kostol* (sthn. *kastel*, pôv. lat. *castellum*), *štóla* (-e *Stola*), slová označujúce prvky každodennej potreby typu *košľa* (sthn. *cosele*, pôv. lat. *cosula*), *zemľa* (sthn. *semmel*, tu pôv. lat. *similla* = jemná múka), ale aj slová typu *chvíľa*, *žobrák*, *ďakovať*, *škoda*, *musieť*. Staršieho dáta sú aj prevzatia so skupinou -*šk-* (*škára*, *škrata*, *škriatok*, *škoda*, pozri E. Pauliny, 1963, s. 183). Silnejší vplyv nemčiny na slovenčinu sa však prejavil v 12. až 14. stor., pretože v tomto období prichádzali na územie dnešného Slovenska nemeckí kolonisti. Treba upozorniť, že toto územie nebolo v tom čase pusté, neosídlené či neobývané, ale že etnikum nemeckého pôvodu na ňom žilo spolu s pôvodným domácim obyvateľstvom. Charakteristickým znakom nemeckých prisťahovalcov bolo, že okrem odvetví, ktorým sa venovalo domáce obyvateľstvo, venovali sa predovšetkým remeslám, baníctvu, vinohradníctvu a obchodu. V týchto oblastiach domáce obyvateľstvo neovládalo tak dokonale ťažbu a spracovanie rúd, remeselnícku výrobu a vinohradníctvo, preto je v slovenskej nárečovej slovnej zásobe z týchto odvetví dnes veľké množstvo germanizmov. Prenikanie nemeckých slov do slovenčiny pokračovalo aj v ďalších storočiach (pozri Blanár, 1961, 1973, 1984; Doruľa, 1977; Krajčovič, 1988; Schwanzer, 1976, Habovštiak, 1987, 1988, Ripka, 1998) a zachovalo sa v archívnych prameňoch z predpisovného obdobia a v nárečovej lexike vo veľkom množstve tematických okruhov, napr. v oblasti rozvrstvenia obyvateľstva, hodností a remesiel (*gróf* < -r Graf, *rytier* < -r Ritter, *šoltýs* < -r Schuldheis, *kramár* < -r Krämmmer, *šlosiar* < -r Schlosser, *haviar* < -r Hauer), v oblasti výroby (*cech* < -e Zeche, *majster* < -r Meister, *rašpľa* < -e Raspel, *pant* < -s Band), v oblasti mestských reálií (*rínok* < -r Ring, *handel* < -r Handel, *krám* < -r Krämmmer(laden), *jarmok* < -r Jahrmarkt), každodenných potrieb (*filfas* < -s Fullgefäss, *vekňa* < -e Wecke, *štriel'a* < Striezel), v oblasti ťažby a spracovania prírodných surovín (*fárat'* < einfahren, *stôľňa* < r Stollen, *hunt* < -r Hund, *šichta* < -e Schicht), ale aj v oblasti pomenovania prvkov spoločenského života (*ratuša* < -s Rathaus, *morder* < -r Mörder, *árešt* < -r Arrest, *štráf* < -e Straffe, *šporhelt* < -r Sparherd, *kýbel* < -r Kübel, *fruštuk* < -s Frühstück). Množstvo týchto slov sa stalo súčasťou nárečovej apelatívnej i propriálnej lexiky a z areálového hľadiska je svedectvom pravidelných vývinových tendencií. Treba si však uvedomiť, že každé prevzaté slovo je v preberajúcom jazyku (v jeho spisovnej aj nespisovnej podobe) novým prvkom a v rôznej miere sa adaptuje. Môže ostať v pôvodnej podobe, no niektoré jeho prvky sa môžu substituovať prvkami preberajúceho jazykového systému. Zohľadniť treba aj dobu prevzatia, pretože v starších vývinových etapách jazyka ešte nemožno hovoriť o normovaných jazykových útvaroch. Preto pri charakteristike nárečovej lexiky nemožno obísť diachronický prístup a treba dôsledne rešpektovať poznatky z vývinu oboch jazykov (preberajúceho aj odovzdávajúceho) a predísť nežiaducim jednostranným interpretáciám konkrétneho prevzatia (pozri reakcie V. Blanára, 1994, 1998 a Ľ. Králik, 1994 na vydanie práce R. Rudolfa z r. 1991).

Prvú skupinu tvoria nárečové slová typu *šnuptixľa* (< -s *Schnupftüchlein* = vreckovka), *zixer*, *zixerka*, *zixerajcka* = zatvárací špendlík na zapínanie šiat, < *sicher*), *šunka* (nem. -r *Schinken*), *štopel'* = zátka (< -r *Stopfel*), *špunt* = zátka (nem. -r *Spund*), ale aj slová typu *štrichom* = koncom, vrchom, vrchovato (< -r *Strich* = čiara, značka) atď. Tieto slová v apelatívnej lexike slovenských nárečí nie sú skoncentrované na obmedzenej oblasti, ale sa vyskytujú na väčšom priestore (pozri obr. 1, porov. *Atlas slovenského jazyka*, ďalej ASJ, zv. 4, s. 258, 270, 287, 315, 326). Pri charakteristike lexém motivujúcich vznik terénnych názvov s areálom ich výskytu uvádza R. Šrámek (1989, s. 14 – 15) pojmy *ojkonymický* a *anokjonymický priestor* (v slovenskej onomastickej terminológii sa namiesto pojmu *anokjonymum* používa pojem *názov terénnych útvarov*). Autor príspevku má pod pojmom „priestor“ na mysli geografický areál s výskytom konkrétneho znaku (zemepisného názvu, resp. lexémy, ktorá sa v názve vyskytuje alebo jeho vznik motivovala). V súvislosti s názvami miest, dedín a pomenovaniami jedinečných terénnych útvarov autor uvádza, že pri zemepisných menách hrá dôležitú rolu aj sociálny prvok, pretože konkrétne areály v sebe obsahujú okrem svojho základného príznaku, ktorým je vymedzenie priestoru, aj špecifikujúci sociálny, pomenovací, jazykový, chronologický a frekvenčný príznak. Pohľad na areálovú diferenciáciu apelatívnej lexiky nedomáceho pôvodu svedčí o tom, že tento sociálny príznak je výrazne prítomný aj pri sledovaní vplyvu nemčiny na slovenské nárečia v oblasti apelatívnej lexiky. Na ilustráciu možno uviesť výskyt slov *rajbat'* (< *reiben*), *švankes* (< -r *Schweinkäse*), *hakle* (< *hacken*), *hámrik* – (< -r *Hammer*) v stredoslovenskom areáli (obr. 1). Slová typu *trachtár* (< -r *Trichter*), *žufaňa* (< *schufen*), *oringle* (< -r *Ohring* / pl. -e *Ohringe*), *friško* (< adv. *frisch* = čerstvý, svieži, tu responzia s významom *rýchly*) sú zasa areálovo diferencované práve opačne (v západoslovenskom, resp. východoslovenskom nárečovom areáli).



J. Nižnanský (1980, s. 288 – 294) uvádza v súvislosti s jazykovými kontaktmi domáceho západoslovenského obyvateľstva s nemeckým obyvateľstvom problematiku apelatíva a toponyma *Greft(y)*, *Grafitl*, *Graftle*, *Grechty* (namiesto *f* je *ch*: *krufita – kruchta*, *cufta – cuchta*). Pôvod týchto slov je podľa J. Nižnanského (tamže) v nemeckom slove *krecht* vo význame „spôsob zimného uskladnenia zemiakov, zeleniny“, najmä však „křmnej alebo cukrovej repy“. Autor príspevku upozorňuje, že apelatívum *greft* sa v ľudovej vinohradníckej terminológii používa iba v úzkej skalickej oblasti, kde sa nevyskytuje ako základ oroným, ale ako apelatívum vo význame *priekopa*. V etnografickej literatúre susedné juhomoravské *Grefty / Krefty* (Frolec, 1974, s. 24) vykladá z pôv. nem. *graben* = hrabať, kopať, t. j. *grefty* = jamky na vysádzanie viničných sadeníc. Takýto spôsob sa používal pred rozšírením praxe rigolovania, t. j. v druhej polovici minulého stor. V skalickom regióne (Palkovič, o. c., s. 233 a n.) sa pripravený viničný prút *sadil príčki* do jarkov nazývaných *grefti* (inde na juhozápadnom Slovensku to boli trojuholníkové alebo štvorcové jamy nazývané *jama*, *jamka / janka*, *jamník*, *slop*, *šlopec*, *stupka*, výchsl. *dolok*, *dolina*, *dolinka*). Slovom *greft* sa v Skalici (Palkovič, tamže) pomenúva rad viniča s kolíkmi, v Gajaroch a Kuchyni má toto slovo podobu *griftňa* (Palkovič, tamže). V *Historickom slovníku slovenského jazyka* (1991, zv. 1, s. 383) sa uvádzajú podoby *greft* = viničný riadok (Skalica 1723), *greftovať* = upravovať, kopať vinicu do riadkov (Skalica 1633). Toto slovo sa z nemčiny rozšírilo aj do českých a moravských dialektov (pozri Český jazykový atlas, zv. 3, mapa 119). Tematicky a aj z hľadiska pôvodu patria do tejto skupiny slová *štok* (< -r *Stock* = palica), starý vinohradnícky termín *šlaxta* = druh, *hek* (< -ie *Hecke* = krovie), *vajntrógl* (< -r *Weinträger*, tu vo význame „čapík s 5 – 7 očkami“), *optróger* (< -r *Obträger* = ročné drevo ponechané na vyšší alebo celý prút až po vrch kolíka), *štangla* (< -e *Stange* = tyč, žrd', kolík vo vinohrade), *fald* (< -e *Falte* = rad viničných krov, resp. „záhyby“, t. j. „prohlubini greftov“). Vplyv nemčiny v oblasti vinohradníckej terminológie má na západnom Slovensku, najmä na slovensko-nemeckej jazykovej hranici, dávne korene. Oblasť Bratislavy a jej okolia bola spolu s nitrianskou oblasťou oddávna územím údolného kniežatstva. V tejto oblasti sa sformovali dve najstaršie vinohradnícke oblasti: malokarpatská a nitrianska. Veľký vplyv na lexiku vinohradníckej terminológie mal vznik miest a nemecká kolonizácia Tatármi spustošených oblastí v polovici 13. stor. (pozri Varsík, 1984, s. 38; Sedlák, 1994, s. 13 a n.). Títo nemeckí kolonisti prichádzali do malokarpatskej a nitrianskej oblasti práve z blízkych rakúskych oblastí, ktoré tatárske pustošenie nezasiahlo. B. Varsík (o. c., s. 132 – 133) uvádza, že rozsah osídlenia malokarpatských oblastí v 13. a 14. stor. bol taký výrazný, že zmenil etnické pomery tohto regiónu a tento trend pretrval až do prvej polovice 16. stor. (podrobnejšie o tom J. Baďurík, 1996). Vinohradnícka slovná zásoba, ktorá má korene v nemeckej kolonizácii z polovice 13. stor., sa upevňovala aj napriek čiastočnému oslabeniu kontaktov malokarpatského areálu s rakúskymi krajinami v dôsledku hospodárskych a

spoločenských nariadení. Uhorský, český a poľský panovník podpísali na jeseň roku 1335 Vyšehradskú dohodu, v ktorej okrem nástupníckych otázok vyvinuli aj protihabsburský tlak a pričínili sa o hospodársku blokádu Viedne tým, že obnovili starú suchozemskú cestu z Budína cez Ostrihom, Trnavu, Jablonicu, Hodonín a Prahu do Nemecka (Fiala, 1978, s. 60). Zdalo by sa, že vtedajšia prešporská a malokarpatská oblasť sa dostala mimo obchodných ciest tým, že Ľudovít I. zvýhodnil 6. januára 1336 mýtnou tarifou obchodníkov na tzv. Českej ceste vedúcej mimo Prešporka. Karol Róbert však oslabil pôvodný zámer hospodárskej blokády Viedne a povolil obchod a dovoz tovarov z Viedne (AMB, fond 1336, Nr. 66). Aj napriek tomuto spoločenskému a ekonomickému vývinu však malokarpatské vinohradníctvo dosahovalo také dobré výsledky, že kráľ Žigmund potvrdil listinou zo 6. marca 1418 (AMB, 1418, Nr. 883) právo, na základe ktorého sa do Bratislavy mohlo dovážať víno z rakúskych krajín len so súhlasom mestského senátu (podrobnejšie je táto vinohradnícka problematika spracovaná v práci J. Kalesného, 1969 a J. Baďuríka, 1996). Okrem týchto historických argumentov príkladu apelatíva *greft* a toponým typu *Greft(y)*, *Grafitl*, *Grafile*, *Grechty* (pozri P. Žigo, 1998, s. 55) možno na ilustráciu jazykových kontaktov západoslovenských a dolnorakúskych nárečí uviesť aj ďalšie príklady: apelatívum *kšír* (nem. *-s Geschier*) vo význame *nádoba*, *riad* (pozri ASJ, zv. 4, s. 228), resp., v susedných moravských a českých nárečiach aj vo význame „konský postroj” (pozri ČJA, zv. 3, s. 152). Do tejto skupiny patrí aj slovo, *noky / nokelle* (nem. *-ie Nocke*, pl. *-ie Nocken*, *-s Nokkerl*, pl. *-ie = Nokkerlen*) lexikalizované v slovenských nárečiach vo význame „halušky z múčneho cesta” (nie z trených zemiakov), ďalej slovo *cajch* vo význame „kvas” (*cajch* z nem. *-s Zeichen* = znamienko). V tomto prípade ide v slovenčine o mierny významový posun, t. j. *niečo, čoho stačí málo*. Pod vplyvom areálového kontaktu slovenských a dolnorakúskych nárečí prenikol do západoslovenského nárečového areálu austriacizmus *erteple* (< *-r Erdäpfel*, E. Schwarz 1954, s. 27, ASJ, zv. 4, s. 77), ktorý je pod rovnakým vplyvom rozšírený aj v susedných juhovýchodomoravských, resp. aj ostatných moravských a českých nárečiach (pozri ČJA zv. 3, s. 269, S. Kloferová, 2000, s. 50). Do tejto skupiny slov patrí aj slovo *gbel* (demin. *gbel-ík*) vo význame „nádoba na mútenie masla”. Slovo *gbel* má v slovenských nárečiach aj iný význam: v južnej časti stredného Slovenska – v Honte, v Novohrade a ďalej smerom na západ – v okolí Nitry a Hlohovca – sa týmto slovom pomenúva „včelí úl upletený zo slamy”, resp. „dutý valec z pňa na priťahovanie lodných mlynov”. Na východnom Slovensku má toto slovo význam starej dutej miery (53 až 106 l), resp. starej plošnej miery (necelé uhorské jutro, t. j. 800 až 2600 štvorcových siah = približne 0,57 km²). Vo všeobecnosti sa slovom *kýbel* (< *-r Kübel*) pomenúva v slovenských nárečiach plechová nádoba s rukoväťou na nosenie vody (Slovník slovenských nárečí, zv. 1, s. 486). Výsledok vzájomného kontaktu západoslovenského a dolnorakúskeho jazykového areálu je znázornený na obr. 2.



O tom, že nejde o náhodný vplyv zámerne vybraných javov, svedčí aj porovnanie jazykových kontaktov tohto areálu so stavom v susedných juhomoravských nárečiach. V nich sa takisto pod vplyvom rovnakých okolností vyskytujú slová typu *žufaňa / šufánek* < nem. dial. *schufen* (ASJ, zv. 4:261, ČJA, zv. 1, s. 289), *kšír* < -s Geschirr (ASJ, zv. 4, s. 228, ČJA, zv.1, s. 283, zv.1, s. 357), *greft* < nederl. -r Graben, -e Rigole, (ČJA, zv. 1, s. 143, 147; zv. 3, s. 288, G. Frolec, 1974, s. 24-25), *noky / nokelle* (ASJ, zv. 4, s. 238), *gbel* (ASJ, zv. 4, s. 278, ČJA, zv. 3, s. 162) Takúto povahu majú aj záposlovenské nárečové slová *cícha* (< -e Zieche, časť hlavnice, do ktorej sa sype perie, ASJ, zv. 4, s. 218), *tepich* (< -r Teppich, ASJ, zv. 4, s. 220), *rastel* (< -r Raster = mriežka, sieťka) oproti podobe *rošt* (< -r Rost = mriežka, sieťka na strednom a východnom Slovensku, ASJ, zv. 4, s. 224). Areál výskytu týchto slov v záposlovenských nárečiach ohraničujú súhrnné izolexy na obr. 2. Veľkú časť spomenutej nedomácej slovnej zásoby možno pokladať za bavorské austriacizmy typu *-e Erdäpfel*, *-r Knödel*, *-r Kipfel*, *-e Nocke*, *-e Wecke* (pozri H. Pohl 1999, s. 111), ktoré sa do slovenských nárečí dostali areálovým kontaktom v rozličných časových a kultúrnohistorických vrstvách a nadobudli adaptovanú podobu *kiflík*, *knedlík*, *erteple*, *nokelle*. Dôkazom týchto kontaktov je jednak výskyt rovnakých slov v juhovýchodomoravskom nárečovom areáli a porovnanie stavu s výskytom lexém a ich významov v nemeckých jazykových prameňoch (W. Mitzka – E. Schmidt – R. Hildebrand, 1951 – 1973; H. Engels et al., 1982; E. Schwarz, 1954) a konfrontácia slovenského nárečového materiálu s výsledkami výskumov českých, najmä moravských dialektológov (Český jazykový atlas, zv. 1 – 3; Šrámek, 1998; Kloferová 1994, 1999,

2000). Paralelné tendencie prenikania austriacizmov do západoslovenských a východomoravských dialektov sú svedectvom rovnakých historických vplyvov a spoločenských pomerov pri formovaní tzv. apelatívneho priestoru ovplyvneného nedomácim prostredím. Ako ukazuje nárečový a historický pramenný materiál, aj tento apelatívny priestor je poznačený sociálnym príznakom a vzájomným vplyvom odlišných jazykových systémov. Na základe historicko-spoločenských faktov a výsledkov kartografického spracovania lexiky v *Atlase slovenského jazyka* (zv. 4, 1984) a v *Českom jazykovom atlase* (zv. 1 – 3), z ktorých vychádzajú aj naše ilustračné obrázky, možno konštatovať, že aj konkrétna vrstva apelatívnej lexiky obsahuje vo vzťahu k problematike areálu výrazný sociálny príznak. Tento sociálny, pomenovací, jazykový, chronologický a frekvenčný príznak je okrem propriálnej sféry (napr. v súvislosti s typom *Greft(y)*, resp. *Gbely* 1392 Kwbel, Kebel, VSOS, zv. 1, s. 385) z hľadiska starších rakúsko-slovenských areálových kontaktov dominantný aj v apelatívnej lexike. Táto dominantnosť nemá len historický rozmer, ale je relevantná aj zo synchronického pohľadu, pretože má v živej lexike nárečí v sledovanom kontaktovom areáli systémové a funkčné miesto.

LITERATÚRA

- Archív mesta Bratislava (AMB). Fond 1336, 1418.
- Atlas slovenského jazyka (ASJ). Zv. IV. Časť 1. Lexika. Red. E. Pauliny. Bratislava 1984.
- BAĎURÍK, J.: Westslowakische Städte und Wein in 13. – 15. Jahrhundert. Sammelband aus dem Konferenz *Stadt und Wein*. In: *Stadt und Wein – Linz/Donau*. Stadtmuseum Klosterneuburg 1996, s. 85 – 98.
- BLANÁR, V.: Zo slovenskej historickej lexicológie. Bratislava 1961.
- BLANÁR, V.: Mechanizm izmenenija značenija leksičeskoj jedinicy. *Jazykovedný časopis*, 24, 1973, s. 3 – 17.
- BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava 1984.
- BLANÁR, V.: Nad jednou prácou o prevzatých slovách. In: *Slavica Slovaca*, 29, 1994, č. 1, s. 46 – 50.
- BLANÁR, V.: O preberaní lexikálnych prvkov z nemčiny do slovenčiny. Metodologické poznámky. In: *Philologica*. XLIX. Red. P. Žigo. Bratislava. Univerzita Komenského 1998, s.11 – 19.
- Český jazykový atlas. Zv. 1. Red. J. Balhar et al. Praha 1992.
- Český jazykový atlas. Zv. 2. Red. J. Balhar et al. Praha 1997.
- Český jazykový atlas. Zv. 3. Red. J. Balhar. Praha 1999.
- DORULA, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava 1977.
- EBNER, J.: Wörter und Wendungen des österreichischen Deutsch. In: WIESINGER, P.: *Das Österreichische Deutsch*. Viedeň, Institut für Sprachwissenschaft 1988, s. 99 – 187.
- ENGELS, H.: *Sudetendeutsches Wörterbuch*. Mnichov 1982.
- FIALA, Z.: *Předhusitské Čechy*. Praha 1978.
- FROLEC, V.: *Tradiční vinařství na Moravě*. Brno 1978.
- HABOVŠTIK, A.: Zur Verbreitung von Wörtern deutschen Ursprungs in den slowakischen Dialekten. *Zeitschrift für Slawistik*, 32, 1978, s. 212 – 229.
- HABOVŠTIK, A.: Slová nemeckého pôvodu v slovenských nárečiach. In: *Studia Academica Slovaca*. Zv. 17. Red. J. Mítrík. Bratislava 1988, s. 139 – 156.
- Historický slovník slovenského jazyka. I. A – J. Red. M. Majtán. Bratislava 1991.
- KALESNÝ, F.: Aus der Geschichte des Weinbaus und der Weinbereitung in Bratislava. In: *Zborník Bratislava*. IV. Bratislava 1969, s. 290 – 312.

- KALESNÝ, F.: Vinohradnícke múzeum v Bratislave. Bratislava 1977.
- KLOFEROVÁ, S.: K německým výpůjčkám v nářečích. In: Slovo a slovesnost. LV. 1994, s. 202 – 207.
- KLOFEROVÁ, S.: Die Struktur der Benennung in Sprachkontakt (anhand des Tschechischen Sprachatlas). In: Erträge der Dialektologie und Lexikographie. Festgabe für Werner Bauer zum 60. Geburtstag. Viedeň 1999, s. 289 – 302
- KLOFEROVÁ, S.: Nářečí v kontaktu. In: Čeština – univerzália a specifika. Zv. 2. Brno. Masarykova univerzita 2000, s. 47 – 52.
- KRAJČOVIČ, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava 1988.
- KRÁLIK, L.: Niekofko poznámok k monografii R. Rudolfa. Slavica Slovaca, 29, 1994. s. 51 – 53.
- LABASOVÁ, M.: Slowakische Volksgruppe in Österreich – Gegenseitiger Einfluß zwischen einer Volksgruppe und ihrem Mutterland. In: Studii in onore di Milan S. Ďurica. Roma-Cleveland-Bratislava. 1995, s. 271 – 274.
- MITZKA, W. – SCHMITT, L. E. – HILDEBRANDT, R.: Deutscher Wortatlas. Zv. 1 – 22. Gießen. 1951 – 1973.
- MUHR, R., SCHRODT, R.,: Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa. Viedeň 1997.
- NIŽNANSKÝ, J.: *Greft* – vinohradnícke apelatívum a toponymum. Slovenská reč, 45, 1980, s. 288 – 294.
- OFFNER, G.: Vergessene Sprachminderheiten in Europa. In: Mehrsprachigkeit und Gesellschaft. Vyd. R. Jorgen et al. Tübingen 1983. s. 105 – 114.
- ONDREJOVIČ, S.: Wir sind froh und glücklich, daß wir hier keine Minderheiten haben. Zur Abgrenzung ethnischer Identität in der interdisziplinäre Forschung der Universität. Bielefeld 1993.
- ONDREJOVIČ, S.: The Forgotten Slovak minority in Austria. In: Language – Minority – Migration. Ed. by S. Gustavsson, H. Runblom. Uppsala. Uppsala University, Centre for Multiethnic Research 1995, s. 111 – 118.
- ONDREJOVIČ, S.: Z výskumov „zabudnutej“ slovenskej menšiny v Dolnom Rakúsku. In: Philologica. XLIX. Red. P. Žigo. Bratislava. Univerzita Komenského 1998. s. 35 – 42.
- PALKOVIČ, K.: Nárečie Skalice. In: Skalica v minulosti a dnes. Bratislava. Obzor 1968. s. 233 – 252.
- PALKOVIČ, K.: Slováci v Rakúsku. In: Slovenské pohľady. 10I. 1993. s. 106 – 109.
- PALKOVIČ, K.: Z výskumov slovenských nářečí v Rakúsku. In: Philologica. XLIX. Red. P. Žigo. Bratislava. Univerzita Komenského 1998. s.29 – 33.
- PAULINY, E.: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava. Vydavateľstvo SAV 1963. 358 s.
- PODOLÁK, J.: Die slowakische ethnische Minderheit in Niederösterreich. In: Ethnocultural Processes in Central Europe in 20-th. Century. Bratislava 1994. s. 140 – 149.
- POHL, H., D.: Zum Österreichischen Deutsch im Leuchte der Sprachkontaktforschung. In: Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft. Red. H. D. Pohl. Jh. 25. 1999. s. 93 – 115.
- RIPKA, I.: Odras slovensko-nemeckých kontaktov v nářečovej lexike. In: Philologica. XLIX. Red. P. Žigo. Bratislava. Univerzita Komenského 1998. s. 43 – 49.
- RUDOLF, R.: Die deutsche Lehn- und Fremdwörter in der slowakischen Sprache. Wien. Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs 1991. 370 s.
- SEDLÁK, V.: Die älteste Besiedlung des Komitates Bratislava. In: Studia Historica Slovaca. XVIII. Bratislava, Veda 1994. s. 13 – 128.
- SCHRODT, R.: Nationale Varianten, areale Unterschiede und der „Substandard“: An den Quellen des Österreichischen Deutschen. In: Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa. Viedeň. Institut für Sprachwissenschaft 1997. 217 s.
- SCHULTES, A.: Die Hohenauer Flurnamen. Die Hahenauer Familiennamen. Unsere Heimat. V. 1932.
- SCHWANZER, V.: Nemecké slová v spisovnej a ľudovej slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. Zv. 6. Red. J. Mistrík. Bratislava. Alfa 1976. s. 463 – 477.
- SCHWARZ, E.: Sudetendeutscher Wortatlas. Zv. I. München 1954.

- Slovník slovenských nářečí. Zv. 1. A-K. Red. I. Ripka. Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV 1994. 936 s.
- SUPPAN, A.: Die österreichischen Volksgruppen. Tendenzen ihrer gesellschaftlichen Entwicklung im XX. Jahrhundert. Wien. OSI 1983. 93 s.
- ŠEMBERA, A., V.: O Slovanech v Dolních Rakousích. Časopis Českého museum. 18. 1844, s. 536 – 549, 19. 1845, ss. 164 – 189, 346 – 357.
- ŠEMBERA, A., V.: Základové dialektologie československé. Viedeň 1864.
- ŠRÁMEK, R.: Onymický a anoikonymický prostor. In: 10. slovenská onomastická akonferencia. Bratislava. Red. M. Majtán. Bratislava. Jazykovedný ústav ĽS SAV 1991, s. 14 – 35.
- ŠRÁMEK, R.: Zur Wortgeographie der deutschen Lehnwörter in den tschechischen Mundarten. In: Beharrsamkeit und Wandel. Viedeň. Praesens 1999, s. 295 – 306.
- VARSÍK, B.: Über die Besiedlung der West- und Mittelslowakei. In: Zborník Bratislava. XIX. Bratislava, Veda 1984, s. 38 – 151.
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku (VSOS). Zv. I. Red. M. Kropilák. Bratislava. Veda 1977. 528 s.
- WALLA, F.: Vatersprache Deutsch: Überlegungen zur Sprache des Österreichischers. In: Österreich in Geschichte und Literatur 36. Viedeň 1992. s. 173 – 181.
- WIESINGER, P.: Das Österreichische Deutsch. Viedeň 1988.
- ŽIGO, P.: Areálové vplyvy na nárečovú lexiku na slovensko-rakúskom pomedzí. In: Philologica XLIX. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1998, s. 51 – 58.

Zoznam skratiek

- lat. – latinsky
 nem. – nemecky
 pôv. – pôvodne
 sthn.- stará horná nemčina, starohornonemecky
 pl. – plurál
 VSOS – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku
 výchsl. – východoslovensky

Лексические заимствования на словацко-австрийской границе

Павол Жиго

Взаимное проникновение слов из словацкого языка в немецкий язык, а наоборот можно охарактеризовать с исторического, а также территориального аспектов. В нескольких временных слоях в нем нашли свое отражение также общественные и ареальные знаки.

В статье дается конфронтация словацкого диалектного материала с результатами исследований чешских, но прежде всего моравских диалектологов. Параллельные тенденции проникновения австризмов в западнословацкие и восточнословацкие диалекты являются свидетельством одинаковых исторических влияний и общественных условий в процессе формирования т.н. апеллятивного пространства, находящегося инородной средой. На основании историко-общественных данных, а также результатов картографической обработки лексики можно констатировать, что конкретный слой апеллятивной лексики содержит по отношению к проблематике ареала отчетливый социальный признак.

ВИКТОРИЯ ЛЯШУК*

**Образно-стилистические особенности белорусских и словацких народных сказок:
Проблемы перевода**

LASHUK, V.: Figurative and Stylistic Peculiarities of Belarusian and Slovak Folk tales: The Problems of Translation. *Slavica Slovaca*, 36, 2001, No. 1, pp.13 – 22. (Bratislava)

The article is devoted to the analysis of original and translated texts, the style peculiarity of which is based on folklore traditions and functioning of the national language in the specific sphere of people's creative abilities' exposure deeply reflected in the genre of tales.

The versatile studying of belarusian and slovak tales, which at the moment of their collecting were the organic part of the life and language tradition of their creators, now has the direct relation to the specific character of stylistic traits. The stylistic peculiarities are the main problem of the translation and very actual in language functioning.

In the belarusian-slovak dialogue of cultures with the participation of the Ukrainian and Russian languages there are some very important linguistic peculiarities: the lexical similarity, methods of compositional and structural text regulating, deixis and onomasticon.

Translation. Linguistic Imagery. Style of Belarusian and Slovak Tales. Figurative and Stylistic Adequacy.

Сказки в культурном мировом наследии составляют самобытную сферу выявления творческой способности народа к воссозданию в оригинальных образно-языковых формах реалий переосмысленной действительности. Устное народное творчество предстает первым опытом эстетического высказывания, являясь незаменимым средством формирования „абстрактного условного образа собственного языка” (Кабакович, 1989, с. 15), в котором значительная роль отведена сказкам. Они стали привлекать внимание ученых со времени их собирания и письменной фиксации, как свидетельство культурных особенностей этнических единств.

К белорусским сказкам ученые обратились в первой половине XIX в., однако реальное представление о богатстве и разнообразии национального сказочного эпоса дали сборники Е. Р. Романова, П. В. Шейна, В. М. Добровольского, М. Федоровского, А. К. Сержпутовского, созданные десятилетиями позже. В качестве научного материала по фольклористике и этнографии белорусские сказки включались в архивы известных славистов, например, Й. Поливки, использовались как свидетельства древности белорусской культуры, ее

* Doc. Viktorija Lašuk, CSc., Katedra súčasného bieloruského jazyka, Bieloruská štátna univerzita, Ul. K. Marxa 32, 220050 Minsk, Bielorusko.

органической связи со славянскими и праславянскими языковыми реалиями, нашедшими воплощение в живом фольклорном бытовании.

Показательно, что и в Словакии в середине XIX в., когда сказки народа записывали П. Добшинский, А. Шкультеты, позже С. Цамбел, „устная прозаическая словесность была живым феноменом, причем не только в деревнях, но и в среде провинциальной интеллигенции, а также мещанства” (Pauliny, 1980, с. 11).

Сказки изучались разноаспектно. „Одни видели в них прежде всего образцы настоящего и неповторимого искусства, другие искали следы древних верований, третьи стремились посредством сказок познать историю народа, его идеалы, мечты и чаяния.” (Кабашнікаў – Барташэвіч, 1984, с. 12–13) В сказках – образно-эстетическими средствами языка – воплощается национальное самосознание народа, являющееся основой и способом представления его ментальности. Анатолий Фядосик подчеркивает: „Складывание ментальности зависит от традиций культуры, социальных структур и всей среды бытования человека; в свою очередь, ментальность сама формирует сознание в процессе культурно-исторической динамики.” (Фядосік, 1996, с. 249). Такая особенность важна при определении языковой ментальности, влияющей на особенности номинации, форму передачи языком когнитивности, эстетических и аксиологических сущностей, которые отражаются в стиле и являются одной из серьезных проблем перевода.

Языковой опыт народа, воплотившийся в сказках, до сих пор актуален при обращении к проблемам культуры речи и стилистики. „В фольклоре слова по-настоящему живут, изменяются, обогащаются новым содержанием, приобретают оттенки, шлифуются, переиначиваются, причем все это делается с отличным знанием духа языка, его строительных элементов” (Шкраба, 1973, с. 183), – замечает авторитетный стилист Рыгор Шкраба. Живую речь сказок многие белорусские писатели считают образцом языковой точности, творческого отношения к языку, свободы и непринужденности высказывания.

Еще в начале века известный исследователь белорусского языка, фольклора и литературы Ефимий Карский подчеркивал, что „проза белорусских сказок особая: ей характерен сказочный склад, находящийся в тесной связи с другими видами народной поэзии – песнями, не говоря уже о пословицах и поговорках” (Беларуская. . ., 1979, с. 241). При этом в ракурсе авторской литературы исследователи делают полностью справедливый вывод: „Сказка не безудержное фантазирование, в ней много законов, которые бесполезно нарушать.” (Александров, 1988, с. 68).

Законы сказки продуцируют ее стиль и языковые средства. Их оригинальность и типологическое сходство ярко выявляются при художественном переводе, который Михаил Бахтин назвал „диалогом культур”. Если обратиться к белорусско-словацкому и словацко-белорусскому переводам сказок, то этот диалог намного активнее ведется в Словакии. Еще в 1967 году издательство „Mladé letá” выпустило в Братиславе

сборник „Kocúrik – zlatá labka”, включивший 30 белорусских народных сказок. Их перевел Милан Одран, используя оригинальные фольклорные записи и литературно обработанные Алесем Якимовичем и Якубом Коласам тексты. В 1977 г. книга была переиздана. А в 1983 г. выпущен еще один сборник белорусских сказок – „Ľarovná pišťaľa” (Кошицы, 1983). Словацкий переводчик Юрай Андричик включил в него 25 из 27-и сказок украинского издания „Білоруські народні казки” (Киев, 1974), которое подготовил авторский коллектив (Г. Пивторак, Б. Чайковський, И. Выхованец, М. Жерносекова). Этот сборник составили сказки в литературной обработке Алеся Якимовича, вышедшие в разных сборниках. В одной из первых рецензий на книгу 1967 г. Алесь Мажейка обращает внимание на восприятие белорусского фольклора словаками в культурно-эстетическом аспекте, цитируя первый отклик на сборник в газете „Kultúrny život”: „Белорусские народные сказки очаровывают читателя необыкновенно поэтичным отражением сказочной реальности” (Мажейка, 1967, с. 3). Такая выразительная оценочность затрагивает уровень образно-стилистических особенностей, которые объективированы переводом.

Значительно пока скромнее по количеству переводы со словацкого языка на белорусский. При посредничестве русского языка в белорусскоязычную систему трансформированы сказки „Zlatá podkova, zlaté pero, zlatý vlas” и „Ľubka a Kovovlad” из сборника Павла Добшинского. Первую перевел Ю. Пресняков, вторую пересказали Н. Гессе и З. Задунайская под названием „Повелитель камней и руд”. Включавший их сборник „Сказки народов Европы” (Минск, 1990) перевел на белорусский язык Виктор Гардзей, дав ему название „Хрустальны калодзеж” (Минск, 1996).

Увеличение количества участников диалога культур, безусловно, усложняет процесс перевода, но и уточняет особенности образно-языковых систем оригинала и переводов, дает больше фактов для определения (в сопоставлении) интегральных признаков языковых систем в образном функционировании. Необходимо отметить, что в качестве посредника украинский язык предопределяет значительно меньшую степень искажения белорусскоязычной системы, чем русский язык в отношении словацкого, что объясняется как степенью генетического языкового родства, так и продолжительным культурно-историческим сосуществованием белорусского и украинского языков. Это повлияло на формирование некоторых характерных для них и отсутствующих в других славянских языках структурных, семантико-синтаксических и лексических особенностей, на что указывает Лев Бараг: „Некоторые сюжетные мотивы получили общую своеобразную стилистическую форму только в белорусских и украинских сказках.” (Бараг, 1967, с. 223). Как отмечает белорусский специалист по теории перевода Павел Копанев, „роль замены одного языка другим при художественном переводе чрезвычайно существенна, во многом именно эта замена языков определяет проблематику перевода.” (Копанев, 1972, с. 55). В ней определяющим фактором выступают образно-стилистические и жанровые

характеристики народной сказки. Сравнительно-типологические исследования этого фольклорного жанра позволяют Константину Кабашникову утверждать: „Белорусская сказка существенно не отличается от сказочного эпоса других славянских народов своим жанровым составом, имеет много общего в системе образов, художественных средствах, идейно-тематическом содержании и в то же время она значительно обогащает новыми сюжетами, образами, приемами художественного отражения действительности славянские сказки о животных, волшебные сказки, отличается большим количеством легенд и т. д.” (Кабашнікаў, 1968, с. 26). Например переводчиков заинтересовала сказка, отражающая легенду о происхождении двух славянских общностей – „Палешуки і Палевікі” („Полішукі й польовікі” / „Polesania a Polania”).

При анализе образно-стилистических систем оригинала и переводов подтверждается тезис белорусского ученого Вячеслава Рагойши о том, что при переводе с близкородственных языков наряду с константными и окказиональными соответствиями может сохраняться некоторое количество лексем оригинала (Рагойша, 1980, с. 56–57). Такая особенность является стилистически значимой – высокая степень общности лексических ресурсов белорусского и словацкого языков позволяет максимально сохранить формально-смысловые соотношения языковых единиц текста, составляющих ядро его образно-изобразительных средств: *Жыў адзін цікаўны хлопец Андрэй. Хацеў ён усё ведаць. Куды ні гляне, што ні ўбачыць, аб усім у людзей распытвае. Плывуць на небе хмары... Адкуль яны ўзяліся? Куды плывуць? Шуміць за вёскаю рака... Куды бяжыць яе вада?* („Андрэй за ўсіх мудрэй”) → *Bol jeden zvedavý chlapec Andrej. Chcel všetko vedieť. Kde len pozrie, čo len vidí, na všetko sa púdí vypytuje, všetko chce vedieť. Plávajú po nebi oblaky... Kde sa vzali? Kam letia? Šumí za dedinou rieka... Kam tečie jej voda?* („О Andrejovi, ktorý chcel byť múdrejší od všetkých”, 1977). Анализ показывает, что не все лексические параллели переводчик использовал: *хмара – chmára, бяжыць – beží*. Причины этого необходимо искать в прагматике или субъективном факторе выбора средств выражения, что и составляет проблему перевода, актуальную в сфере общеупотребительной (в системах обоих языков) лексики, которая составляет основной массив лексического пласта.

Лексический и синтаксический перенос в полной мере реализуется украинским переводчиком. Для примера обратимся к описанию суматохи ярмарки: *Каля аднае крамы стукаюць у патэльні, каля другой звоняць косамі – пакупніко? заклікаюць. Такі шум, гоман на кірмашы, што чалавек ледзь не аглух* („Людзей слухай, а свой розум май”). ←→ *Біля одної ятки б'ють у сковороди, біля другої видзвонюють косами – покуців закликають. Такий гамір, гомін на ярмарку, що чоловік мало не оглух* („Людей слухай, а свій розум май”). Структурно-семантическая точность украинского перевода вплотную приближает словацкого переводчика к

оригинальному тексту, влияя на число константных с ним соответствий: *Pri jednom stánku ktosi búcha po panvici, pri druhom cvendžia kosy, kupcov lákajú. Taká je na jarmoku trma-vrma, že gazda skoro ohluchol* („Луді počúvaj, ale rozumu sa drž’”).

Сквозной лексический перенос последовательно в два языка возможен в линейной структуре небольшой протяженности – равной предложению: *Уночы, як дзед і баба заснулі, пан украў жаронцы ды паехаў* („Жаронцы”) ←→ *Уночі, коли дід та баба поснули, пан украв жорна й поїхав* („Жорна”). → *V noci, keď starec a stareнка zaspali, pán ukradol žarnov a zmizol* („Žarnov”). Аналогичная особенность замечается в переводе на белорусский язык (в сказке „Залатая падкова, залатое пяро, залаты волас”): *Prídu bratia a Janko si pred pecou sedí* ←→ *Приходзяць братыя, а Янко у печы сидзіць* ←→ *Прыходзяць браты, а Янка ля печы сядзіць*.

Важной чертой, определяющей стиль, является линейное размещение слов в предложении. По этому признаку словацкий язык может противопоставляться белорусскому, украинскому и русскому: *Жыў у аднаго чалавека сын. Вялікі ўжо вырас, а ніколі бацьку бацькам не называў* („Недалікатны сын”) → *Jeden človek mal syna. Už vyrástol veľký, ale nikdy otca otcom nenazval* („Nevychovaný syn”, 1977); *Перастаў тады цар-чараўнік у хованкі гуляць* („Сіняя світа налева пашыта”) ←→ *Перестав тоді цар-чарівник у хованки гратись* („Синя свита навиворіт пошита”) → *Od tých čias sa cár prestal hrať na schovávačku* („Belasá halena naruby nosená”). Вместе с такими конструкциями переводчик использует и коррелирующие линейным расположением синтаксические структуры, максимально соотнося образно-стилистические потенции с системными особенностями языка: *Працуюць людзі на змея штодзень і штоноч, працуюць, бядуюць, горкую долю праклінаюць* („Чароўная дудка”) ←→ *Працують люди на змія щодень і щоночі, працують, бідують, гірку долю проклинають, передчасно помирають* („Чарівна дудка”) → *Ludia hrdlačia na draka deň čo deň, noc čo noc, trú biedu, preklínajú trpký osud, predčasne zomierajú* („Čarovná pišťala”).

Отмеченная закономерность представлена и в словацко-русско-белорусском переводе цитированной выше сказки: *Za hostincom koniček sa spýta: „Janko, akože pôjdeme, či ako slnce, či ako vietor?”* → *За корчмою спросил его конек: // – Янко, как пойдём: как солнце или как ветер?* → *За шинком спытаў у яго конік: // – Янка, як пойдзем: як сонца ці як вецер?* В позиции конца или начала предложения слово логически выделяется, получает большую стилистическую значимость.

В словацком языке отмечается, например, также тенденция к минимальному употреблению личных местоимений в функции грамматического субъекта, в результате чего большая смысловая нагрузка падает на глагол, моделируя динамичность, активность повествования и его лаконичность: *Прынёс ён цялушачку дахаты і кажа жонцы: <...>* („Разумная дачка”) → *Priniesol teliatko do chalupy a vraví žene: <...>* („Múdra dcérka”, 1977); *Сказаў леў воўку, якога страшнага звера ён спаткаў. // –*

І ты яго збаяўся? – пытае воўк. Эх, каб ён мне папаўся, я жыва з ім справіўся б („Леў і воўк”) ←→ *Лев сказав вовкові, якога страінога звіра він зустрів. // І тму його злякався? – пытае вовк. – От, якби він мені попался, я швидко з ним поквітався б („Лев та вовк”).* ←→ *Lev rozpovedal vlkovi, aké strašné zviera stretol. // – Zľakol si sa ho? – čuduje sa vlk. – Keby prišiel do cesty mne, hneď by som sa s ním porátal („Lev a vlk”).*

Динамизация описания событий формируется при слиянии синтаксических конструкций оригинала в более сложные образования: *Гэта быў здатны і ўдалы дзяцюк. Звалі яго Рымша. Рана ён асірацеў, але адзін неяк такі ўзбіўся на гаспадарку. Горды быў хлопец Рымша. Ніхто не адважваўся яго і пальцам крануць („Пану навука”)* → *Це був славний і відважний чоловік. Звали його Рымшею. Рано він осиротів, але й сам якомсь збився на хазяйство. Гордий був чоловік Рымша. Ніхто не наважився його й пальцем зачепити („Панові наука”)* ←→ *Vol to smelý a odvážny junák menom Rymša. Skoro osirel, ale aj takto sa zmohol na gazdovstvo. Mal hrdú povahu, nik sa neodvážil čo i len prstom sa ho dotknúť („Príučné”).* Более редки случаи синтаксического дробления переводного текста, соответствующее интонационно-смысловой выделенности причинно-следственных отношений в языковой структуре оригинала, что сочетается с уже упомянутой особенностью синтаксического слияния, направленного на концентрацию информации: *Наплакаліся, надумаліся бедныя зайчыкі і пайшлі ў возера тапіцца з гора. Прышлі да возера, прыпыніліся, развіталіся. Да самага беражка падвышлі, каб у ваду кінуцца, аж бачаць – скок жаба на купіну: убачыла зайчыкаў і спалохалася („Зайчыкі”).* ←→ *Наплакалися, нагорювалися бідні зайчики і пішли до озера топитися з гора. Прийшли до озера, зупинилися, попрощалися. До самого берега підійшли, щоб у воду кинутися, аж бачать – стриб жаба на купину: побачила зайчика і злякалася („Зайчики”).* → *Naplakali sa úbohí zajkovia, nabadákali a šli k jazeru, že sa utopia. Prišli na breh, zastali, rozlúčili sa. Nahli sa nad vodu, že sa do nej hodia, vtom – skok žaba na kopček! Uvidela zajačika a zľakla sa („Zajačiky”).* Приведенные цитаты свидетельствуют, что в результате перевода может меняться структурное членение информации и ее лексико-грамматическое выражение. Такая особенность характерна для линейного расположения прямой речи и слов автора в репликах диалога: *Адна гуска засталася, ды і тая худая. // – Занясу, – кажа мужык жонцы, – я гэтую гуску пану („Як мужык гусей дзялі?”).* ←→ *Одна гуска залишилася, та й та худая. // – Занесу, – каже чоловік жінці, – я цю гуску панові („Як бідний чоловік гусей ділив?”)* → *Zostala mu len jedna chudá hus. // – Zanesiem ju, – vravi žene, – pánovi („Ako bedár delil husi”).*

Стилистическая особенность выявляется в пользовании безличными конструкциями, которые шире распространены в белорусском и украинском текстах. Они переводятся на словацкий язык двусоставными или определенно-личными односоставными предложениями: *Але не весела зайчыкам, невясёлыя гутаркі іх*

(„Зайчыкі”) → *Ta ne veselo зайчикам, невесела в них розмова* („Зайчыкі”). → *Len zajačiky sú smutné, ponosujú sa jeden druhému* („Zajačiky”). Соответствующая трансформация происходит при переводе со словацкого языка – как правило на уровне русского языка – посредника: *Tak aj bolo* → *Так он и сделал* ←→ *Так ён і зрабіў* („Залатая падкова, золотое пярэ, залаты волас”).

В белорусских сказках важную стилиобразующую функцию выполняет повтор, употребляемый в самых разнообразных структурных модификациях, зависимых от тематической и смысловой значимости обозначенных реалий. Как правило, они не только линейно организуют информацию, но и определяют ее значимость, служат этапами в развитии действия, его уточнения и детализации: *Пусціў бедны рыбак тую рыбіну ў возера, а сам хутчэй да берага паплыў. Скінуў на беразе кашулю, сабраў у яе грошы і пайшоў дадому* („Прагны багацей”) ←→ *Vypustiv bідний рибалка ту рибину в озеро, а сам хутчій до берага поплив. Скинув на беразі сорочку, зсипав у неї гроші й пішов додому* („Жадібний багач”) → *Fustil rybu do jazera a sám rýchlo dovesloval na breh. Stiahol zo seba košelu, vysypal do nej peniaze a pobral sa domov* („Lakomý boháč”).

В переводе Милана Одрана повтор приобретает еще более усложненную форму стыка: *Fustil rybár ryby do jazera a sám dovesloval na breh. Na brehu si vyzliekol košelu, pozbieral do nej peniaze a pobral sa domov* („Lakomý boháč”, 1977).

Повтор в обоих языках является оптимальным средством передачи однотипного, протяженного, имеющего константный характер действия или процесса, с помощью чего упорядочивается форма как в монологической, так и диалогической речи. „В волшебных сказках смена событий замедляется в соответствии со сказочными канонами, трехразовым повторением однотипных действий, событий” (Узроўні..., 1993, с. 308). Повтор в описании развития определенных ситуаций/сказочных субъектов требует рифмо-ритмического созвучия. Так, симметричным повтором описывается чудесный котик и его появление: *Прыехаў дзед у лес, стук у дубок – выскоквае каток-залаты лабок, залатое вушка, сярэбранае вушка, залатая шарсцінка, сярэбраная шарсцінка, залатая лапка, сярэбраная лапка* („Каток – залаты лабок”) → *Frišiel dedko do lesa, udrel na dub, vyskoči kocúrik – zlatá labka, strieborné uško – zlaté uško, strieborná srstička – zlatá srstička, strieborná labka – zlatá labka* („Kucúrik – zlatá labka”, 1977). Ориентация на звуковую форму привела в переводе к потере одной характеристики – золотого лба, – перенесенной на лапки.

Широкоупотребительные в белорусских сказках усеченные формы глагола мгновенного действия (*стук, боўць*), как в приведенном примере, имеют функциональным аналогом полную форму (*udrel*) и усеченную: *Круціць жорны, а сам ківаецца, дык смятана – боўць, боўць! – на масла збіваецца* („Мужык і жонка”) ←→ *Крутитъ жорна, а сам хилитається, то сметана – бовтъ, бовтъ! – на*

масло сколочується („Чоловік та жінка”) → *Krúti mlynec, krúti, nakláňa sa a smotana – ělup, ělup – míti sa* („Muž a žena”).

При переведі діалога культурно-языкової трансформації піддаються формули языкового етикета, фразеологія і стандартні комунікативні моделі, заміняємі комунікативними аналогами із языкової системи перекладаючого языка: *Вось ідзе ён ідзе, ляціць насустрач жучок. // – Добры дзень, салдат! // – Добры дзень, жучок! / – Служы? ты, салдат, дваццать пяць гадоў? // – Служыў. // – Выслужыў сіні білет і тры капейкі грошай? // – Выслужыў. // – Дай мне адну капейку! Я табе, як бяда будзе, у прыгодзе стану. („Салдат Іванька”) ← → *От іде він, іде, летить назустріч жучок: // – Добрий день, солдате! // – Добрий день, жучку! // – Служив ти, солдате, двадцять п'ять років? // – Служив. // – Вислужив синій квиток і три копійки грошей? // – Вислужив. // – Дай мені одну копійку! Я тобі, як біда буде, у пригоді стану („Солдат Іванко”) → *Ako tak ide, letí tu v ústrety chrobáčik. // – Dobrý deň, vojak! // – Dobrý deň, chrobáčik! // – Slúžil si dvadsaťpäť rokov? // – Áno. // – Vyslúžil si modrú knižku a tri kopejky? // – Áno. // – Daj mi jednu kopejku. Keď ta priprie bieda, budem ti na dobrej pomoci („Vojak Ivanko”) = *Ako tak ide, ide, naproti nemu letí chrobáčik. // – Dobrý deň, vojak! // – Dobrý deň, chrobáčik! // – Či si slúžil, vojak môj, dvadsaťpäť rokov? // – Slúžil. // – Vyslúžil si modrú knižku a tri kopejky? // – Vyslúžil. // – Daj mi jednu kopejku! Budem ti na pomoci, keď ta zájde nešťastie („Vojak Ivanko”, 1977). Такие повторы отличаются некоторой сухостью описания. В бытовой сказке диалог обогащается самобытными лексико-грамматическими общеупотребительными устойчивыми моделями.****

Тот факт, что „в волшебных сказках реальность и художественный вымысел образуют гармоническое единство” (Mišianik – Minárik – Michalcová – Melicherčík, 1958, s. 285), определяет ситуативную привязанность общеупотребительных и специфических сказочных средств выражения, их мотивированность эстетической, культурно-исторической, этнологической традицией, сходной у белорусов и словаков. Например: *конь, конік, конічак, канёк-Гарбунок! / коň, koniček, tátoš, tátošik; хлопец, юнак, дзяцюк, асілак, гаспадар, чалавек, пан! / chlapec, junák, bohatier, bedár, ělovek, pán.* Смысловая, эстетическая, организационная функция повтора ориентированы на определенный, обусловленный перечисленными выше факторами, состав лексики. Повтором и тематическим подбором лексики подчеркивается значительность событий, например, при описании пышной процессии, приехавшей сватать бедную, но красивую девушку: *Fred ich domom zastali tri kolimahy s bohato odetým panstvom; jedna medená, druhá strieborná a tretia zlatá; v každej kolimahe po šesť koní a každých šesť inej farby* („Lubka a Kovovlad”). Русский пересказ этой сказки и его белорусский перевод повтором оформляют другие по информативности структуры: *Въехали во двор три кареты. Первая карета медная, везут ее две темно-гнедые лошади. Вторая карета серебряная, и впряжены в нее четыре лошади серебристо-серого цвета. Третья карета золотая, восемь коней золотистой масти с золочеными копытами грызут*

удила („Повелитель камней и руд“) ←→ *Заехалі ў двор тры карэты. Першая карэта медная, вязуць яе два цёмна-гнядыя кані. Другая карэта сярэбраная і запрэжаны ў яе чатыры кані серабрыста-шэрага колеру. Трэцяя карэта залатая, восем коней залацістай масці з пазалочанымі капітамі цуглі грызуць, пастронкі рвуць* („Валадар камянёў і руд“).

При сохранении в общем виде сюжета этой словацкой народной сказки ее трансформация обеими инокультурными системами затрагивает важные образно-сюжетные особенности. Про это свидетельствует значительно измененное название сказки, в котором, как и в тексте, отсутствует собственное имя героини, замененное безликими апеллятивами – *дочка/дачка, девушка/дзяўчына, невеста/нявеста, молодая жєницина/маладая жанчына, жєна/жєнка*. Значительно беднее (и неточно) очерчен ее образ, призванный воплотить жестокость, порожденную невозможным для простого смертного человека самолюбованием и гордостью. Безэквивалентно также имя *Kovovlad*, описательно переведенное только в названии, более точном в белорусском тексте (слово *валадар* однокоренное второму корню композита, имеет в русском языке параллель *властитель*). Являясь прямым указателем прагматического в языке (Николаев, 1995, с. 24), антропонимы принадлежат к образно-стилистическим средствам, которые максимально учитывают словацкие переводчики. Они не только сохраняют все имена, зачастую с некоторым варьированием – *Stecko/Sťopka (Сцєнка), Fedor Nabilkin (Хведар Набілкін), Andrej (Андрэй), Ivan Darahan (Іван Дараган)*, – но и моделируют композиты на основе описательных структур оригинала – *vdovik (удовін сын), kupčik (купецкі сын)*. Используются и традиционные для словацкой культуры соответствия: *змеј Цуда-Юда* переводится апеллятивом *drak*, старшы чорт – онимом *Lucifer*.

Оба сборника характеризуются стилистической эквивалентностью, являющейся результатом системного воссоздания средствами словацкого языка черт национальной самобытности оригинала. Способствует этому формально-типологическое подобие образности, в формировании которой участвуют такие средства, как типичные композиционные части и переходные формулы, пословицы и поговорки, синтаксические повторы, сравнения и метафоры, постоянные эпитеты, субъективно-оценочная лексика, междометия, стандартные диалогические модели (Бараг, 1969, с. 206 – 226). Дух белорусских и словацких сказок, рожденный феноменом национальных языков и ментальности, определяет стиль, пронизывает все языковые структуры, создавая проблемы переводчикам и в этих проблемах приоткрывая свою коррелирующую сущность. И если образно-стилистические особенности белорусских сказок получили первичное осмысление в их словацкоязычной трансформации, то феномен словацких сказок через призму белорусскоязычного восприятия еще предстоит постигать, включаться в совместный и многоязычный диалог культур, раскрывающий „глубины жизни, откуда и вышла сказка“ (Семяжон, 1968, с. 221).

ЛИТЕРАТУРА

- MIŠIANIK, J. – MINÁRIK, J. – MICHALCOVÁ, M. – MELICHERČÍK, A.: Dejiny staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1958.
- PAULINY, E.: Pavol Dobšinský a slovenská ľudová rozprávka. In: Dobšinský P.: Zakliata hora. Bratislava 1980, s. 305 – 314.
- АЛЕКСАНДРОВ, В.: Сквозь призму детства. Москва 1988.
- БАРАГ, Л.: Беларуская казка: Пытанні вывучэння яе нацыянальнай самабытнасці параўнальна з іншымі ўсходнеславянскімі мовамі. Мінск 1969.
- БАРАГ, Л.: Стыль беларускай народнай казкі. Польша, 1967, № 10, с. 217 – 232.
- Беларуская народна-паэтычная творчасць. Пад агульнай рэдакцыяй Міхася Ларчанкі. Мінск 1979.
- КАБАКОВІЧ, А.: Фальклорныя і анталагічныя традыцыі ў беларускай паэзіі: Мінск 1989.
- КАБАШНІКАЎ, К. – БАРТАШЭВІЧ, Г.: Сустрэчы з казкай. Мінск 1984.
- КАБАШНІКАЎ, К.: Беларуская казка ? казачным эпасе славян. Мінск 1968.
- КОПАНЕВ, П. И.: Вопросы истории и теории художественного перевода. Минск 1972.
- МАЖЭЙКА, А. Беларуская казка па-славацку. Літаратура і мастацтва, 12. 12. 1967, с. 3.
- НИКОЛАЕВ, Н. П.: Имя собственное и его семантика. In: Узаемадзеянне граматычнага і „чалавечага” фактара? у функцыянаванні лінгвістычных адзінак: Зборнік навуковых артыкула?, ч. 2, Мінск 1995, с. 18 – 27.
- РАГОЙША, В.: Проблемы перевода с близкородственных языков. Минск 1980.
- СЕМЯЖОН, Я.: Кацурык – злата лабка = Каток – залаты лабок. Польша, 1968, № 2, с. 220 – 221.
- Узроўні агульнасці фальклору ўсходніх славян. Мінск 1993.
- ФЯДОСІК, А.: Фальклор і менталітэт народа. Польша, 1996, № 11, с. 249 – 272.
- ШКРАБА, Р.: Скарбы. Мінск 1973.

Образно-стилистические особенности белорусских и словацких народных сказок: Проблемы перевода

Виктория Ляшук

Стиль и языковые средства сказки продуцируются ее законами – сочетанием момента условности и реальных жизненных проявлений, устремленность в высоты фантазии и приобщенность к повседневным жизненным проблемам, использованием в качестве метаязыка натуральную разговорную сферу.

Проблемы перевода в отношении образно-изобразительных средств вытекают из особенностей языков. В белорусско-словацком „диалоге культур” преобладают такие черты, как функционирование значительного общего лексического пласта при некотором отличии синтагматики языковых единиц и потенциальной образности грамматических структурных моделей, что определяет высокую степень их корреляции.

Исключительную роль в качестве семантико-грамматического и образного средства, свойственного обоим языкам, играет повтор, охватывающий всю языковую систему и прямо связанный со стилем повседневной коммуникации. В переводах в полной мере использованы и актуализированы потенциалы фразеологизмов и функциональных языковых моделей, дейксиса и ономастического культурного пространства. Образно-стилистические особенности белорусских сказок в практике перевода на словацкий язык получили более глубокое осмысление, поскольку представлены текстовыми массивами двух сборников: „Kocúrik – zlatá labka” (1967, 1977. Переводчик М. Одран) и „Čarovná písťala” (1983. Переводчик через посредничество украинского языка Ю. Андричик). Постигание духа языка словацких сказок, две из которых переведены с русских текстов и включены в сборник „Хрустальны калодзеж” (1996. Переводчик В. Гардзей), в белорусскоязычной трансформации еще ожидается и поспособствует выявлению стилистических особенностей.

СВЕТЛАНА МЕДВІДЬ-ПАХОМОВА*

Слов'янські антропонімні формули і церква

MEDVID-PAKHOMOVA, S. N.: Slavic Anthroponimic Formulae and Churg. *Slavica Slovaca*, 36, 2001, No. 1, pp. 23 – 30. (Bratislava)

The article deals with one of the reasons of different anthroponimic formulae forming in modern Slavonic languages. Threelexeme anthroponimic formulae stabilization with east Slavs is accounted for undulating penetracion of Christianity to ucient Rus.

Linguistics. Slavonic languages. Anthroponimic formulae. Threelexeme.

Система власних іменувань особи являє собою не тільки антропоодиниці, об'єднані у парадигми і категорії – особові імена, патроніми, прізвиська, прізвища, андроніми тощо, але й синтагматичні поєднання антропонімних лексем у дво-, три- та інші багатолексемні найменування, а також закономірності, що лежать в основі таких складених антропонімних утворень. Паралельне функціонування таких багатолексемних назв особи поряд із однолексемними надає мовленню необхідної точності і гнучкості. Про актуальність уваги до них свідчать факти помилкової передачі власних назв при перекладі текстів, коли виникає плутанина між антрополексемами різних класів, що утворюють формулу іменування (наприклад, *укр.* Людвік Людвікович ШИМОН ~ *слов.* Š. L. LUDVIKOVIČ, *укр.* Валерій Іванович КУПКО ~ *слов.* Valerij KUPKO Ivanovič) (Медвідь-Пахомова 1999, с. 3).

Слов'янська антропоніміка дотепер не приділяла належної уваги багатолексемним іменуванням особи та відповідним формулам. На тлі досить глибоко вивчених окремих класів власних особових назв антропонімні формули все ще залишаються „білою плямою” на ономастичній карті слов'ян. Для них не вироблено навіть єдиної термінології. Досі не визначено типів формул, що лежать в основі багатолексемних назв. Не досліджено взаємини ні всередині таких формул, ні між самими формулами. Не з'ясовано, коли маємо справу з інваріантами, а коли – з варіантами антропонімних формул. Донині наука не дала переконливих відповідей на запитання, як-от: чому однолексемна система найменування особи у більшості народів переросла у багатоступеневу? Чому у росіян, а згодом і в українців, білорусів та частково у болгар стабілізувалася як офіційна трилексемна

* Світлана Медвідь-Пахомова, вул. Шевченка 11, Ужгород - 294 017, Україна.

антропонімоформула, тоді як у решті слов'янських народів дотепер такої нема? Яким шляхом у споріднених слов'янських мовах, котрі мали єдину вихідну базу, відбувалися перетворення, що викликали різну вживаність та неадекватне співвідношення різних антропонімоформул? Що стало основною причиною усталення різних стандартів прізвищ у кожній із сучасних мов, невідповідності традицій офіційного та ситуативного найменування, звертання тощо?

Спроба відповісти на перелічені запитання, залишаючись у межах однієї мови, без урахування даних решти споріднених мов, виявляється недостатньо ефективною. Вона породжує нові гіпотези, перевірити які можна лише при порівняльно-історичному дослідженні проблеми. Про необхідність порівняльного дослідження слов'янської ономастики відомий словацький лінгвіст В. Бланар писав: „Останнім часом активно розвивається ономастика. Але водночас не можна не бачити і деяких негативних сторін: матеріал збирається неорганізовано, без ясного перспективного плану, в діахронічному і синхронічному аспектах досліджуються переважно особові імена, а не найменування осіб як цілісна впорядкована множинність одиниць... Здається, назріла потреба створення порівняльної слов'янської антропономастики, при цьому необхідно звернути увагу на актуальні завдання та методологічні основи. Тотожний або хоча б близький підхід дав би можливість зібрати гомогенний матеріал і вирішити основні питання слов'янської ономастики в єдиному аспекті” (Blanár, 1970, s. 33).

На жаль, завдання, поставлене майже три десятиліття тому, так і не вирішено. Тому в монографії „Теорія власного імені” професор В. Бланар відзначає, що теоретичні питання ономастики, до яких належить і система власних імен, її основні одиниці і внутрішня організація, донині становлять актуальну і незавершену дослідницьку проблематику (Blanár, 1996, s. 135).

Правда, деякі спроби було здійснено польськими дослідниками (Е. Вольнич-Павловська „Лемківська антропонімія на польському і словацькому тлі XVI–XIX ст.”, Варшава, 1993; З. Калета „Еволюція слов'янських прізвищ”, Краків, 1991). Однак весь комплекс проблем, пов'язаних із функціонуванням відповідних систем власних особових назв у різних суспільних чи етнічних групах необхідно розглядати не тільки в структурному аспекті, а й з урахуванням позалінгвальних факторів, що мають (або мали) на неї значний вплив, тобто як соціолінгвістичну проблему. До неї належать одночасно дослідження самої генези, змін і розповсюдження певних систем найменування, що викликані зовнішніми до мови чинниками (наприклад, розвитком державності, впливом християнства, традицій, політики, демографії, моди, іншомовними нашаруваннями, залежністю іменування від статі і віку як денотата, так і мовця тощо), які відіграють значну роль у виборі способу ідентифікації особи на синхронному зрізі і мають неабияке значення в еволюції антропонімічної системи. Та все ж, торкаючись перерахованих тут питань, згадані монографії не

розв'язують поставленої проблеми. Ми поділяємо позицію В. Бланара стосовно того, що у подібних дослідженнях необхідно враховувати онімічний характер номінації, а до самого процесу розвитку антропосистеми підходити більш комплексно, як до соціолінгвістичної проблеми (Blanár, 1994, s. 150 – 159).

Загальновідомим є факт, що особливості віросповідання мають значний вплив на антропонімію народу, накладають свій особливий відбиток на репертуар імен, адже з давніх-давен люди ототожнювали ім'я з його носієм. Порівняння списку імен, що вживаються православними, католиками і мусульманами, дає цікаві результати, особливо коли порівнювати іменний репертуар споріднених мов. Так, деяке зростання вживаності християнських імен у болгарській антропосистемі починає відчуватися лише з XV ст., і не тільки як реакція на турецьке панування та запровадження ісламу. Турецькі завойовники позбавили самостійності місцеві слов'янські церкви і підпорядкували їх константинопольському патріархові, який, окрім суто релігійних, здійснював стосовно балканських слов'ян і деякі політичні функції. Він надавав турецьким властям інформацію про чисельність християн для оподаткування, збирав данину на користь духовенства, вершив суд, проводив асиміляторську політику (История..., 1979, с. 124). Очевидно, саме таким станом речей і можна пояснити збільшення християнських імен у болгар не при встановленні християнства, а значно пізніше, – як наслідок поширення влади грецької церкви.

Але такий підхід – аналіз співвідношення різних етимологічних імен у зв'язку із впливом церкви – не дозволяє виявити глибших наслідків цього впливу на антропонімію систему і сприймається виключно у площині іменного репертуару.

Шукаючи відповідь на запитання, чому у східних слов'ян діє трилексемна формула офіційного іменування (Медвідь-Пахомова, 1999), ми розуміємо, що однозначно пояснити цього неможливо. Але одна з причин, і мабуть, головна, пов'язана, на наш погляд, із особливостями прийняття християнства. В історичній антропонімії (Морошкин, 1867; Роспонт, 1965; Budziszewska 1989; Чучка 1992) вже зверталася увага на більш високі темпи християнізації східнослов'янського іменника у порівнянні з південно- та західнослов'янським. „Серби донині зберігають стародавні імена осіб, що в інших народів були витіснені іменами християнського календаря. Болгари в цьому плані майже цілком схожі на сербів... За теперішнього часу чехи більше використовують слов'янських, національних особових імен, ніж християнських. У поляків, незважаючи на найбільш могутній вплив католицизму на це слов'янське плем'я, сума слов'янських імен, що обертаються у вжитку, дорівнює кількості імен християнських... Що ж до руських слов'ян, то вони менше всіх уживають свої народні імена, отож на тисячу з лишком християнських імен, що обертаються у них, слов'янських імен припадає не більше 12-ти”, – писав 1867 року російський священник М. Морошкін. Говорячи про сліди язичництва в іменах карпатських українців, П. П. Чучка наголошує, що „найзапападливішим ворогом

поганських імен тут, як і на інших східнослов'янських землях, виявилася православна церква. Те, що зробила зі слов'янськими язичницькими іменами вона, не зробили ані болгарська, ані сербська метрополії. Адже на території тих метрополій давні язичницькі імена слов'янського походження завжди мали ідеальні умови розвитку (...). Навіть католицька церква в Польщі, Чехії, Словаччині, Хорватії, Словенії, а пізніше протестантизм не стерилізували слов'янський язичницький іменник від слідів язичництва так завзято, як це робилось на території Росії, України та Білорусії” (Чучка, 1992, с. 180).

Служителі культу у давньописемних східнослов'янських джерелах називають себе винятково християнськими іменами, що в цьому контексті є досить логічним і зрозумілим. Рідкісні відхилення від цієї норми – як виняток, що тільки підтверджує загальне правило, – фіксуються лише на периферійних землях Київської Русі, наприклад, *Рудь, свящ. Псковській*, 1343 (Мор.). У цьому контексті дещо незвично (для східних слов'ян) сприймається номінація, приміром, сербських священиків XIV ст. за допомогою слов'янських імен. У сербів вищезазначена східнослов'янська закономірність не діяла. Пор.: *поп Шорнякъ, поп Обрадь, поп Боудакъ, попь Дранко Побратовикъ, попь Миля, поп Бориславъ, попь Храниславъ, попь Дранко Воислаликъ* (ДХ XIV). Виникає запитання: чому ж тоді серби та болгары, які також прийняли християнство від Візантії, не зазнали такого жорсткого тиску на обмеження у використанні народних імен, як східні слов'яни? Відповідаючи на це запитання, Р. Мароєвич відзначає, що сербська православна церква не насаджувала примусово християнських імен, оскільки побоювалася ісламізації (Мароєвић, 1984, с. 186). Чому ж сучасний репертуар імен українців, росіян та білорусів такий бідний на одвічні слов'янські імена (1 – 2%) – хоча б у порівнянні з іменниками інших православних слов'ян? Причини цього явища досі здаються загадковими, а його наслідки практично не досліджувалися.

П. П. Чучка вважає, що „масове видалення з офіційного (а згодом і побутового) вжитку кількох тисяч язичницьких імен давніх слов'ян і запровадження на їх місце кількох сотень імен візантійсько-християнського календаря є чи не єдиною перемогою православної церкви в її антропонімічній діяльності на Русі” (Чучка, 1992, с. 177). Але, на наш погляд, інтенсивність християнізації колишнього язичницького іменника східних слов'ян мала більш глибокі наслідки. Вона спричинила не тільки витіснення безмежного багатства споконвічних слов'янських імен кількома десятками найбільш уживаних християнських; але вона призвела й до розшарування іменника протягом кількох століть на офіційний та неофіційний; до переходу переважної частини слов'янських імен як язичницьких у ранг прізвиськ. Насамкінець, збіднення іменника і стало головною причиною встановлення у східних слов'ян трилексемної антропонімоформули. Але чому вона діяла тільки серед східних слов'ян?

Причини такої високої питомої ваги християнських імен у східнослов'янському іменному репертуарі ховаються, на нашу думку, у хвилеподібному поширенні християнської релігії серед східних слов'ян. Загальновизнана дата офіційного прийняття християнства як державної релігії князем Володимиром у 988 р. більш як на століття відстає від першої спроби християнізації Київської Русі. Про це свідчить ряд джерел. Вагомі докази цього дає археологія: у Києві і взагалі на землях полян знайдено поховання, що датуються IX – X ст. ст. і мають усі ознаки християнського похоронного обряду. Крім того, існують історіографічні докази: у першій половині X ст. було укладено договір князя Ігоря із Візантією, котрий від імені Київської Русі підписали не тільки язичники, але й християни; руські християни присягали в київській соборній церкві св. Іллі; княгиня Ольга – бабуся князя Володимира – була християнкою, прийнявши цю релігію у Візантії. І всі ці факти датуються значно раніше, ніж відома дата офіційного хрещення східних слов'ян князем Володимиром.

В іноземних джерелах відсутні свідчення про хрещення Русі у 988 р. 1888 року, у зв'язку з 900-літтям традиційно відомої дати хрещення Русі князем Володимиром, Ф. Фортинський здійснив спеціальне дослідження, аби показати, як ця дата відображена в європейських хроніках (Фортинский, 1888). Результат дослідження був приголомшливий: жодних свідчень про хрещення Русі наприкінці X ст. в польських, чеських, угорських та німецьких документах. Більше того, жодних відомостей про акт хрещення східних слов'ян у православних джерелах – болгарських і візантійських. Під відомою нам датою хроністи згадують різні, навіть дуже дрібні події, а про акт хрещення Русі мовчать. Це можна пояснити тільки тим, що 988 року Київська Русь вже була відома у світі як християнська держава.

Першу спробу загальної християнізації було здійснено каганом Аскольдом у 60-і роки IX ст. На користь цієї дати в історичній науці існує ціла система доказів (див. Брайчевский, 1989; Рыбаков 1958, 1963). Найголовнішим серед них є енцикліка патріарха Фотія, котрий власноручно здійснював цей акт. Звертаючись до східних церков, залежних від константинопольської патріархії, та підкреслюючи успіхи православ'я, патріарх Фотій у період між 863 і 865 рр. писав: „Не тільки болгари звернулись до християнства, але й той народ, про який багато і часто говориться і який перевищує інших грубістю та звірством, тобто так звані руси. Підкоривши сусідні народи та через це надмірно загордившись, вони підняли руку на Ромейську імперію. Але тепер і вони змінили елінську і безбожну віру, в якій колись перебували, на чисте християнське вчення, увійшовши до числа відданих нам і друзів, хоча незадовго до цього грабували нас і виявляли неприборкану зухвалість. І в них запалилася така жадоба до віри і ревність, що вони прийняли пастира і з великим старанням виконують християнські обряди” (*φωτιου επιτολαι* – London, 1864, с. 178. – Цит. за: Брайчевский 1989, с. 57).

Утвердження християнства у східних слов'ян – дуже складний процес. Він проходив кілька стадій і тривав протягом кількох століть. Спонтанне проникнення християнських ідей у середовище язичницьких племен, спорадичне введення нової віри окремими східнослов'янськими володарями, перше офіційне хрещення Русі при князі Аскольдові, втрата новим віровченням функції державної релігії 882 року, боротьба християнства і язичництва в X ст., протягом якого три спалахи антихристиянського терору чергувалися з періодами релігійної толерантності, – усі ці етапи передували другому і кінцевому проголошенню християнства державною релігією Русі. Отже, задовго до реформи князя Володимира християнське вчення на Русі було добре відоме, і не тільки на рівні окремих осіб, але й у загальнодержавному масштабі.

Отже, соціолінгвістичний підхід до з'ясування причини особливостей антропосистеми східних слов'ян базується на цих даних. У світлі вищезгаданого стає зрозумілою жорсткість християнізації руського іменного репертуару внаслідок другого залучення східних слов'ян у лоно православної церкви. Перше прилучення Київської держави до християнства тривало до 882 р., а після вбивства Аскольда, коли перемогли проязичницькі верстви суспільства, східні слов'яни ще на одне століття поринули до „язичницької ночі”. Очевидно, гіркий досвід прилучення русів до нової релігії примушував верхівку церкви і суспільства рішучіше боротися з усіма проявами язичництва, у тому числі й в антропонімійній сфері. Різке звуження споконвічного іменника через запровадження нових християнських імен призвело в кінці XIII ст. до масової тезоіменності. Поширення з XIV ст. найбільш уживаної дволексемної антропонімоформули *особове ім'я + патронім*, яка наповнювалася обмеженим числом християнських онімів, не рятувало ситуацію. Тому на відміну від своїх західних і південних сусідів, східні слов'яни продовжили пошук найбільш прийнятної способу ідентифікації особи, розширюючи межі іменування за рахунок третього компонента.

Якщо у східних слов'ян перехід до вживання християнських імен у масовому порядку починався з кінця X ст., то у західних слов'ян, що перебували під впливом Римської церкви, аналогічний процес здійснювався в середині XVI ст. Згідно з рішеннями відомого Тридентського собору (1545 – 1563), дитина при народженні обов'язково мала дістати християнське ім'я. Так, до цієї події – у XV і першій половині XVI ст. – серед хорватів зустрічалися поряд із слов'янськими й християнські імена, але вони ніколи кількісно не переважали. З кінця XVI ст. народні імена зустрічаються менше. Особливо чітко це виявляється по поколіннях дітей, що народилися після Тридентського собору (Šupuk, 1981, с. 165). Я. Юранчич також відзначає, що у словенців і хорватів сучасна система патронімів і матронімів, утворених від календарних імен, почала розвиватися лише після Тридентського собору (Juranič, 1982, s. 217 – 228).

Таким чином, звуження і збіднення іменного репертуару, що, природно, супроводжувало це рішення, проходило у західних слов'ян майже на шість століть пізніше! Отож вихід із ситуації, за якої багато осіб мають однакове ім'я, настав у західних слов'ян, а також частини південних (що перебували під впливом католицької церкви) значно пізніше, ніж у східних слов'ян. Це стало відчутним фактором для формування і функціонування антропонімоформул у масовому масштабі.

ЛІТЕРАТУРА

- БРАЙЧЕВСКИЙ, М. Ю.: Утверждение христианства на Руси. Київ 1989.
ИСТОРИЯ ЮЖНЫХ И ЗАПАДНЫХ СЛАВЯН. Курс лекций. Москва 1979.
МАРОЕВИЋ, Р.: Словенски антропоними. Ономаголошки прилози, 1984, № 5, с. 183–195.
МОРОШКИН, М.: Славянский именовослов, или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. Спб 1867.
МЕДВІДЬ-ПАХОМОВА, С. М.: Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Ужгород 1999.
РОСПОНД, С.: Структура и классификация древневосточнославянских антропонимов (имена). Вопросы языкознания, 1965, № 3, с. 3–21.
ЧУЧКА, П. П.: Сліди язичництва в антропонімії українців Карпатського регіону. Ономастика України першого тисячоліття нашої ери. Київ 1992, с. 176–183.
ФОРТИНСКИЙ, Ф. Я.: Крещение князя Владимира на Руси по западным известиям. Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. 1988. Кн. 2.
BLANÁR, V.: O vývine slovanských antroponymických sústav. Slavica Slovaca, 29, 1994, č. 2, s. 150–159.
BLANÁR, V.: Porovnávací slovenská antroponomastika. Onomastické práce, sv. 3. Praha: Místopisná komise ČSAV, 1970, s. 33–39.
BLANÁR, V.: Teória vlastného mena (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava 1996.
BUDZISZEWSKA, W.: Inomina ochronne Słowian bałkańskich. Onomastica, 1989, № 34, s. 237–244.
ŠUPUK, A.: Antroponimna građa XV. Stoljeća iz šibenskih matrikula Sv. Marije i Sv. Duha. Onomastica Jugoslavica, 8, 1981, s. 137–169.
JURANČIĆ, J.: O priimkih pri južnih Slovanih. Slavistična revija. Ljubljana, 1977, s. 27–39.

Славянские антропонимические формулы и церкви

Светлана Медвидь-Пахомова

Многолексемные личные именованья и антропонимические формулы, лежащие в их основе, остаются „белым пятном” на славянской ономастической карте на фоне достаточно хорошо изученных отдельных антропонимических классов. До сих пор наука не дала убедительных ответов на вопросы: почему однолексемная антропосистема у большинства народов переросла в многолексемную? Почему у русских, а позднее украинцев, белорусов и частично у болгар стабилизировалась в качестве официальной трехлексемная антропонимическая формула (*имя + отчество + фамилия*), в то время как у остальных славян – двухлексемная (*имя + фамилия*). Каким образом в родственных славянских языках, имевших единую исходную базу, произошли преобразования, вызвавшие разную употребительность и неадекватное соотношение разных антропонимических формул? Что стало основной причиной установления разных стандартов фамилий, официального и неофициального именованья, обращения и т. д.? Однозначно ответить на эти вопросы невозможно. В статье рассматривается одна из причин, возможно главная, которая связана с особенностями принятия христианства славянами.

Утверждение трехлексемной антропонимической формулы у восточных славян связано с жесткостью христианизации именного репертуара. Резкое сокращение исконного именника за счет христианских имен привело в конце XIII в. к массовой тезоименности. Стабилизация двухлексемной антропонимической формулы в условиях её заполнения несколькими десятками наиболее частотных христианских имен не отвечала потребностям идентификации лица, создавая почву для расширения рамок именованья.

Интенсивность христианизации восточнославянского антропонимикона объясняется в статье волнообразным проникновением новой религии на Русь. Первое приобщение Киевского государства к христианству при князе Аскольде (середина 60-х годов IX в.) закончилось в 882 году победой языческих слоев общества, в результате чего восточные славяне еще на одно столетие оказались во мраке языческой ночи. Очевидно, горький опыт приобщения русов к новой религии заставлял верхушку церкви и государства решительнее бороться со всеми проявлениями язычества, в том числе и в антропонимической сфере. У западных славян, находившихся под влиянием Римской церкви, аналогичный процесс осуществлялся в соответствии с решениями известного Тридентского собора (1545 – 1563), т. е. на шесть столетий позднее.

RUDOLF KUCHAR*

Relikt starého *stryjъ v slovenčine

KUCHAR, R.: Relict of the word root *stryjъ in Slovak language. *Slavica Slovaca*, 36, 2001, No. 1, pp. 31 – 34. (Bratislava)

In the Slovak language, as well as the term „bratranec“ (angl. cousin) there is also a lexemis „strýčenec“ and its synonym „strýčený brat“ describing a form of the family relationship. This a relict of the word root *stryjъ. Linguistics. Family relationship in the Slovak and slavonic language. Synonymy.

1. Keď v r. 1959 O. N. Trubačev písal svoju prácu *Istorija slavjanskich terminov rodstva*, mal k dispozícii o stave v slovenčine len málo informácií.¹ Autor využil k tejto problematike iba informáciu od F. Buffu (1953). Ani V. Šaur (1975) o 15 rokov neskôr po vydaní Trubačevovej práce nijako neoplýval ešte takým materiálom zo slovenského jazykového územia, aký poznáme dnes.

1.1. Obsahovo náročná a vyčerpávajúco spracovaná práca V. Šaura² prináša lexikálno-sémanticky zaujímavú lexému *stryječny brat*³. Autor konštatuje, že v rámci slovanských jazykov iba bieloruština upozorňuje ňou na pôvodnú existenciu slova *stryjъ(ь)*, ktoré v dnešnej bieloruštine nie je. Iné jazyky pre myšlienkový obsah vyjadrujúci vzťah medzi potomkami používajú rozličné výrazy; bežne sa používa *bratranec*, ruština má napr. *dvojurodnyj brat*. Nemenej zaujímavú informáciu má slovníková práca J. Gebauera o existencii feminína *bratřie* s funkciou kolektívnosti (1, s. 97), ktorej sa dosiaľ nevenovala pozornosť. Stará čeština využila toto kolektívum žen. rodu na pomenovanie analyzovaného vzťahu v spojení *strýčená bratřia*. Autor doklad (*Bracislav*) *jě sě (s) strýčenú bratryzu vaditi* DalC, 53 však bližšie nekomentuje.

2. V súčasnej slovenčine (SSJ, 1, s. 127) pre význam ‚strýcov, ujcov alebo tetin syn‘ sa používa stará slovanská lexéma *bratranec*⁴ s variantom *bratanec* s významom

* PhDr. Rudolf Kuchar, CSc., Jazykovedný ústav SAV, Panská 26, 913 64 Bratislava.

¹ Výskum v oblasti vývinu slovenského jazyka podstatne pokročil, o čom svedčí bohatá kartotéka HSSJ, SSN a množstvo vedeckých publikácií a príspevkov.

² V. Šaur (1975) v tejto súvislosti poznamenáva, že v slovenčine v poslednom čase možno pozorovať tendenciu prispôbiť slová *bratanec*, *bratanica* významu podľa češtiny. Podľa autora tieto slová mali pôvodne (dříve) význam ‚bratruv syn‘, novšie (nově) ‚syn sourozence jednoho z rodičů‘. Naše doklady a exemplifikácie v HSSJ (1, 1991, s. 152) však hovoria o niečom inom, resp. naznačujú jasne na starý stav v slovenčine.

³ Uvedené spojenie sa dokladá napr. aj v poľštine 16. stor. (porov. *Słownik polszczyzny XVI wieku*, 2, 1967, s. 418).

⁴ Zaujímavá je situácia v angličtine, kde uvedené ďalšie príbuzenské vzťahy medzi potomkami vyjadruje iba lexéma *bratranec* (angl. *cousin*).

‚bratov syn, synovec‘. S rovnakým výkladom sa uvádza výraz *bratanec* v HSSJ (1, 1991, s. 152), no aj s ďalším významom ‚bratov syn, synovec‘. V hesle *strýčny* (SSJ, 4, 1964) sa uvádza ako trochu zastarané spojenie *strýčny brat* s významom ‚bratanec‘. Uvádzajú sa tu však aj iné spojenia: *strýčna sestra* ‚sesternica‘ a *strýčne deti* s významom ‚bratanci a sesternice‘. Výklad spojenia *strýčne deti*, vzhľadom na komponent základu *stryj-* a na náš ďalší výklad, by sa žiadalo spresniť. V uvedenom spojení ide konkrétne a s právnou špecifikáciou o význam ‚deti, brat(r)anci a sesternice v mužskej línii, zo strany strýka‘. Vzhľadom na komponent základu slova *stryj-* je nevyhnutné pri výklade uvedeného príbuzenského vzťahu rešpektovať vzťah *patruelis*.

3. Popri slove *bratranec* v dnešnej aj staršej slovenčine sú známe aj iné výrazy. Je ním stará domáca lexikálna jednotka *strýčenec* a jej synonymná podoba *strýčený brat*, resp. *strýčny brat* s významom ‚syn súrodenca rodiča v mužskej línii, zo strany otca‘⁵.

3.1. Zaujímavú informáciu v tejto súvislosti poskytuje Žilinská kniha (Chaloupecký, 1934). Žilinská kniha ako právny kódex je bohatým prameňom poznávania slovenského jazyka. Nachádzame v nej množstvo zaujímavých lexém a tvarov.⁶ Jednou z nich je pomenovanie *strýčenec*, resp. *strýčený brat*. Z tohto aspektu venujeme pozornosť tomuto zaujímavému lexikálnemu javu súvisiacemu so spomínaným príbuzenským vzťahom, ktorý sa bežne vo väčšine slovanských jazykov vyjadruje slovom *brat(r)anec*. Prekvapuje, že v ŽK lexému *bratranec* nestretáme.

3.1.2. V spojeniach *strýčený, strýčny brat(r)** má aj slovenčina doklad o existencii starého slova *stryjb(сб)*. Najstarší doklad na spojenie *strýčený brat(r)* sa vyskytuje v zápisoch pred žilinskou mestskou radou v Žilinskej knihe. Sú tam takéto kontexty: *Mikulass Nosko poruczil gest mocznie manzelku swu a dietie swe k opravie a obranie po smrti polswe Martinowi Massarowi, giz gmenowanemu bratru swemu strycczenemu* 75, 1469; *ze gsu przistupili przed nas...gmenem Ondruss z Nediezy... a potczywa zena Dorotha, manzelka Martina Nemlatha...a wyznali gsu przed namy, kterak gsu gich dobrye lide s_gednali // o diediczstwie nebosszika Martina Nemlatha, muze gegiho a bratra ge[h]o strycczene[h]o Ondrusse z Nediezy* 79, 1473. V časti prekladu magdeburského práva ŽK z roku 1473 sa zaznamenalo aj slovo *strýčenec* (*ta stolicze erbuge od otcze na starssieho syna a gestli syna negma, tehdy erbuge na sweho bliznieho strycczencze, to g[es]t od otcze geho blizni przietel* – ŽPK, s. 82).

⁵ Náš výklad nenaznačuje interpretáciu výkladu A. Šaura, syn sourozence jednoho z rodičů. Pre ‚syna súrodenca z matkinej strany, teda v ženskej línii‘ sa používalo v staršej slovenčine totiž spojenie *ujčený brat*. Takto nám ho dokladá už spomínaná ŽK: *przistupil g[es]t pred nassi plnu radu opatr[ny] muz, nass spolumiesstienim, Michal Frchala y s swogi manzelku Kathrussi, z gedne strany, a z druhe strany Aaron, geho bratr vgczeny* Chal, 71/1468.

⁶ K jazyku tejto pamiatky popri iných bádateľoch sa vyjadril z aspektu vývinu slovenčiny V. Blanár.

3.1.2.1. O existencii skúmanej reálie v slovenčine bernolákovského obdobia, naznačujúcej sledovaný príbuzenský vzťah, sa dozvedáme aj v Bernolákovom Slovári. A. Bernolák uvádza informáciu o tomto príbuzenskom vzťahu v hesle *bratranec* (1, s. 132 – 133), keď naznačuje synonymá vzťahu *patruelis*. Popri jednoslovných synonymách *bratranec*, *stričenec* uvádza tiež dvojslovné spojenie *striční brat* s výkladom: *otcového Erata sin* (porov. aj v hesle *striční* – 4, s. 3194 – 3195).

3.1.2.2. Spojenie *stryčeny/stryčny brat* je známe aj v dnešných slovenských nárečiach: *stryčen(n)y brat* a *stryčny brat* sa dokladá v Slovníku slovenských nárečí (1, 1994, s. 154⁷).

4. V slovinčine tiež funguje na pomenovanie ‚strýcov, ujcov alebo tetin syn‘ popri slove *bratranec* (SSKJ, 1, s. 185) aj synonymum *stričnik* (SSKJ, 4, s. 981). V slovinských nárečiach sú známe ešte dnes pomenovania *strinič/strinič* (SSKJ, 4, s. 982) a zároveň aj *strinec* (porov. Trubačev, s. 80). Slovinská slovná zásoba má však aj osobitné vyjadrenia: *mali, mrzli stric* s významom ‚otcov alebo matkin bratranec‘ (SSKJ, 2, s. 981). Vyjadruje sa ním ďalší príbuzenský vzťah do minulosti. Slovinčina, hoci má privlastňovacie adjektívum *stričev*, nevyužila ho na utvorenie podobného spojenia ako má slovenčina.

5. Naznačený sémantický a slovotvorný postup (*stryčenec*, resp. *stryčeny, stryčny brat*) svedčí o starobylej paralelnosti vývinu v slovenčine s inými slovanskými jazykmi. Ako iné slovanské jazyky aj slovenský jazyk má v pomenovaní *stryčeny brat* popri jednoslovnom vyjadrení *stryčenec* v príbuzenských vzťahoch lexému, ktorej východiskom je starý slovanský základ **stryjb*.

LITERATÚRA

- BERNOLÁK, A.: Slowár Slowenský, Česko-Laťinsko-Německo-Uherský. 1 – 6. Budín 1825 – 1827.
BLANÁR, V.: K hodnoteniu jazyka Žilinskej knihy. Jazykovedný časopis, 15, 1964, s. 116 – 136.
BUFFA, F.: Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese. Bratislava 1953.
GEBAUER, J.: Slovník staročeský. 1 (A – J). Praha 1903.
Historický slovník slovenského jazyka. 1. – 4. Red. M. Majtán. Bratislava 1991 – 1995. (HSSJ)
CHALOUPECKÝ, V.: Kniha Žilinská. Bratislava, Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy. Tiskem Státní tiskárny v Praze 1934. (ŽK)
KUCCHAR, R.: Žilinská právna kniha. Bratislava 1993. (ŽPK)
Slovar slovenskega knjižnega jezika. 1 – 4. zv. 1970 – 1985. (SSKJ)
Slovník slovenského jazyka. 1. a 4. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava 1959 – 1964.
Slovník slovenských nárečí. 1. zv. Red. I. Ripka. Bratislava 1994.
Słownik polszczyzny XVI wieku. 2. zv. Red. S. Bąk et kol. Wrocław – Warszawa – Kraków 1967.
ŠAUR, V.: Etymologie slovanských příbuzenských termínů. Praha 1975.
TRUBAČEV, O. N.: Istorija slavjanskich terminov rodstva i nekotorych drevnejšich terminov obščestvennogo stroja. Moskva 1959.

⁷ Ide o doklady z lokalít: Nájovojce v okr. Topoľčany: *stričenni brat*, Bošaca v okr. Trenčín: *stričenni brát* a Torysa v okr. Sabinov: *strični brat* – bratanec, syn strýka. O stave vo výchsl. nárečí nás informoval aj Š. Lipták.

Relict of the word root **stryjъ* in Slovak language

Rudolf Kuchar

In this essay we looked at the existence of the word „strýčenec“ and its synonym „strýčený brat“. From my studies involving different Slavonic languages it became apparent that the evolution of this expression in the Slovak language was in a parallel with other Slavonic languages. We stressed mainly the fact that considering the root of this word being the word „stryjъ“ it is necessary to respect „a line partnelis“ when explaining this kind of a family relationship. It seems that in the past these „legal terms“ in relationships of ownership were important and crucial.

JARMILA KREDÁTUSOVÁ*

Onomaziologické odlišnosti v slovnej zásobe spisovnej slovenčiny a ukrajinčiny

KREDÁTUSOVÁ, J.: Onomasiological Differences of Lexis between Literary Slovak and Ukrainian. *Slavica Slovaca*, 35, 2000, No. 2, pp. 35 – 47. (Bratislava)

In the research a chosen sample of substantives equivalent in both languages in meaning is compared. Semantically equivalent lexical units are divided into 11 types from the following points of view: motivated and unmotivated correlatives, coining of new naming units (derivative, compound, collocation, different word-class of naming unit /conversion/, different lexical meaning of motivatives, different position of motivatives in semantically equivalent word-formative nests, link in structure and lexical meaning of motivative with its meaning /significant/ pendant).

Linguistics. Onomasiology. Derivatology. Comparative linguistics. Word-formation motivation. Word-formation structure. Motivation intention. Interlanguage asymmetry of onomasiological structures.

Na slavistickom zjazde v r. 1983 sa ruskí jazykovedci V. V. Lopatin a U. S. Uluchanov zaoberali otázkami slovotvorby v slovanských jazykoch a konštatovali, že základný tvar slovtvorných postupov, slovtvorných formantov a nimi zobrazovaných slovtvorných významov, ktorý je centrom slovtvorných systémov jednotlivých jazykov, je v slovanských jazykoch totožný. Zároveň však upozornili na to, čo by si vyžadovalo osobitný výskum, a to odlišné slovtvorné (neslovtvorné) prostriedky, ktoré vyjadrujú ten istý alebo blízky význam, smer motivácie jazykových ekvivalentov, podobnosti a odlišnosti v zmiešaných formantoch, porovnávanie slovtvorných hniezd a syntaktickú spojitosť motivovaných slov. Podľa nich si to však vyžaduje slovníky afixov jednotlivých slovanských jazykov, retrográdne slovníky a predovšetkým porovnávací-historický a etymologický slovník slovanských jazykov (Lopatin – Uluchanov, 1983, s. 183).

Autori tak zdôraznili možnosti ďalšej práce v oblasti výskumu slovtvorby slovanských jazykov a nutnosť konfrontačného prístupu. Metódy konfrontácie blízkych jazykov – z hľadiska typologického aj genetického –, resp. možnosti takéhoto skúmania načrtol v r. 1963 M. Dokulil. Porovnávacím základom Dokulilovej metódy je slovný druh, spôsob tvorenia pomenovania, slovný druh východiska, formant, onomaziologické štruktúry, sémantické triedy (Dokulil, 1963).

V r. 1993 vyšla monografia J. Furdíka, v ktorej sa kladie dôraz na onomaziologické kategórie ako celok, na spôsob ich slovtvornej realizácie, na súbor slovtvorných

* Mgr. Jarmila Kredátusová, Katedra ukrajinského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov.

typov, na ich frekvenciu a rozsah, a to v každom jazyku v duchu konfrontácie (Furdík, 1995, s. 75). Tvorenie slov a v širšom zmysle pomenovaní je predmetom vedných disciplín, ako sú onomaziológia (náuka o pomenovaní) a derivatológia (náuka o tvorení slov; dnes už chápanej ako náuky o slovotvorne motivovaných slovách). Nosným termínom v celej slovotvorbe je teda podľa J. Furdíka práve pojem *slovotvornej motivácie*. Základom pri pomenovaní sú teda onomaziologické kategórie, resp. *obsahové štruktúry*.

Pri odvodených slovách sa nesleduje len ich vlastná formálna a obsahová stránka, ale aj vzťah medzi motivantom a motivátom. Každý národ, ktorý používa svoj jazyk, uvažuje v apriórnych kategóriách (ako to zdôraznil ešte Leo Weisgerber). „Uchopovanie“ objektívnej reality je u každého národa iné (Horecký). Každý národ si môže za motivačný podnet daného východiska vybrať inú konkrétnu, zmyslami vnímateľnú vlastnosť, jav. Z toho potom vyplýva, že hoci majú dva jazyky v mnohom totožný inventár slovotvorných prostriedkov, postupov, typov a kategórií, tie sa môžu v rozličných jazykoch realizovať rozlične (Furdík, 1995, s. 75).

V. V. Lopatin a I. S. Uluchanov v spomenutom vystúpení formulovali isté spoločné črty všetkých slovanských jazykov v oblasti slovotvorby, ale išlo predovšetkým o formálnu stránku tvorenia slov (morfematická, morfonologická a morfologická). V skutočnosti sa na úrovni slovotvornej motivácie, keď si jazyk vyberá motivačné východisko a potom jeho formálne stvárnenie, vyskytuje množstvo rôznych kombinácií, ktoré nemusia a nie sú v zhode s iným porovnávaným jazykom. Na tento fakt upozornil J. Furdík (1995, s. 75) a zároveň uviedol 10 rôznych typov slovotvornej asymetrie medzi sémanticky ekvivalentnými lexikálnymi jednotkami v slovanských jazykoch.

Autor vymedzil na základe niekoľkých hľadísk týchto desať typov: 1) motivovanosť – nemotivovanosť (1. typ); 2) spôsob tvorenia slov: a) derivát: kompozitum (2. typ); b) derivát, kompozitum: viacslovné pomenovanie (3. typ); 3) odlišný slovný druh (4. typ); odlišný lexikálny význam (5. typ); odlišný formant (6. typ); odlišné postavenie v sémanticky ekvivalentných slovotvorných hniezdach (7. typ); 4) spätosť štruktúry a lexikálneho významu jedného korelátu v porovnaní s jeho pendantom (8., 9., 10. typ).

Vymedzenie uvedených hľadísk a konkrétne formulovanie jednotlivých typov sa môže chápať ako konkrétny návod, ako metóda pri skúmaní spoločných a odlišných znakov či už blízkych, alebo vzdialenejších jazykov. Furdíkov návrh sme tu použili ako metódu pri skúmaní slovotvorných systémov jazyka slovenského a ukrajinského z konfrontačného hľadiska.

Uvedenú metódu sme aplikovali na slovníkovom materiáli. Pracovali sme so slovensko-ukrajnským slovníkom, ktorý tvoril základ výskumu (Bunganič, 1985). Okrem toho sa pracovalo na báze overovania a spresňovania s ukrajinsko-slovenským slovníkom, slovenským výkladovým slovníkom a ukrajinským výkladovým slovníkom (Kurimský – Šišáková, 1994; 1996; Bilod, 1970 – 1980; KSSJ, 1987).

Pod písmenom *K* sme preskúmali všetky uvedené ekvivalentné dvojice (slovníkové ekvivalenty). Najprv sa zvažovala motivovanosť a nemotivovanosť daných ekvivalentov. Ďalej rozhodoval spôsob tvorenia skúmaných párových korelátov, ich vnútorná štruktúra, slovný druh motivantov, odlišný lexikálny význam, odlišné postavenie motivátov v sémanticky ekvivalentných slovotvorných hniezdach a spätosť štruktúry a významu lexikálnej jednotky v jednom jazyku a jej pendanta v druhom. Podľa týchto kritérií sa jednotlivé typy zaplňali konkrétnymi párovými korelátmi, ktoré boli spájané stanovenými spoločnými črtami. Ďalej nasledovala práca v rámci každého typu zvlášť. Tu sme robili porovnania a analýzy, ktoré priblížili a umožnili nájsť rozdiely medzi jednotlivými korelátmi v každom type, a tým pomocou štatistického vyhodnotenia medzi oboma jazykmi.

Treba zdôrazniť, že pri zaraďovaní do jednotlivých typov sa musí k motivátu priradiť jeho motivant, čo niekedy spôsobuje ťažkosti, keďže rozhodnutie zostáva na individuálnom zväžení bádateľa, čo bude považovať za slovo motivované, čo za slovo motivujúce. Pri určovaní motivačného reťazca sa dali využiť tzv. explikačné parafrázy, resp. substitúcie. Tu autor zladil dve zdanlivo si odporujúce derivatologické koncepcie – poľskú a českú.

Poľská škola na čele s Doroszewským štruktúru motivovaného slova pripodobňuje k štruktúre vety. Česká škola na čele s M. Dokulilom štruktúru slov triedi podľa onomaziologických kategórií (Dokulil, 1962, s. 127 – 134). J. Furdík spojil hľadisko syntaktické s onomaziologickými kategóriami a vytvoril tak metódu odkrývania štruktúr sémanticko-syntakticky. Substitúcia sa stáva výskumnou procedúrou. Pre každú triedu, či už mutačnej, transpozičnej alebo modifikačnej kategórie, uvádza substitučnú syntaktickú štruktúru (Furdík, 1993, s. 76 – 93).

Slovníkový (empirický) materiál, ktorý bol preskúmaný, obsahoval cca 600 ekvivalentných dvojíc. Podotýkame, že predmetom výskumu boli len substantíva. Tento empirický materiál bol pomerne rozsiahly, preto v tejto štúdií môžeme uviesť iba niekoľko príkladov ku každému typu.

Asymetrických dvojíc bolo 276. Tieto vytvorili 11 skupín. Každá skupina predstavovala jeden typ. Posledná jedenásta sa ukázala ako ďalšia, o ktorú bolo treba rozšíriť pôvodných 10 typov. Jedenásty typ tvorili dvojice, ktorých motiváty sa líšili lexikálnym významom, patrili do totožného slovného druhu, ale mali odlišný slovotvorný formant. Táto skutočnosť sa objavila pri zaraďovaní substantív do piateho typu, kde motivanty skúmaných motivátov mali odlišný lexikálny význam, patrili do totožného slovného druhu a ich motiváty mali mať rovnaký slovotvorný formant. Keďže tretia podmienka splnená nebola, bolo treba zaviesť nový – 11. typ. Motiváty sme sledovali z hľadiska synchronného. Celý empirický materiál sme vyhodnocovali aj štatisticky.

Výsledky nášho výskumu sú tieto:

Do **I. typu** boli zaradené ekvivalentné dvojice, keď slovotvorne nemotivovanému ekvivalentu v jednom jazyku (ďalej NM) zodpovedá v druhom jazyku slovotvorne motivovaný (ďalej M). Ide o protiklad nemotivovanosť: motivovanosť.

Príklady: slov. *kacír* (NM) – ukr. *єретик* (M); slov. *kar* (NM) – ukr. *поминки* (M); slov. *kára* (NM) – ukr. *двоколка* (M); slov. *kantor* (NM) – ukr. *півчий* (M); slov. *kaviareň* (M) – ukr. *кафе* (NM); slov. *kinó* (NM) – ukr. *кинотеатр* (M); slov. *krój* (NM) – ukr. *національний костюм* (M); slov. *kacírstvo* (M) – ukr. *єресь* (MN); slov. *kachľa* (NM) – ukr. *керамічна плітка* (M); slov. *kalatár* (NM) – ukr. *чорнильниця* (M); slov. *keks* (NM) – ukr. *сухе печиво* (M).

Tento typ tvorilo v empirickom materiáli 93 ekvivalentných dvojíc. Nemotivovaný bol ukrajinský derivát alebo slovenský derivát a jeho ekvivalent mal vlastnosť práve opačnú. Motivované deriváty boli tvorené buď sufixáciou, buď prefixáciou, buď kombináciou prvých dvoch, buď kombináciou prefixácie a transflexie, alebo čistou transflexiou, či kompozíciou. Inokedy boli korelátmi viacslovné (združené) pomenovania. V tomto type sme urobili poradie od najčastejšie sa vyskytujúceho slovotvorného postupu po najmenej častý. Poradie bolo takéto:

Poradie	Slovotvorný postup	Počet	%
1.	sufixácia	43	46,1
2.	viacslovné pomenovanie	26	28,0
3.	kompozícia	11	11,8
4.	prefixačno-sufixačný slovotvorný postup	5	5,4
5.	prefixačno-transflexný slovotvorný postup	4	4,3
6.	prefixácia	2	2,2
	transflexia	2	2,2

Po percentuálnom vyhodnotení vidieť, že motivanty tvorené sufixáciou bol zastúpené približne 46%, viacslovné pomenovania 28%, kompozitá približne 12%. Hranicu 5% tesne prekračuje prefixačno-sufixačný slovotvorný postup. Posledné dva postupy sú tesne nad 2%.

Pri porovnávaní ekvivalentov z hľadiska motivovanosti a nemotivovanosti prevažovali v počte nemotivovaných substantív slovenské (69) nad ukrajinskými (24). *Sufixáciou* bolo tvorených 30 ukrajinských oproti 13 slovenským. *Prefixáciou* boli tvorené dva ukrajinské oproti jednému slovenskému. *Prefixačno-sufixačným* slovotvorným postupom boli tvorené v našom materiáli iba ukrajinské motiváty s pomerom 5:0. *Transflexia* bola rovnako zastúpená na oboch stranách (1:1). *Ukrajinské kompozitá* sa vyskytovali 8-krát, zatiaľ čo slovenské 3-krát. *Viacslovné* pomenovania boli častejšie v ukrajinjčine (20-krát) než v slovenčine (6-krát).

Tento typ nám ukázal častejší výskyt motivátov v ukrajinjčine, a to tvorením všetkými slovotvornými postupmi, najčastejšie však *sufixáciou*, *kompozíciou* i ako *viacslovné pomenovania*. V rámci VP prevažovali substantívne s *adjektívnym antepoňovaným*

prívlastkom (21). Ďalšie 4 prípady boli s *neadjektívnym (substantívnym) prívlastkom v predložkovom páde* (2). V *bezpredložkovom páde* bol jeden prípad a v zhode tiež jeden. Našiel sa tu aj jeden prípad, keď bolo viacslovné pomenovanie s *adjektívnym aj neadjektívnym prívlastkom*.

Kompozitá boli prevažne tvorené *kompozično-derivačným* postupom (7). *Vlastné zloženiny* sa vyskytli 4-krát (2-krát ten istý). Tu chceme poznamenať, že tam, kde boli slovenské kompozitá, vyskytovali sa ako ich ukrajinské ekvivalenty slová *prevzaté*. Tiež pri *viacslovných pomenovaniach* sme si všimli, že sú skoro pravidelne tam, kde stoja ako ukrajinský ekvivalent proti *cudziemu (prevzatému) slovu*, ktoré sa udomácnilo v slovenčine. Tento typ sa ukázal ako najproduktívnejší typ asymetricnosti (33,8%).

V **2. type** tvorí dvojicu na jednej strane derivát (D), na druhej strane kompozitum (K).

Príklady: *a)* (jedna zložka kompozita je sémanticky ekvivalentná so slovotvorným základom derivátu) slov. *kamenár* (D) – ukr. *каменюєць* (K); slov. *kníhkupectvo* (K) – ukr. *книгарн* (D); slov. *kníhtlač* (K) – ukr. *друкарство* (D); slov. *kapelník* (DK) – ukr. *капель-мейстер* (K); *b)* (ekvivalenty sú odlišné) slov. *katechét* (D) – ukr. *законовчитель* (K); slov. *kolovrat* (K) – ukr. *прядка* (D).

V tomto type sú dve skupiny. Skupina *a)* tvorila prevahu nad skupinou *b)* v pomere 2:1. Z toho vyplýva, že aspoň jedna zložka kompozita bola sémanticky ekvivalentná so slovotvorným základom derivátu. V počte mali *prevahu ukrajinské kompozitá* (6) nad slovenskými (4). Kompozitá boli tvorené v skupine *a)* kompozično-derivačným postupom (6) alebo jukstapozíciou (zrasty – 4). Častejší bol *kompozično-derivačný* postup (5), zrasty (1). V slovenčine boli častejšie zrasty (3). Tie prevažovali nad kompozično-derivačným postupom (1). Skupinu *b)* tvorilo iba 5 prípadov. Kompozitá boli tvorené iba kompozično-derivačným postupom. Prevažovali tu *opäť ukrajinské kompozitá*. Väčšinou boli kompozitá predmetové a prívlastkové. Kompozitám zodpovedali v oboch skupinách deriváty tvorené *suffixáciou*. Percentuálne zastúpenie tohto typu bolo 5,4%.

V **3. type** tvoria dvojicu motivované slová, ktoré sú buď derivátmi, resp. kompozitami na jednej strane a viacslovnými (združenými) pomenovaniami na strane druhej alebo naopak.

Príklady: slov. *batožinový priestor* (VP) – ukr. *багажник* (D); slov. *domáci krb* (VP) – ukr. *домівка* (D); slov. *kakaovník* (D) – ukr. *шоколадне дерево* (VP); slov. *kapitálové investície* (VP) – ukr. *капіталовкладенн* (VP).

Tretí typ tvorilo 48 ekvivalentných dvojíc. Z toho tvorilo združené pomenovanie 15 slovenských a 33 ukrajinských ekvivalentov. *Prevahu združených pomenovaní* mala teda *ukrajiničina*. Korelátom v tom či onom jazyku k združenému pomenovaniu bol derivát alebo kompozitum. Prevažovali deriváty. boli tvorené *suffixáciou*. Ukrajinských derivátov bolo 11 a kompozít 4. Slovenských derivátov bolo 28 a kompozít 5. Z toho je zrejmé, že *častejším korelátom k združenému pomenovaniu* bol *derivát*, nie kompozitum.

V ukrajínčine bolo najčastejšie viacсловné pomenovanie s *adjektívnym antepónovaným prívlastkom* (24). Menej časté bolo pomenovanie s neadjektívnym (substantívnym) prívlastkom v predložkovom páde (6). Najmenej sa vyskytovalo pomenovanie s neadjektívnym prívlastkom v bezpredložkovom páde (3).

Aj v slovenčine bolo najčastejšie viacсловné pomenovanie s *adjektívnym antepónovaným prívlastkom* (12), menej časté boli pomenovania s neadjektívnym prívlastkom v bezpredložkovom páde (2) a predložkovom páde (1). Zastúpenie tohto typu v rámci asymetrie bolo 17,4%.

4. typ tvoria ekvivalentné deriváty odvodené od motivantov patriacich do odlišných slovných druhov. Motivanty majú odlišný lexikálny význam.

Príklady: slov. *kurič* (kúriť) – ukr. *зрубник* (груба – kachľová pec); slov. *kurič* (kúriť) – ukr. *кочегар* (кочерга – pohrabáč).

V skúmanom materiáli sme našli iba dva prípady. Treba však podotknúť, že pri náhodnom výbere boli zaznamenané pod iným písmenom ďalšie takéto prípady. Napr. *lemovanie* – *обшувка*, *poľahovanie* – *оббивка*. Avšak uvedené percentuálne zastúpenie by mohlo zodpovedať jazykovej realite. Tabuľka ukazuje, že v skúmanom materiáli išlo o jednu slovenskú lexému, ktorá má v ukrajínčine dva ekvivalenty. Daný typ mal zastúpenie 0,7%.

Zložkami **5. typu** sú motivované slová, motivanty ktorých sa líšia lexikálnym významom. Motivanty patria do totožného slovného druhu a totožný je aj slovotvorný formant.

Príklady: slov. *klenotnica* (klenot) – ukr. *скарбница* (скарб – poklad); slov. *кор* (kornúť) – ukr. *удар* (ударити – udrieť); slov. *книготол* (kniha, mol) – ukr. *книгогриз* (книга, гризти).

V tomto type sme pozorovali štyri dvojice, ktoré boli tvorené deriváciou, resp. sufixáciou s rovnakým slovotvorným formantom. Ďalšie dve dvojice tvorili kompozitá. Z nich bola jedna dvojica, ktorej ekvivalenty sa líšili iba jednou zložkou z hľadiska lexikálneho významu. V druhej dvojici sa líšili lexikálnym významom *obe zložky*. Tento typ bol zastúpený veľmi slabo. Iba 2,2%.

V **6. type** sú motivanty ekvivalentných derivátov slovnodruhovo aj sémanticky ekvivalentné, líšia sa slovotvorným formantom.

Príklady: slov. *книготол* (-kniha, mol) slov. *камієнок* – ukr. *камінець*; slov. *Канадан* – ukr. *канадець*; slov. *kachliar* – ukr. *кахельник*; slov. *krťinec* – ukr. *критовина*; slov. *kyslička* – ukr. *кваселиця*; slov. *kantovec* – ukr. *кантіанець*; slov. *kapustnica* – ukr. *капусняк*; slov. *kombajnista* – ukr. *комбайнер*; slov. *kútik* – ukr. *куточок*; slov. *kosačka* – ukr. *косарка*.

Tento typ bol druhým najčastejším príkladom onomaziologickej asymetrie. Mal 25,7% zastúpenie. Ekvivalenty sa líšili slovotvorným formantom. Prevažovali slová tvorené deriváciou sufixálnym slovotvorným postupom.

Pre slovenský jazyk a ukrajinský jazyk je charakteristická polyformantnosť. Možnosti výberu sú veľké. V našej skúmanej vzorke *prevažovali* svojím výskytom *kategórie mutačné*, a to *názvy konateľské*, činiteľské, ale aj obyvateľské, názvy príslušnosti – osobné, sčasti aj názvy prostriedku činnosti a objektu činnosti. *Druhú skupinu* tvorili kategórie *modifikačné*, z kategórií transpozičných išlo predovšetkým o kategóriu spredmetnenia deja. Toto poradie je vlastne logické, ak vezmeme do úvahy početnosť kategórií mutačných, modifikačných a transpozičných. Zaujímavý je aj fakt, že takmer všetkým ukrajinským derivátom by bolo možné teoreticky priradiť ten istý sufix ako je v zodpovedajúcom slovenskom deriváte, pretože v inventári sufixov zodpovedajúcej kategórie takýto sufix ukrajinčina má. Tu je však prítomná špecifickosť každého jazyka. Každý pracuje so svojim inventárom po svojom. Povedali sme, že sufixálny slovotvorný postup je najfrekvencovanejší. On je teda základným ukazovateľom špecifickosti slovanského jazyka. Aj tak zostáva zaujímavou otázka: *Ako, podľa čoho si robí každý jazyk výber práve takých formantov?*

Do **7. typu** sa zaraďujú ekvivalentné slová, ktoré patria do slovotvorných hniezd sémanticky ekvivalentných motivantov, ale sú v týchto hniezdach na odlišných pozíciách. Ekvivalentné motiváty sa môžu líšiť smerom motivácie, svojím postavením (pozíciou, stupňom) v slovotvornom rade (motivačnom reťazci). Práve tieto vlastnosti zohľadňuje nový pojem, ktorý sa snaží J. Furdík zaviesť do terminológie slovotvorby, a to pojem *motivačná intencia*. „Motivačná intencia je schopnosť lexémy tvoriť s inou lexémou motivačnú dvojicu či už ako slovo motivujúce (motivant), motivované (motivát) alebo oboje zároveň. Motivačná intencia určuje miesto slova v slovotvornom hniezde, resp. v slovotvornej paradigme ako súčasti slovotvorného hniezda. Do motivačnej intencie možno zahrnúť jeho vlastný motivačný potenciál (t. j. schopnosť byť motivantom iných slov), jednak formálno-sémantické reflexy prechádzajúce na motivát z motivanta” (Furdík, 1998, s. 323). Autor ďalej uvádza štyri *typy motivačnej intencie* (TMI), pričom upozorňuje aj na možnú kombináciu týchto typov pre niektoré lexémy. Grafické znázornenie takejto motivačnej schopnosti navzájom ekvivalentných lexém umožňuje vidieť odlišné štruktúrovanie slovotvorných hniezd v slovotvorných systémoch porovnávaných jazykov.

Príklady:

1) slovenské *kazateľnica* – ukr. *казальниця*

slov.: *kázat'* → *kazateľ* → *kazateľňa* → *kazateľnica*

→ *kazateľka* →

→ *kazateľský*

2. TMI (→ L →)¹

ukr.: *казати* → 0

→ *казальниця* →

3. TMI (→ L)

¹ Prvý TMI navrhol autor tohto pojmu označovať takto (L→). Lexéma L nie je slovotvorne motivovaná, je však motivantom aspoň jedného motivátu.

Druhý TMI (→ L →). Lexéma L je motivovaná inou

lexémou a zároveň je sama motivantom aspoň jedného motivátu.

Tretí TMI má značku (→ L). Lexéma L je motivovaná inou lexémou, sama však nie je schopná byť motivantom ďalšieho motivátu.

Tieto dva ekvivalenty sa líšia typom motivačnej intencie a taktiež stupňom (pozíciou) v slovtvornom rade.

Slovenská lexéma je motivovaná inou lexémou a zároveň je sama motivantom. V slovtvornom rade je motivovaná lexémou *kazateľ*² a východiskom je sloveso *kázať* čiže je na druhej pozícii.

Ukrajinská lexéma *казальниця* je vlastne v slovtvornom rade na prvej pozícii, pretože jej bezprostredným motivantom je východisko *казати*. Tam, kde v slovenskom slovtvornom rade stojí lexéma *kazateľ*, je v ukrajinčine miesto prázdne, preto je lexéma *казальниця* prvou zaplnenou pozíciou. Ukrajinčina ako ekvivalent slovenského *kazateľ* používa lexému z iného slovtvorného hniezda. Je ňou lexéma *проповідник*.

- 2) slov. *koncovka* (v gramatike) – ukr. *закінчення*
 slov.: → *koncový*
končiť → *koniec* → *koncovka*
 → *zakončiť* → *zakončenie* 3. TMI (→ L)
 ukr.: → *кінець*
кінчити → *закінчити* → *закінчення* 3. TMI (→ L)

Ekvivalenty majú odlišné paradigmatické postavenie.

- 3) slov. *korunovácia* – ukr. *коронація*
 slov.: *koruna korunovať* → *korunovácia* → *korunovačný* 2. TMI
 ukr.: *корона* → 0 → *коронація* → *коронаційний* 2. TMI
 Motiváty sa líšia stupňom (pozíciou) v slovtvornom rade.

- 4) slov. *kolaborant* – ukr. *коллабораціоніст*
 slov.: *kolaborácia* → *kolaborovať* → *kolaborovanie*
 → *kolaborant* → *kolaborantstvo*
 → *zakončiť* → *kolaborantský*
 2. TMI (→ L →)
 ukr.: 0 → 0 → 0
 → *коллабораціонізм* → *коллабораціоніст*
 1. a 3. TMI (→ L a → L)²

Divergenciu medzi slovtvornou a sémantickou motiváciou v jednom jazyku stojacu proti konvergencii – spätosti sémantickej a slovtvornej motivácii v druhom jazyku zachytáva 8. typ. Príklady:

- | | | |
|-----------------------|-----------|------------------|
| slov. <i>kakaο</i> : | 1. nápoj | ukr. 1. какао |
| NM | 2. prášok | 2. какао-порошок |
| slov. <i>kalich</i> : | 1. nádoba | ukr. 1. чаша |

² Ide o kombináciu prvého a tretieho typu motivačnej intencie, keď sú lexémy motivované vzájomne. Napr. *jablko* <=> *jabloň*, *fatalista* <=> *fatalizmus*.

0 – značka pre označenie prázdnej pozície.

slov. <i>klada</i> : NM	1. brvno 2. nástroj na mučenie	ukr. 1. колода ukr. 2. колодка
slov. <i>kniha</i> : NM	1. vydaná tlačou 2. časť žalúdka u prežívavcov	ukr. 1. книга 2. книжка
ukr. <i>баниця</i> : NM		slov. 1. návštevník kúpeľov 2. majiteľ kúpeľov
ukr. <i>ванна</i> : NM		slov. 1. kúpeľ 2. kúpeľňa
ukr. <i>кріт</i> NM		slov. 1. krt 2. krtica
ukr. <i>коло</i> : NM		slov. 1. kruh 2. kružnica

V tomto type uvádzame dve tabuľky. Prvá poukazuje na divergenciu medzi slovotvornou a sémantickou motiváciou v slovenčine a *konvergenciu* (spätosť) sémantickej a slovotvornej motivácie v *ukrajinčine*. Takýchto prípadov sa našlo 7. Ďalšia tabuľka uvádza 4 prípady divergencie medzi slovotvornou a sémantickou motiváciou v *ukrajinčine* a *konvergencie* toho istého javu v *slovenčine*.

Divergencia v *slovenčine* prevažovala nad *divergenciou* v *ukrajinčine*, a teda *konvergencia* v *ukrajinčine* prevažovala nad *konvergenciou* v *slovenčine* (7:4). Tento fakt ukazuje, že sa v *ukrajinčine* vzťah sémantickej odvodenosti medzi dvoma významami realizuje aj formálne (slovotvornou motiváciou) a najčastejšie *suffixačným slovotvorným postupom*. Vyskytli sa aj viacslovné pomenovania (2-krát). V slovenčine to bolo menej časté. Dohromady 11 príkladov tvorilo 4,0%

V **9. type** ide o nerovnaké „sémantické využitie“ derivátu. Derivát v jednom jazyku vystihne, označuje dva významy. Tie isté významy v druhom jazyku sú označené dvoma formami, resp. derivátmi, ktoré sú motivované rovnakým motivantom. Príklady:

ukr. <i>дріжджові гриби</i>	slov. kvasinky kvasnice	slov. <i>križiak</i>	ukr. хрестоносець (účastník stredo- vekých vojen) хрестовик (pavúk)
<i>каптурник</i>	kapučňa kapucín	<i>kúrenie</i>	палення (proces) опалення (zariadenie)
<i>кондитерська</i>	cukráreň cukrárstvo	<i>kvetinárka</i> <i>kvetinárstvo</i>	квітницарка (pestovateľka kvetov) квіткарка (predavačka kvetov) квітковий магазин (kvetinárstvo) квітницарство (pestovanie kvetov)

Aj v tomto type uvádzame dve tabuľky. Prvá ukazuje *tri prípady ukrajinských* derivátov, ktorých forma zastupuje dva významy. Druhá tabuľka obsahuje štyri *prípady slovenských* derivátov, ktorých forma zastupuje v slovenčine dva významy, zatiaľ

čo v ukrajínčine má každý význam svoje vlastné formálne vyjadrenie. Tento typ istým spôsobom potvrdzuje výsledky ôsmeho typu. *V slovenčine jedna forma* (nemotivovaná alebo motivovaná) častejšie sprostredkúva *viac významov*. *V ukrajínčine* je tendencia vytvoriť pre každý význam *vlastnú formu*. Zastúpenie tohto typu v rámci celku bolo 2,9%.

10. typ si všíma medzislovanskú homonymiu. Ide teda o rovnakú onomaziologickú realizáciu odlišných obsahov v oboch jazykoch.

Príklady: slov. *kapustník* – ukr. *капустник* (porov. so slov. *kapustník* – *kapustný koláč*); slov. *kus* – ukr. *кусок* (porov. so slov. *kúsok* – *menší kus*); slov. *kút* (roh izby) – ukr. *куток* (porov. s ukr. *кут* – *uhol*).

V našej analýze uvádzame tri príklady. Homonymiu ovplyvňuje výber slovotvorného formantu. Ako ukazuje prvý prípad, slovenčina na označenie miesta využíva slovotvorný formant *-isko*, zatiaľ čo ukrajínčina použila slovotvorný formant *-ник*. Ukrajinské *капустник* je štruktúrou rovnaký so slovenským *kapustník*, ale významy sú odlišné. Slovenský *kapustník* nemá lokálny, miestny význam ako ukrajinské *капустник*. Slovenské *kúsok* je deminutívum slova *kus*. Za pomoci slovotvorného formantu *-ok* sa vytvorilo deminutívum. Aj ukrajínčina má vo svojom inventári príponu *-ok* ako deminutívnu, avšak v slove *кусок* sa *-ok* nepociťuje ako deminutívna prípona, podobne je to v ukrajinskom slove *шматок* (tiež vo význame *kus*). Podobne sa správa *-оє* v ukrajinskom slove *го́нє*, ktoré je ekvivalentom slovenského *kút*. Ukrajinské *кут* znamená slovenské *uhol*. Tento typ mal zastúpenie 1,4%.

V **11. type** sú motiváty oboch korelátov rovnakého slovného druhu, ale odlišného lexikálneho významu a slovotvorného formantu.

Príklady: slov. *klerec* – ukr. *западня*; slov. *knihár* – ukr. *палітурник*; slov. *kníhkupec* – ukr. *книгопродавець*; slov. *kolobežka* – ukr. *самокат*; slov. *kolár* – ukr. *колісник*; slov. *korenička* – ukr. *перечниця*; slov. *kosačka* – ukr. *жатка*; slov. *kvetináč* – ukr. *вазон*.

Tento typ zavádzame ako nový. Nachádzajú sa tu substantíva *transpozicnej kategórie triedy spredmetnenia deja, mutačnej kategórie triedy konateľských a činiteľských názvov a tiež názvy účelu a prostriedku činnosti*. V prípade poslednej dvojice sa mení trieda slovotvornej kategórie. Slovenské *kvetináč* zaradujeme ako desubstantívne substantívum k *názvom účelu*, ukrajinské *вазон* chápeme ako *názov podľa podobnosti*. Percentuálne vyjadrenie je 5,1%.

Podľa percentuálneho zastúpenia sme získali poradie jednotlivých typov:

1.	1. typ	33,8 %
2.	6. typ	25,7 %
3.	3. typ	17,4 %
4.	2. typ	5,4 %
5.	11. typ	5,1 %

6.	8. typ	4,0 %
7.	9. typ	2,9 %
8.	5. typ	2,2 %
9.	7. typ	1,4 %
10.	10. typ	1,4 %
11.	4. typ	0,7 %

Záverom. Dôkazom špecifickosti tvorenia pomenovaní v slovanských jazykoch už v prvom štádiu ich vytvárania, t. j. v štruktúrovaní mimojazykových obsahov v jazykovom myslení používateľov je v tomto výskume prvý typ. Ten ukazuje, ako sa jednotlivé obsahy triedia do celkov, a potom pomocou jazykových prostriedkov, ktoré má každý jazyk k dispozícii, vyjadrujú formálne. *Nemotivovaných*, teda mimo oblasti štruktúrovaných celkov je viac slovenských slov, zatiaľ čo *ukrajinské* sú vnútorne štruktúrované a dajú sa sledovať ako onomaziologické štruktúry, teda motivované slovtvorne. Z nich sú to predovšetkých *jednoslovné pomenovania* utvorené najviac sufixáciou. Ako *druhé* najčastejšie sa vyskytujúce motiváty sú *viacslovné pomenovania* a na treťom mieste sú *motiváty* tvorené *kompozíciou*.

V rámci *motivovaných slov* je možné v treťom type pozorovať, aké sú najčastejšie spôsoby tvorenia. Výsledky ukazujú, že rozdiel v *spôsobe tvorenia* motivovaných slov je zreteľný. Je to v poradí *treť najzastúpenejší typ*. V *ukrajčině* prevažujú *viacslovné pomenovania* nad derivátmi či kompozitami. *Častejším ekvivalentom* k viacslovným pomenovaniám je *derivát* a menej časté je kompozitum. Najfrekvencovanejšie je viacslovné pomenovanie *s adjektívnym antepónovaným prívlastkom*.

Spôsob tvorenia je porovnávacím kritériom aj v druhom type. Oproti derivátom stoja kompozitá. Prevažujú *ukrajinské kompozitá*, pričom *jedna zložka je sémanticky ekvivalentná* so slovtvorným základom korelovaného derivátu. Sú to kompozitá predmetové a prívlastkové, *najčastejšie sú tvorené kompozično-derivačným slovtvorným postupom*, menej juxtaopozíciou. V *slovenčine* sú častejšie *zrasty*. *Deriváty* vystupujúce ako koreláty kompozít sú tvorené *sufixáciou*.

Spôsob tvorenia, ako jav spôsobujúci asymetriu medzi slovenčinou a ukrajčinou v slovtvorbe, má pomerne vysoké zastúpenie. V našej hodnotiacej tabuľke je na treťom až štvrtom mieste.

Asymetria sa výrazne prejavila v rámci vnútornej *štruktúry korelátov*, a to v šiestom type (druhý najzastúpenejší typ). Východiská ekvivalentov – derivátov – v obidvoch jazykoch sú *slovnodruhovo aj sémanticky ekvivalentné*, ale líšia sa slovtvorným formantom. Teda *slovtvorné triedy* v obidvoch *jazykoch bývajú často rovnaké*, ale motiváty majú iné *typové zaradenie*, a teda aj inú *typovú charakteristiku*. Túto skutočnosť potvrdzuje v hodnotiacej tabuľke v poradí piaty, teda vlastne jedenásty typ, kde sa východiská korelátov líšia *slovtvorným formantom* a taktiež *lexikálnym významom*.

Pod 5% hranicou sú ôsmy a deviaty typ.

Ôsmy typ potvrdzuje prevahu *divergencie* medzi slovotvornou a sémantickou motiváciou v *slovenčine* a naopak v *ukrajinčine* prevahu *konvergenencie* medzi slovotvornou a sémantickou motiváciou. V ukrajinčine sa teda vzťah sémantickej odvedenosti realizuje aj formálne (slovotvornou motiváciou), najčastejšie *sufixačným slovotvorným postupom*. Výsledky predchádzajúceho typu potvrdzuje deviaty typ v tom zmysle, že ukazuje v ukrajinčine *tendenciu* vytvoriť pre každý obsah (designát) *vlastnú formu* (designátora). V *slovenčine* je teda *častejší výskyt polysémických derivátov* než v ukrajinčine.

Na periférii asymetrie stoja piaty, siedmy, desiaty a štvrtý typ. Z nich sú najčastejšie také koreláty, v ktorých východiská sú *totožného slovného druhu a totožného slovotvorného formantu*, ale líšia sa *lexikálnym významom*. Najmenej zo všetkých sú zastúpené koreláty s východiskami *odlišného lexikálneho významu aj odlišnej slovnodruhovej príslušnosti*.

Medzi nimi sú koreláty s východiskami *odlišnej slovnodruhovej príslušnosti*, ale zo spoločného slovotvorného hniezda. To isté zastúpenie majú ekvivalenty, ktorých vonkajšia (povrchová) forma je totožná, ale ich sémantika (obsah) je v oboch jazykoch odlišný, a to práve preto, že onomaziologická báza týchto derivátov je v každom jazyku nositeľom *iného významu*.

LITERATÚRA

- BILOD, J. K. a kol.: Slovník ukrajinskoj movy. Tom 1 – 11. Kyjev 1970 – 1980.
BUNGANIČ, P.: Slovensko-ukrajinský slovník. Bratislava 1985.
DOKULIL, M.: Ke koncepci porovnávací charakteristiky slovanských jazyků v oblasti „tvoření slov”.
Slovo a slovesnost, 24, 1963. s. 85 – 105.
DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov. Praha 1962.
FURDÍK, J.: Onomaziologické symetrie a asymetrie v lexike slovanských jazykov. Jazykovedný časopis,
46, 1995, s. 74 – 80.
FURDÍK, J.: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča 1993.
FURDÍK, J.: Motivačná intencia slova. Slovenská reč, 63, 1998, s. 321 – 329.
Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala. Bratislava 1987.
KURIMSKÝ, A. – ŠIŠKOVÁ, R. – SAVICKÝ, N.: Ukrajinsko-český slovník I. A – O. Praha 1994.
KURIMSKÝ, A. – ŠIŠKOVÁ, R. – SAVICKÝ, N.: Ukrajinsko-český slovník II. P – Ja. Praha 1996.
LOPATIN, V. V. – ULUCHANOV, J. S.: Schodstva i različija v slovoobrazovatel'nych systemach slavjanskyh jazykov. In: Slavjanskoje jazykoznanije. IX. Meždunarodnyj sjezd slavistov. Moskva, Nauka 1983.
s. 169 – 184.

Ономазиологические отличия в словарном запасе словацкого и украинского литературных языков

Ярмила Кредатусова

Статья дает результаты исследований, направленных на анализ и сравнение некоторых названий (субстантивов) в словообразовательных системах двух славянских языков, а именно словацкого и украинского языков. В процессе исследования был применен относительно молодой и новый метод, представленный в 1995 г. Й. Фурдиком. Этот метод является результатом многолетних исследований в области словообразования не только Й. Фурдика, но и другим ученых, как например М. Докулила, В. В. Лопатина и И. С. Улуханова. Результаты исследований подтвердили специфику образования названий в славянских языках уже в первой стадии их образования, т. е. в структурированности внеязыкового содержания. В отличие от словацких немотивированных единиц наблюдаются украинские структурированные (ономазиологические) единицы. На месте словацких дериватов наблюдаются украинские названия. В украинских композитах была одна составная единица в большинстве случаев семантически эквивалентна со словацкой словообразовательной основой коррелированного деривата. Исходные позиции коррелятов были с точки зрения семантики и словообразования эквивалентны, но дериваты отличались словообразовательным формантом. В словацком языке чаще встречались полисемические дериваты. Исходные точки коррелятов с различной словообразовательной принадлежностью все таки относились к общему словообразовательному гнезду.

TATIANA GRIGORJANOVÁ*

Synonymia v názvoch medzinárodných orgánov a organizácií a otázky ich ekvivalentov v dvoj-jazyčnom slovníku**

GRIGORJANOVÁ, T.: Synonymy in Names of International Institutions and Organisations and Issues of their Equivalents in a Bilingual Dictionary. *Slavica Slovaca*, 36, 2001, No. 1, pp. 48 – 53. (Bratislava)

The author deals with the issues of names of international organisations and institutions from aspects of their developing tendencies and equivalences in a bilingual dictionary (Slovak-Russian). The author points at particularities of Slovak and Russian conventions in forming names of these institutions and stresses the requirement of the complex content and stylistic equivalence.

Linguistics. Lexicology. Lexicography. Onomastics. Confrontational linguistics.

V prácach o terminológii sa spravidla riešia buď otázky terminológie ako takej – vzťah terminológie k slovnej zásobe vo všeobecnosti a k všeobecnej slovnej zásobe konkrétneho jazyka, základné vlastnosti termínu, sémantická a štruktúrna stránka termínu, otázka motivácie termínu (súvisiacej jednak s jeho nominatívnou funkciou vo vzťahu k pojmu, s jeho diferenciačnými sémantickými príznakmi tvoriacimi obsah termínu, so systémovými vzťahmi medzi termínmi, jednak so spôsobmi tvorenia termínu – či špecifik konkrétnych terminologických sústav, resp. vzťahu oficiálnej terminológie a bežného jazykového úzu, alebo – v konfrontačnom pláne – typologické otázky danej jazykovej dvojice či miera cudzojazyčného vplyvu na túto oblasť slovnej zásoby, resp. otázky určovania motivačných znakov v danom konkrétnom jazyku, zisťovania zhôd a rozdielov v týchto znakoch, analýzy príčin rozdielnej motivácie a, v prípade zhody motivačných znakov, hľadania zhôd a rozdielov v spôsobe ich vyjadrovania, t. j. porovnávania onomatologických štruktúr termínov. Šírku špecifických problémov riešenia týchto otázok naznačuje ilustračný výber z literatúry danej problematiky, na ktorý na tomto mieste odkazujeme.¹

* Mgr. Tatiana Grigorjanová, CSc., Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava.

** Táto štúdia vznikla v rámci grantového projektu č. 2/7150/21 *Rusko-slovenský právnicko-ekonomický slovník*.

¹ Horecký, J.: *Základné problémy terminológie*. In: Aktuálne problémy lingvistickej terminológie. Red. I. Masár, Bratislava, Veda 1976, s. 11 – 13; *O prekladani terminológie*. *Kultúra slova*, 11, 1977, s. 136 – 139; *Kalkovanie v slovenčine*. In: *Studia Academica Slovaca*, 6. Red. J. Mistrík, Bratislava, Alfa 1977, s. 151 – 166; *O internacionalizácii a unifikácii terminológie*. *Kultúra slova*, 12, 1978, s. 321 – 324; *Systémový prístup k terminológii*. *Kultúra slova*, 16, 1982, s. 333 – 339; *Nový pohľad na terminológiu*. *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 129 – 133; *Významové vzťahy v systave termínov*. In: *Slavianskaja lingvističeskaja terminologija*. Red. V. M. Rusanovskij, Kyjev, Naukova dumka 1984, s. 38 – 42; *Názvy inštitúcií v slovenčine*. In: *Studia Academica Slovaca*, 13, Red. J. Mistrík, Bratislava, Alfa 1984, s. 233 – 241; *Terminologizácia a determinologizácia v slovenčine*. In: *Wiener Slawistischen Almanach*, 25 – 26. Red. A. Binder et al. Wien, Gesellschaft zur Förderung slawistischer Studien 1990, s. 201 – 204.

Nás zaujala otázka synonymie v názvoch medzinárodných orgánov a organizácií a otázky ich ekvivalencie v dvojazyčnom slovníku. Narazili sme na ňu pri príprave odborných prekladových slovníkov, a to: *Slovensko-ruského právnicko-ekonomického slovníka* (SPN, Bratislava 2000) a pripravovaného *Rusko-slovenského právnicko-ekonomického slovníka*.

Skúmaná problematika je poznačená jednak súčasnými jazykovými trendmi vo vývoji slovnej zásoby, jednak samotným špecifikom zvolenej témy. Ako už na to poukázali viacerí autori², v súvislosti s prudkým rozvojom vedeckých poznatkov, ich šírením a popularizáciou, ako aj rozširovaním okruhu aktívnych používateľov jazyka, súvisí nielen častejšie používanie odborných termínov v neodbornom texte (školské učebnice, populárna vedecká literatúra, literatúra faktu, noviny a časopisy), ale aj celkové stieranie hraníc medzi odborným a neodborným štýlom jazyka (profesionalizácia) a preberanie či preferovanie cudzích slov a termínov (internacionalizácia), ale aj častejšie porušovanie jazykových noriem či ich uvoľňovanie v jazykovom úze a miešanie štandardných a neštandardných foriem jazyka. Vznikajú obsahovo (nie jazykovo!) *synonymné dvojice* (napr. oficiálny a hovorový názov, spisovný a slangový výraz, cudzí a domáci názov). Týka sa to aj názvov medzinárodných orgánov a organizácií.

Masár, I.: *O kritériu systémovosti*. In: Aktuálne problémy lingvistickej terminológie. Red. I. Masár. Bratislava, Veda 1976, s. 17 – 26; *O definícii termínu v terminologickom slovníku*. Kultúra slova, 11, 1977, s. 329 – 335; *O filozofickej terminológii*. Kultúra slova, 11, 1977, s. 139 – 144; *O lingvistickom opise terminológie*. Kultúra slova, 12, 1978, s. 334 – 340; *Motivácia slovenských, českých a ruských názvov liečivých rastlín*. In: Jazykovedné štúdie, 15, Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1980, s. 169 – 174; *Sémantická stránka termínu*. In: Jazykovedné štúdie, 16. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1981, s. 207 – 209; *Termín v novinách*. Kultúra slova, 15, 1981, s. 69 – 79; *Niektoré možnosti koordinácie slovanskej jazykovednej terminológie*. Kultúra slova, 15, 1981, s. 325 – 333; *Slovenská jazykoveda a odborná terminológia*. Kultúra slova, 16, 1982, s. 326 – 333; *Termín a jeho neterminologické náprotivky v športovej publicistike*. Kultúra slova, 16, 1982, s. 269 – 271; *Základné úlohy v starostlivosti o terminológiu*. Kultúra slova, 17, 1983, s. 330 – 334; *Obsah a forma termínu*. Jazykovedný časopis, 35, 1984, s. 151 – 157; *Niektoré dynamické črty zoologickej a botanickej terminológie*. Kultúra slova, 19, 1985, s. 289 – 294, 321 – 329; *O vzťahu jazykovej kultúry a terminológie*. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Red. J. Kačala. Bratislava, JÚEŠ SAV 1986, s. 282 – 287; *Zapájanie termínu do odborného textu*. Kultúra slova, 21, 1987, s. 137 – 145; *Definícia termínu*. Kultúra slova, 22, 1988, s. 129 – 141; *Jazyková a pomenovacia štruktúra termínu*. Kultúra slova, 24, 1990, s. 321 – 327; *Systémovosť ako integrálna vlastnosť terminológie*. Kultúra slova, 26, 1992, s. 129 – 139; *Ako pomenujeme v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe*. Spisy SJS, 3, Bratislava 2000. 60 s.

Majtán, M.: *Základná slovenská toponomastická terminológia*. In: Zborník Ped. fak. v Prešove UPJŠ v Košiciach, roč. 12, 1973. Red. M. Majtán. Bratislava, SPN 1976, 113 – 116; *Slovná zásoba slovenských terénnych názvov*. Slovenská reč, 42, 1977, s. 162 – 168; *Súčasná slovenská hydronymia*. In: Studia Academica Slovaca, 11, Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1982, s. 277 – 288.

Dvonč, L.: *Z terminológie onomastiky*. Kultúra slova, 17, 1983, s. 172 – 178.

Kuchar, R.: *Genetické súvislosti slovenskej administratívno-právnej terminológie*. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, JÚEŠ SAV 1984, s. 356 – 360.

Masárová, M.: *Terminológia vo Veľkom slovensko-ruskom slovníku*. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava, JÚEŠ SAV 1984, s. 227 – 230.

² Pozri napr. D. Kollár: *Súčasný vývojové tendencie ruštiny (na margo dynamiky zmien v slovnej zásobe)*. Jazykovedný zápisník, roč. 16, 1997.

Špecifikom skúmanej terminológie je nielen to, že ide v prevažnej väčšine o pôvodne cudzojazyčné názvy, spravidla anglické, a teda máme do činenia s osvojovaním si cudzej reálie, ale aj skutočnosť, že oficiálne názvy týchto orgánov a organizácií sú zákonite sprevádzané vznikom ich medzinárodnej skratky (motivovanej jej rozvinutým názvom). Tendenciou týchto skratiek je ich postupná premena na skratkové slovo a odtrhnutie sa od vlastného motivačného základu (*OECD, OBSE, EHK, OPEC, NATO, ASEAN, UNCTAD, ЮНКТАД*). V prípade zaužívania cudzích skratiek je bežné, že sa dešifrujú slovenským (alebo ruským) prekladom ich slovotvorného základu (*OECD – Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj, OBSE – Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, Организация европейской безопасности и сотрудничества, KBSE – Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe, Советание по безопасности и сотрудничестве в Европе, ECE – v slovenčine nahradená EHK – Európska hospodárska komisia, v ruštine ЭКЕ – Экономическая комиссия ООН для Европы, НАТО – Организация североатлантического договора, UNCTAD – Konferencia OSN o obchode a rozvoji, ЮНКТАД – Конференция ООН по торговле и развитию*).

Motivujúcim základom názvu budúcej medzinárodnej organizácie či jej orgánu (resp. ich podujatia) môže byť ich aktuálna činnosť (*zhromaždenie, porada, konferencia...*), výsledok tejto činnosti (*pakt, zmluva, dohovor, konvencia, dohoda...*) alebo ich organizačná forma (*organizácia, únia, spoločenstvo...*). Táto obsahová variabilita vedie k vzniku synonymných názvov, odlišujúcich sa často iba stupňom oficiality či jazykovej organickosti (*Organizácia severoatlantického paktu, Организация североатлантического договора – Severoatlantický pakt, Североатлантический пакт; Rada bezpečnosti OSN – Bezpečnostná rada OSN*), no tiež odrážajúcich určitý posun v obsahu názvov (*Severoatlantická únia, Severoatlantická aliancia, Североатлантический альянс; Európske spoločenstvo, Európska únia³, Rada Európy; Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe, Konferencia o európskej bezpečnosti a spolupráci, Советание по безопасности и сотрудничестве в Европе; Organizácia európskej bezpečnosti – OBSE*).

Zatiaľ čo pri variantnej dvojici *Rada bezpečnosti OSN/Bezpečnostná rada OSN* ide len o štylistickú odlišnosť (oficiálny/neoficiálny štýl), v prípade dvojíc *Rada Európy/Európska rada* či *Parlamentné zhromaždenie Rady Európy/Európsky parlament* ide o závažný obsahový rozdiel. *Rada Európy* je združenie štátov, ktoré vzniklo na základe podpisu londýnskej charty v r. 1949 (jej členom je aj SR), *Európska rada* je rozhodovací a normotvorný orgán *Európskej únie*, ktorý vznikol v r. 1961 (vtedy ešte orgán *Európskeho spoločenstva*). Podobne *Parlamentné zhromaždenie Rady Európy (PZRE)* je riadiacim orgánom *Rady Európy*, kým *Európsky parlament* je poradným a kontrolným orgánom *Európskej únie*.

³ *Európska únia* je pokračovaním *Európskeho spoločenstva* (po vstupe do platnosti tzv. Maastrichtskej dohody v r. 1993).

Pokiaľ ide o jazykovú (obsahovú) ekvivalenciu termínov (*kongres, zjazd, konferencia, sympóziu, porada, seminár, škola, workshop, tvorivá dielňa...*, alebo: *liga, spoločenstvo, spolok, spoločnosť, aliancia, združenie, asociácia, zväz, únia; zhromaždenie, organizácia, federácia, konfederácia; komisia, rada, výbor*), pri ich voľbe môžu hrať rozhodujúcu úlohu tak ich významové nuansy, vkladané do ich obsahu autorom názvu (etymológia mnohých z nich hovorí o kalkoch – *kongres, zjazd; konferencia, sympóziu*), resp. ich štylistický status, ako aj aktuálny cudzojazyčný vplyv a snaha o módnosť (*workshop*).

Medzijazyková ekvivalencia (napr. slovenčina/ruština) musí počítať jednak s možnými rôznymi cestami preberania (priamo, cez filter, tvorba vlastného názvu), jednak s odlišným úzom (*Európske spoločenstvo – Европейский союз, Spoločenstvo nezávislých štátov – Содружество независимых государств, Európske spoločenstvo pre uhlie a ocel' – Европейское объединение угля и стали, Európske hospodárske spoločenstvo – Европейское экономическое сообщество, Spoločnosť národov – Лига наций, Liga arabských štátov – Лига арабских государств, Centrálny pakt [CENTO] Организация центрального договора [Сенто!], Európske združenie poľnohospodárskych ekonómov – Европейское объединение экономистов сельского хозяйства, Európske združenie voľného obchodu – Европейская ассоциация свободной торговли, Federálne zhromaždenie – Федеральное собрание, Valné zhromaždenie akcionárov – Общее собрание акционеров, Valné zhromaždenie OSN Генеральная ассамблея ООН, Parlamentné zhromaždenie Rady Európy – Парламентская ассамблея Совета Европы, Dohoda – Антанта, Mníchovská dohoda – Мюнхенское соглашение, Postupimská dohoda – Постдамские соглашения, Maastrichtská dohoda – Мастрихтский договор, Štvordohoda – Четверный союз, Trojspolok – Тройственный союз), Dohovor o biologickej diverzite Конвенция о сохранении биологических различий, Dohovor o kódexe rokovania líniových konferencií – Договор о кодексе переговоров в рамках линейных конференций, Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva – Соглашение об охране мирового культурного и природного наследия, Partnerstvo pre mier – Партнерство во имя мира, Agentúra pre medzinárodný rozvoj – Организация международного развития).*

Treba mať však na pamäti, že úzus nie je niečím nemenným. V súčasnosti – v dobe bezbrehého preberania cudzích slov (bez ohľadu na zákonitosti preberajúceho jazyka) – sme neraz svedkami vytlačania existujúceho vlastného ekvivalentu prevzatým názvom. Tak napríklad pôvodný ekvivalent medzinárodnej organizácie *Amnesty International – Международная Амнистия* nahradil už prevzatý termín *Амнести Интернешнл*.

Záverom možno konštatovať, že:

1. *jazyková synonymia* v tejto oblasti sa týka jednak obsahovej stránky skúmaných termínov (*obsahová synonymia*), jednak ich stránky štruktúrnej (*štruktúrna* alebo *slovo tvorná synonymia*). V prvom prípade môže ísť o:

a) sémanticky zhodné synonymá, využívané najmä na štylistické účely, (*zjazd/kongres, workshop/tvorivá dielňa, seminár/škola, konferencia/sympóziu*);

b) sémanticky blízke synonymá (*organizácia paktu/pakt/aliancia; zväz/spoločenstvo/únia*).

V druhom prípade môže ísť taktiež o:

a) sémanticky zhodné synonymá, využívané najmä na štylistické účely, (*Rada bezpečnosti OSN/Bezpečnostná rada OSN, bezpečnosť v Európe/európska bezpečnosť*);

b) sémanticky odlišné synonymá (*Rada Európy/Európska rada, parlamentné zhromaždenie/parlament*).

2. Názvy medzinárodných orgánov a organizácií, tvorené spravidla viacčlennými slovnými spojeniami, majú dve základné tendencie: po prvé, vytvárať si zástupný názov v podobe skratky, po druhé, prispôsobovať svoju štruktúru systémovým zákonitostiam preberajúceho jazyka, čím vznikajú neoficiálne synonymné názvy. Obe tieto tendencie generujú rad ďalších problémov pre ich užívateľov.

Spomenuté *skratkové názvy*, motivované pôvodným rozvinutým pomenovaním príslušného objektu, pri prechode do iného jazyka (po ich prevzatí) buď sa menia na skratkové slová, osamostatňujú sa (substantivizujú sa), a vzniká problém ich výslovnosti (*OECD, CIA* – zaužívaná anglická i slovenská výslovnosť, ale *FBI* – len anglická výslovnosť, *CENTO* – slovenská výslovnosť, rus. *CEHTO* – anglická výslovnosť), buď dostávajú domácu paralelu (*ECE/EHK*), alebo sa „odtrhajú“ od pôvodného motivujúceho názvu a dešifrujú sa názvom domácim (*ОПЕК/ОПЕК – Organizácia krajín vyvážajúcich ropu/Организация стран-экспортеров нефти*).

V prípade *neskratkových pomenovaní* (rozvinutých oficiálnych názvov) treba brať do úvahy skutočnosť, že postupom času môže sa meniť ich obsah (*Európske spoločenstvo, Európska únia, Európska rada; Konferencia OBSE, Organizácia OBSE*), že v neoficiálnych dokumentoch sa budú používať synonymné pomenovania, lepšie vyhovujúce systémovým požiadavkám či duchu preberajúceho jazyka (*Bezpečnostná rada OSN*).

Pokiaľ ide o *konfrontáciu týchto názvov v dvoch jazykových systémoch*, treba mať na zreteli viacero skutočností:

a) spôsob preberania cudzieho názvu, resp. tvorbu nového názvu (*антанта, лига, союз, содружество*);

b) možnosť voľby synonymného pomenovania kľúčového slova (*pakt, zmluva, dohoda, dohovor, konvencia; únia, aliancia, zväz, spolok, spoločnosť, spoločenstvo*) a úlohu úzu, ktorý ale nebýva jednotný (*pakt – договор, únia – альянс, dohoda – антанта, союз, договор, соглашение, соглашения; spolok – союз, spoločnosť – лига*);

c) ekvivalenciu obsahovú i štylistickú. To znamená, že, prísne vzaté, v prekladovom slovníku by názov medzinárodnej organizácie či jej orgánu mal mať len jeden ekvivalent. Výnimku tvorí paralelná existencia domáceho a prevzatého (cudzieho) názvu

(Международная Амнистия/Амнести Интернешнл). Ak sa z informačných či identifikačných dôvodov uvádza aj štylisticky príznakový ekvivalent, musí byť označený príslušným štylistickým kvalifikátorom (rada: *Rada bezpečnosti OSN, hovor. Bezpečnostná rada OSN – Совет Безопасности ООН*).

Синонимия в названиях международных органов и организаций и вопросы их эквивалентов в двуязычном словаре

Татьяна Григорянова

Автор излагает вопрос названия международных организаций или же их органов с точки зрения тенденций их развития и эквивалентности в переводном словаре (словацко-русском). Он отмечает две основные тенденции: а) сопряженность с официальным сокращением названия – аббревиатурой, которая постепенно отрывается от своей производящей основы; б) возникновение синонимических названий (стилистически маркированных), лучше отвечающих закономерностям и духу заимствующего языка. Автор, одновременно, указывает на особенности узуса словацкого и русского языков в области создания эквивалентов заимствуемых названий упомянутых учреждений, прежде всего, на богатую синонимию ключевых слов этих названий. В статье подчеркивается требование соблюдать комплексный характер эквивалентности изучаемых названий в переводном словаре.

EMIL HORÁK*

Spisovná bulharčina a spisovná macedónčina (vzájomné vzťahy a súvislosti)

HORÁK, E.: Bulgarian Standard Language and Macedonian Standard Language (Relation and Connections). *Slavica Slovaca*, 36, 2001, No. 2, pp. 54 – 63. (Bratislava)

Despite the fact that Macedonian standard language was codified already a half century ago and since then works as a modern stylistically developed standard language Bulgarian linguistics still denies its existence.

The author of the article analyses reasons which Bulgarian linguistics uses as arguments against the existence of Macedonian standard language. His conclusions are that Bulgarian linguistics methodologically doesn't clearly differ between the history of language in its genetically-linguistic sense from the sociolinguistic sense.

Linguistics. Bulgarian standard language, Macedonian standard language. Bulgarian dialects. Macedonian dialects. Codification.

0. Škoda, že sa agilnej a veľmi produktívnej Medzinárodnej komisii pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov nepodarilo realizovať syntetický projekt *Charakteristika súčasných slovanských spisovných jazykov*, v ktorom sa mala „komplexne a konfrontačne predstaviť problematika typológie slovanských spisovných jazykov¹. Vďaka poľským slavistom sa síce realizoval druhý iný významný medzinárodný výskumný projekt *Súčasná zmeny slovanských jazykov* (1945 – 1995), v ktorom sa však už konfrontačné hľadisko neuplatnilo, keďže publikácie o jednotlivých slovanských jazykoch napísali jazykovedci príslušných slovanských národov, a tak sú tieto opisy koncipované na základe pohľadu „zvnútra“. Dvanásť publikácií o osudoch dvanástich spisovných slovanských jazykov za ostatných päťdesiat rokov v rozsahu vyše dvoch tisíc strán však poskytuje ohromné množstvo aktuálnych poznatkov a informácií a nesporne predstavuje veľmi dobrú základňu pre ďalšie „komplexné a konfrontačné štúdium“ slovanských spisovných jazykov, ktorého výsledky už budú môcť prispieť do syntetickej práce nielen o typológii slovanských spisovných jazykov, ale budú môcť poskytnúť aj obraz o ich ďalšom smerovaní. Pravda, ešte predtým treba vymedziť vzájomné vzťahy jednotlivých slovanských spisovných jazykov i na základe pohľadu „zvonka“, a to najskôr vari bilaterálnym analytickým kontrastívnym pohľadom, výsledky ktorého sa potom spracujú syntetizujúcim konfrontačným pohľadom. Lenže takémuto pohľadu bude musieť predchádzať ešte výskum sporných hodnotení statusu spisovnosti mladších slovanských

* Doc. PhDr. Emil Horák, CSc., Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela, Ružová 11, 975 53 Banská Bystrica.

¹ BOSÁK, J.: Spisovné jazyky v pohybe. Problematika ich opisu. *Jazykovedný časopis*, 46, 1995, 1, s. 23 – 36.

списовных языков. Tie sa v niektorých prípadoch rozchádzajú v základných otázkach, a platí to najmä pre južnoslovanské spisovné jazyky, ktoré sú poznačené aj subjektivismom staršieho i najnovšieho delenia južnoslovanského jazykového priestoru, ale najmä medzi publikáciami *Български език*² a *Македонски јазик*³.

V tomto príspevku budeme venovať pozornosť vzťahu spisovnej bulharčiny a spisovnej macedónčiny, ako on vyplýva z uvedených dvoch publikácií. Poukážeme pritom na podstatné vzťahy a súvislosti medzi spisovnou bulharčinou a spisovnou macedónčinou, pričom sa pokúsime z určitého nadhľadu posúdiť tieto vzťahy, budeme mať pri tom na zreteli obdobné vzťahy medzi inými slovanskými spisovnými jazykmi v druhej polovici 20. storočia.

1. Zásadný rozdiel medzi uvedenými dvoma monografiami je v chápaní podstaty a jestvovania macedónskeho spisovného jazyka. Ak sa v monografii *Македонски јазик* chápe spisovná macedónčina ako samostatný, suverénny spisovný polyfunkčný slovanský jazyk, s rozvinutými štýlmi, a so všetkými funkciami moderného jazyka, ktorý sa zakladá na macedónskej nárečovej osnove s vnútornými i vonkajšími dejinami ako ostatné slovanské spisovné jazyky, v monografii *Български език* sa spisovný macedónsky jazyk chápe iba ako *regionálna forma bulharčiny*, ktorá vznikla na základe juhozápadných bulharských nárečí.

1.1. Keďže bulharská jazykoveda v publikácii *Български език* nevysvetľuje príčiny odmietania statusu spisovnej macedónčiny, ale priamo prezentuje stanovisko, ktoré bulharskí jazykovedci podali ešte koncom sedemdesiatych rokov v kolektívnej práci Jazykovedného ústavu Bulharskej akadémie vied *Единство на българския език в миналото и днес*⁴ z r. 1978 a odvtedy ho prezentovali v takých základných bulharistických dielach, ako je akademická gramatika bulharského jazyka⁵, kompendium úvodu do štúdia južnoslovanských jazykov⁶ akademické dejiny spisovnej bulharčiny⁷ či v individuálnych prácach bulharských lingvistov⁸, bulharské stanovisko k spisovnej macedónčine budeme tu identifikovať na základe uvedenej štúdie *Българския език в миналото и днес*, ktorá je najúplnejšia.

Popieranie spisovnej macedónčiny ako samostatného spisovného slovanského jazyka bulharská jazykoveda zakladá na (1) téze, že macedónske nárečia sú geneticky bulharské nárečia a na (2) téze, podľa ktorej dnešné Macedónsko bolo „kolískou bulharskej kultúry“⁹ a jej tvorcovia mali bulharské národné povedomie, ako aj na (3)

² Български език. Ред. С. Димитрова. Ополе, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1997.

³ Македонски јазик. Ред. Лиљана Минова-Ђуркова. Ополе, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998.

⁴ Единство на български език в миналото и днес. Българския език, XXVIII, 1, 1978, s. 3 – 43.

⁵ Граматика на съвременния български книжовен език. Том 1. Фонетика. София, Издателство на БАН 1982.

⁶ Увод в изучаването на южнославянските езици. София, Издателство на БАН 1986.

⁷ История а новобългарския книжовен език. София, Издателство на БАН 1989.

⁸ ПОПОВ, К.: Из историјата на българския книжовен език. София, Издателство на БАН 1985.

⁹ ГЕОРГИЕВ, Е.: Люлка на старата и новата българска писменост. София, Народна просвета 1980.

presvedčení, keďže, spisovná macedónčina je len politikum, že vznikla iba silou „politického dekrétu“, „в резултат на сложна историческа съдба и преди всичко на причини от екстралингвистичен характер са се появили и две други (областни) форми на български книжовен език“... „Появата на третата писмена форма на българския език е свързана със създаването на СР Македония като една од републиките в рамките на Югославската федерация. Тази нова писмена норма възникна и започна да се налага по силата на политически декрет (приет на определено място – манастира „Прохор Пчински“ и на определена дата – 2. VIII. 1944 г.). Тя имаше за основа югозападнобългарския *a*-говор, разпространен както извън границите на НРБ, така и в нейните предели – до Ботевград и Враца на североизток.“¹⁰

1.1.1. Bulharskí lingvisti vychádzajú z predpokladu, že v období medzi 7. a 9. storočím v troch historických oblastiach Balkánu v Mízii, Trákii a v Macedónsku sa formovala bulharská národnosť a vznikol „оформя се и българският народностен език“ (s. 14). Tento jazyk sa podľa autorov štúdie stal základom prekladov jazyka Cyrila a Metoda, teda staroslovienskeho jazyka. Starosloviensky jazyk považujú bulharskí jazykovedci zároveň za začiatok, prvú fázu vývinu spisovnej bulharčiny a tento jazyk označujú termínom *старобългарски език*. Bulharský základ staroslovienciny sa pokúšajú dokázať najmä vývinom praslovanských skupín **tj* → *um, (u)*, **dj* → *жд* a širokého *ѣ* → *'a* (← *я*), ako aj *ѡ*, ktoré považujú za typické bulharské striednice.

Dôkazom „jednoty bulharského jazyka v minulosti i prítomnosti“ pre bulharských lingvistov je aj analytická gramatická stavba, prítomnosť člena, zánik infinitívu a jeho náhrada konštrukciami *da + présent*, analytické stupňovanie, systém jednoduchých časov s aoristom a imperfektom či nová kategória tzv. reprodukovaného spôsobu, slovom všetky gramatické prvky, ktoré sa hodnotia ako balkanizmy, lebo „това са *характерните езикови черти, които обединяват всички български говори и ги отделят в една самостоятелна група сред останалите славянски езици*“ (s. 20), ktoré zasiahli všetky tri historicko-geografické oblasti: Míziu, Trákiu a Macedónsko.

1.1.2. Na dôkaz celistvosti bulharského jazyka a nárečovú jednotu troch oblastí uvádzajú bulharskí lingvisti aj mienky a názory cudzích filológov a jazykovedcov na bulharčinu a bulharské nárečia, najmä ich vzťah k macedónskym nárečiam, ako boli: Vuk S. Karadžić, S. Verković, V. Jagić, V. Oblak, P. J. Šafárik, K. Jireček, západní filológovia, ale najmä ruskí filológovia V. Grigorović, A. M. Seliščev a ďalší.

Je prirodzené, že bulharskí lingvisti polemizujú so srbským lingvistom A. Beličom, ktorý pokladal srbské nárečia za základ macedónskych nárečí, avšak bulharskí lingvisti neprijímajú ani mienku srbského lingvistu P. Ivića, ktorý hodnotí macedónske nárečia ako „prechodný, zmiešaný typ nárečí“ s prvkami bulharskými, srbskými i špecifickými macedónskymi prvkami s analytickou stavbou a s balkanizmami, lebo podľa nich „поголямата част от македонската територия е генетично свързана с български“ (...)

¹⁰ Единство на българския език в миналото и днес. Български език, 28, 1978, 1, s. 4.

”по такъв начин новата писмено-регионална форма на българския език придоби предимно западнобългарски характер” (s. 26).

Jednotu bulharského jazykového priestoru v minulosti i v súčasnosti dokazujú bulharskí jazykovedci aj „presahom“ tzv. *a*-nárečia, ktoré sa stalo základom spisovnej macedónčiny, ako aj presahom základných západobulharských nárečových črt na macedónske územie a oračne, pričom dospievajú k záveru, že „говорите в географската област Македония в една или друга форма притежават почти всички явления и особености, които се срещат и в другите български диалекти“ (s. 33).

1.1.3. Jednotu bulharského jazyka v minulosti a v prítomnosti bulharskí jazykovedci napokon dokazujú bulharským etnickým a jazykovým povedomím takých bulharských kultúrnych dejateľov, ktorí pochádzali z oblasti Macedónska, ako boli J. Krčovski, K. Pejčinovič, P. Zografski, J. Hadžikonstantinov-Džinot, bratia Miladinovci, R. Žinzifov, G. Prličev či K. Šapkarev a ďalší, ktorí prejavili bulharské národné povedomie, avšak neskôr sa postupne stali zakladateľmi a významnými osobnosťami macedónskeho národného obrodenia.

Všetky tieto závery našli odraz v bulharskej publikácii *Български език в змисле, же са в nej spisovnej macedónčine popiera status spisovného slovanského jazyka, keďže: “Редица социално исторически фактори са довели до появата на три регионални разновидности на българския език: езикът на бесарабските българи в ОНД, стандартният български език на банатските българи – католици в Румъния, Сърбия и Унгария и книжовният стандарт, който се е развил на базата на български югозападни диалекти в Република Македония, но вече е кодифициран като неин официален език“ (s. 164).*

1.2. Opis spisovnej macedónčiny sa v publikácii *Македонски јазик* podáva obdobne, ako je to v monografiách iných slovanských jazykov, bez zreteľa na jej popieranie v bulharskej lingvistikе. Za národný macedónsky jazyk sa považujú všetky nárečia v etnicko-geografickej oblasti (vardarskej, egejskej i pirinskej). Súčasná spisovná macedónčina sa ako štátny jazyk realizuje iba vo vardarskej oblasti, macedónsky jazyk v egejskej oblasti sa posudzuje ako jazyk macedónskej menšiny v Grécku a jazyk v pirinskej časti ako jazyk macedónskej menšiny v Bulharsku.

1.2.1. V rovine historicko-genetickej odvodzuje svoje korene od starosloviенčiny. Starosloviенsky jazyk je východiskom pri opise jej vnútorných dejín¹¹. Opis dejín jazyka stavia macedónska lingvistika na jazykových pamiatkach, ktoré majú provenienciu z geograficko-etnickej oblasti Macedónska.

1.2.2. V publikácii *Македонски јазик* sa podáva spisovná macedónčina bez osobitého zreteľa na spisovnú bulharčinu. Aj macedónskym lingvistom slúži starosloviенsky jazyk (označujú ho termínom *старословенски јазик*) ako východisko, prvá etapa vývinu dejín spisovnej macedónčiny, ako prvý písomný prejav Macedóncov. Nepriaznivý vplyv na

¹¹ КОНЕСКИ, Б.: Историја на македонскиот јазик. Скопје, Култура 1982.

ďalší vývin spisovnej macedónčiny mali podľa macedónskych lingvistov historické okolnosti, keďže Macedónci boli od 10. storočia po 14. storočie sriedavo súčasťou Byzantska, Bulharska a Srbska. A od konca 14. storočia celých päť storočí pod tureckou nadvládou. Macedónsky ľudový jazyk sa iba postupne dostával do literatúry damaskínov, keďže až v druhej polovici 19. storočia nastupujú prvé prejavy macedónskeho národného etnického povedomia a s ním i divergentné tendencie vo vzťahu k bulharskému jazyku, ako aj od 60. rokov prvé úvahy o používaní spisovného macedónskeho jazyka (s. 18). Nová jazyková situácia nastala po oslobodení sa Bulharska (1878), keď Macedónsko zostalo naďalej pod tureckou nadvládou. Vtedy vzrastom hnutia za oslobodenie, ako i macedónskedho národného programu zosilneli tendencie aj k samostatnému jazyku, čo pomerne rýchlo vyústilo do prvej neúspešnej kodifikácie spisovnej macedónčiny K. P. Misirkova (s. 21).

Kvalitatívne nová, ale nesmierne ťažká jazyková situácia nastala v Macedónska po r. 1913, keď bolo historicko-etnické macedónske územie rozdelené na tri oblasti a pripadlo trom štátom: Srbsku, Grécku a Bulharsku, v ktorých macedónsky jazyk nemal status ani menšinového jazyka.

Podstatná zmena v jazykovej situácii Macedóncov však nastala v r. 1944, keď vo Vardarskej časti macedónskeho etnického územia vznikla v rámci federatívnej Juhoslávie osobitná Macedónska republika a s ňou možnosť kodifikácie spisovnej macedónčiny (s. 61) na centrálnych západomacedónskych nárečiach. Z načrtnutej vývinovej perspektívy sa kodifikácia spisovnej macedónčiny javí ako prirodzený a nevyhnutný dôsledok snáh macedónskeho národa po vlastnom spisovnom jazyku.

2. Porovnávaním uvedených dvoch pohľadov na spisovnú macedónčinu dospievame k trom podstatným rozdielom, podľa ktorých (1) ak macedónska lingvistika považuje geograficko-etnickú oblasť Macedónsko zhodou všetkých historických okolností za základ, na ktorom sa sformovala macedónska národnosť a neskôr i macedónsky národ, ktorý si na základe nárečí tejto oblasti kodifikoval vlastný spisovný jazyk, bulharská lingvistika považuje všetky tri geografické oblasti – Míziu, Trákiu i Macedónsko za bulharské jazykové územie, a tým aj nárečia v Macedónsku za bulharské (juhozápadné) nárečia; (2) ak teda macedónska lingvistika vníma spisovnú macedónčinu ako spisovný jazyk macedónskeho národa, ktorý bol kodifikovaný na konkrétnej jazykovej báze – na základe nárečí geograficko-etnickej oblasti Macedónska, bulharská jazykoveda sa usiluje jestvovanie spisovnej macedónčiny popierať dokazovaním „jednoty bulharského jazyka v minulosti i dnes“ a napokon (3) ak macedónska jazykoveda považuje kodifikáciu spisovnej macedónčiny za logické vyvrcholenie snáh macedónskeho národa na vlastný spisovný jazyk, bulharská jazykoveda kodifikáciu spisovnej macedónčiny považuje za „politický akt“, ktorým sa narušila „jednota bulharského jazyka“.

2.1. Ak budeme uvedené tri rozdiely analyzovať v teoreticko-metodologickej rovine, zistíme, že aktívnym členom tohto vzťahu je bulharská lingvistika (popiera, neguje „sporný“

objekt), macedónska lingvistika je pasívnym členom (jestvujúci objekt potvrdzuje, bráni), pričom je u nich dôležité to, že pracujú s tými istými faktami, rozdielna je iba ich interpretácia, teda rozdiely medzi nimi nie sú faktografické, ale sú v interpretácii týchto faktov. Ak budeme pritom hľadať genézu týchto rozdielov, nemôžeme nevidieť, že bulharská lingvistika preceňuje alebo až absolutizuje historicko-genetický pohľad na vzťah bulharského a macedónskeho jazyka (prvý rozdiel), čo ju vedie potom k negativistickému hodnoteniu statusu spisovnej macedónčiny (druhý rozdiel), ktoré ju napokon odvádza aj od lingvistickej interpretácie jej vzniku (tretí rozdiel).

2.1.1. Keď si dovoľujeme tvrdiť, že bulharská lingvistika absolutizuje prvý rozdiel, máme na zreteli najmä skutočnosť, že sa pokúša pomyselnú „jednotu bulharského jazyka v minulosti“ zachovať aj „dnes“, a to aj napriek všetkým historickým okolnostiam, ktoré tomu takmer poldruha storočia bránili a ktoré priviedli k tomu, že dnes máme dva spisovné jazyky: spisovnú bulharčinu a spisovnú macedónčinu. Napokon projektovanie istej historickej reality do prítomnosti či budúcnosti a vyvodzovanie z neho možných (ale nereálnych) záverov v slavistike poznáme aj pri uznávaní iných slovanských spisovných jazykov, ktoré prichádzali na scénu neskôr. Aj český slavista K. Horálek, ktorý sa pokúšal takto vidieť vzťah spisovnej macedónčiny a spisovnej bulharčiny, uvádza, že „může být spor o to, bylo-li toto osamostatnění odůvodněno jazykovými potřebami. Je velmi pravděpodobné, že by se byli osudy makedonského lidu utvářely v nové době docela jinak, kdyby byla bývala Makedonie připojena k Bulharsku po jeho osvobození ruskou armádou z tureckého jha z r. 1878“.¹²

Pravda, keby sme vo vede pripúšťali takéto kondicionály, nebola by to veda, lež fikcia, preto skôr treba súhlasiť s B. Koneským, keď komentuje „macedónsku otázku“ slovami „така со ако, не само македонското прашање може да се ликвидира, ами и целата историја може да се преиначи по фантазијата на кого било. Во истријата нема ако било, ами има како било. И тоа е нејзината врховна мудрост“.¹³

2.2. Okrem toho sa nazdávame, že bulharská lingvistika pri pohľade na bulharsko-macedónske jazykové vzťahy a vôbec spisovnú macedónčinu nie dost' jasne rozlišuje dejiny jazyka v historicko-genetickom zmysle od dejín spisovného jazyka v sociolingvisticom zmysle, ba sociolingvistický pohľad na spisovný jazyk podceňuje, čo je preukazné pri hodnotení samého procesu a činu kodifikácie spisovnej macedónčiny, keď ju redukuje na politikum, keďže to nepotvrdzuje jazyková prax – začiatky fungovania spisovnej macedónčiny.

Keby bola spisovná macedónčina vznikla iba silou „politického dekrétu“, potom by to musel byť jazyk mŕtvy, umelý spisovný jazyk nanútený jeho používateľom zvonka. Lenže spisovná macedónčina sa hneď po kodifikácii začala veľmi živo rozvíjať a dnes je to polyfunkčný spisovný jazyk porovnateľný s ktorýmkoľvek iným slovanským

¹²HORÁLEK, K.: Úvod do studia slovanských jazyků. Praha, ČSAV 1955, s. 322.

¹³КОНЕСКИ, Б.: За македонскиот литературен јазик. Скопје. Култура 1967, с. 267.

spisovným jazykom. Pravda, bulharská lingvistika odmieta aj konfrontáciu vzťahu bulharčiny a macedónčiny dávať do širších slovanských súvislostí¹⁴, ba spisovnú macedónčinu ani priamo nepomenúva, lež ju označuje, ako sme už uviedli, iba ako „regionálnu formu bulharčiny“, čím vlastne reálne jestvovanie spisovnej macedónčiny popiera. Napokon sám pojem „regionálna forma bulharčiny“, ktorý bulharská jazykoveda prebrala od sovietskej romanistky M. A. Borodinovej¹⁵, je veľmi vágny a v tomto kontexte doslova neaplikovateľný, keďže nemožno klásť na jednu rovinu rozvinutý polyfunkčný súčasný spisovný macedónsky jazyk s jazykom bulharskej menšiny v Banáte alebo s jazykom besarábskych Bulharov v Rusku, ako sa to uvádza v publikácii *Български език*¹⁶. Prirodzene, možno porovnávať jazyk banátskych Bulharov s jazykom besarábskych Bulharov, ale nie jazyk týchto menšín s kodifikovaným macedónskym spisovným jazykom. To sú nesporne veličiny neporovnateľné.

2.3. Ostatne pojem „regionálna forma bulharského jazyka“, ktorý sa tu uplatňuje, je skôr kategória historicko-genetického pohľadu, ktorý bulharská lingvistika pri odmietaní statusu spisovnej macedónčiny absolutizuje, pričom chýba pohľad na spisovnú macedónčinu ako spisovný jazyk z hľadiska sociolingvistického. Lebo aj pri posudzovaní spisovnej macedónčiny – ako ktoréhokoľvek iného spisovného jazyka – je potrebné odlišovať dejiny jazyka v historicko-genetickom zmysle od dejín spisovného jazyka v sociolingvistickom zmysle. Spisovná macedónčina by totiž zo sociolingvistického aspektu mohla byť samostatným spisovným jazykom aj vtedy, keby bola lexikálne a štruktúrne s bulharčinou ešte bližšia, čo už dávno dokázala nielen štruktúrne orientovaná teória spisovného jazyka,¹⁷ ale čo potvrdila aj prax dvojíc vzájomne osobitne blízkych slovanských jazykov. Na ilustráciu nám môže poslúžiť porovnanie vzťahu spisovnej srbčiny a spisovnej chorvátčiny, dvoch spisovných jazykov, ktoré sú si navzájom ešte bližšie ako spisovná bulharčina a spisovná macedónčina, ba ktoré sa zakladajú na jednej genetickej novoštokavskej nárečovej báze. Napokon jazyková blízkosť, ba dokonca ani spoločný genetický základ nie je relevantný príznak pri priznávaní samostatnosti slovanských spisovných jazykov¹⁸. Preto aj úvahy o blízkosti bulharčiny a macedónčiny nemajú pri spochybňovaní statusu spisovnej macedónčiny zásadnejší význam.

Nazdávame sa, že bulharská lingvistika nedostatočne uplatňuje sociolingvistické kritériá aj pri hodnotení vzťahu spisovnej srbčiny a spisovnej macedónčiny, resp. vplyvu

¹⁴ „Авторите са чужди на каквито и да било аналогии с други езици (взето е само отношение към направени вече преди това аналогии от чужди филолози“. Единство на българския език в миналото и днес. *Български език*, XXVIII, 1, 1978, s. 3.

¹⁵ Tamže s. 3.

¹⁶ *Български език*. Ред. С. Димитрова. Opole. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1997, s. 164.

¹⁷ NOVÁK, E.: Jazykovedné glosy k československej otázke. Martin, Matica slovenská 1935.

¹⁸ HORÁK, E.: Južnoslovanské spisovné jazyky (vo vzájomných vzťahoch a súvislostiach). *Slavica Slovaca*, 2000, 35, č. 2, s. 150 – 155.

srbčiny na spisovnú macedónčinu, keď tento vplyv hodnotí akoby išlo iba o zámerné posrbčovanie macedónčiny s cieľom oddialiť macedónčinu od bulharčiny.¹⁹

2.4. Rovnako nemá podstatnejší význam pri popieraní spisovnej macedónčiny odvolávanie sa na jazykovedcov na autority z 19. i 20. storočia o „jednotnom“ bulharskom jazykovom území, najmä ak sa pritom bulharská lingvistika nevyrovná s mienkou významného bulharského dialektológa S. Stojkova²⁰, ktorý ešte v r. 1956 v syntetickom diele z bulharskej dialektológie považoval za bulharské nárečia iba nárečia, ktoré sa nachodia v štátnych hraniciach Bulharskej republiky a spisovnú macedónčinu priznával. Alebo ak sa nevyrovná s dielom komparatistu I. Lekova²¹, ktorý vo svojej porovnávačej a typologickej gramatike slovanských jazykov uvádza spisovnú macedónčinu medzi ostatnými slovanskými jazykmi. V tomto kontexte treba pripomenúť, že do r. 1949 mala spisovná macedónčina v Pirinskej oblasti Bulharska²² status menšinového jazyka Macedóncov. Oficiálne odmietanie spisovnej macedónčiny inštitucionálne sa začalo až v r. 1978 práve v citovanej štúdii *Единство на българския език в миналото и днес*.

3. Bulharská jazykoveda ostáva v popieraní spisovnej macedónčiny v slovanskom svete osihotená. Slavistika vníma spisovnú macedónčinu ako realitu. Je národným jazykom macedónskeho národa, štátnym jazykom suverénneho macedónskeho štátu, polyfunkčný spisovný jazyk, v ktorom je už napísaná bohatá umelecká i vedecká literatúra. Je to spisovný slovanský jazyk ako ktorýkoľvek iný slovanský spisovný jazyk. Macedónsky spisovný jazyk slavistika prijíma ako samostatný spisovný jazyk, macedónski slavisti za zúčastňujú vo všetkých komisiách Medzinárodného komitétu slavistov, majú vlastný Macedónsky komitét slavistov, zúčastňujú sa na slavistických zjazdoch, spisovná macedónčina je zaradená do spoločných slavistických publikácií, ako aj do komparatívnych prác slovanských jazykov, do kompendií a učebníc slavistiky.

3.1. Nie je cieľom tohto príspevku jestvovanie spisovnej macedónčiny obhajovať, lebo ona od r. 1944 je realita, ktorú netreba osobitne dokazovať. Jestvovanie spisovnej macedónčiny nemožno však ani popierať, lebo sa ona poprieť ako realita nedá, čo potvrdzuje jej neúspešné popieranie zo strany bulharskej lingvistiky. Spisovná macedónčina vznikla a funguje v podstate tak, ako vznikli a fungujú aj ostatné slovanské spisovné jazyky. Odlišuje sa od nich iba časom kodifikácie, ale to nie je relevantný príznak pri priznávaní statusu spisovnosti, lebo časom kodifikácie sa medzi sebou navzájom líšia aj ostatné slovanské spisovné jazyky. Oneskorená kodifikácia spisovnej macedónčiny nespochybňuje jej status spisovnosti, ale práve ona otvára jedno výskumné pole, ktorého

¹⁹ ПОПОВ, К.: Из историята на българския книжовн език. София, Издателство на БАН 1985, с. 155.

²⁰ СТОЙКОВ, Ст.: Българска диялектология. София, Наука и изкуство 1956.

²¹ ЛЕКОВ, И.: Кратка сравнително-историческа и типологическа граматика на славянските езици. София, Издателство на БАН 1968.

²² Од признавање до негирање. Ред. В. Чашуле. Скопје, Култура 1976.

riešenie môže značne rozšíriť poznanie zákonitostí kodifikačných procesov nielen v južnoslovanských jazykoch, ale aj v širších slovanských reláciách.

3.2. Osobitne užitočná by bola v tomto smere konfrontácia spisovnej macedónčiny práve so spisovnou bulharčinou. A mala by sa začať od samého 9. storočia dôkladnou konfrontáciou povahy a jazyka dvoch významných škôl staroslovienskej kultúry: bulharskej *Preslavskej školy* a macedónskej *Ochridskej školy*²³. Nesporne nové svetlo by aj na formovanie spisovnej bulharčiny v druhej polovici 19. storočia priniesla konfrontácia s prvými prejavmi formovania sa osobitného spisovného macedónskeho jazyka. Konfrontačne by bolo potrebné vysvetliť jazykovú situáciu v Macedónsku po roku 1878, keď sa Bulharsko oslobodilo, ale Macedónsko ostalo naďalej pod tureckou nadvládou. Z konfrontačného bulharisticko-macedonistického hľadiska by bolo potrebné vysvetliť aj prvý pokus o kodifikáciu spisovnej macedónčiny²⁴ K. P. Misirkova začiatkom 20. storočia.

Široký konfrontačný bulharisticko-macedonistický sociolingvistický výskum by si zaslúžilo aj obdobie po r. 1913, keď sa macedónčina začala vyvíjať ako jazyk macedónskej národnosti až do podoby spisovného interdialektu popri štátnom srbskom (alebo srbsko-chorvátskom) jazyku²⁵, keď už norma macedónskeho jazyka bola taká rozpracovaná a pomerne ustálená, že sa tento jazyk začal postupne štýlovo rozvrstvovať a začala v ňom živelné vznikáť aj umelecká literatúra, a teda čin kodifikácie spisovnej macedónčiny – takmer zhodnej so zásadami K. P. Misirkova – sa ukázal v r. 1944 už ako nevyhnutný.²⁶

Napokon osobitný konfrontačný výskum by si zaslúžilo aj obdobie celého ostatného polstoročia, keď sa spisovná macedónčina vyvíjala bez bezprostredného zreteľa na spisovnú bulharčinu, ako aj bez priameho kontaktu s ňou.

3.2.1. Keďže sa macedónsky jazyk vo Vardarskej oblasti vyvíjal v podobe interdialektu, ktorý sa stal základom spisovnej macedónčiny, pod silným vplyvom srbského (srbsko-chorvátskeho) spisovného jazyka v podmienkach srbsko-macedónskeho bilingvizmu, bude sa žiadať aj dôkladná konfrontácia spisovnej macedónčiny so spisovnou srbčinou od r. 1913. To rovnako platí aj o polstoročnom kontakte týchto dvoch jazykov – už ako spisovných jazykov – v spoločnom juhoslovanskom štáte.

A naisto bude nevyhnutné konfrontačne skúmať spisovnú macedónčinu s obidvoma týmito jazykmi – spisovnou bulharčinou i spisovnou srbčinou – po štátnom osamostatnení

²³ РИСТОВСКИ, Б.: Македонскиот народ и македоската нација. 1. Скопје, Мисла 1983.

²⁴ МИСИРКОВ, К. П.: За македонските работи. (Фототипно издание, Софија 1903), Институт за македонски јазик 1974.

²⁵ КИСЕЛИНОВСКИ, С.: Статусот на македонскиот јазик во Македонија (1913 – 1987). Скопје, Мисла 1987.

²⁶ РИСТЕСКИ, С.: Создавањето на современиот македонски литературен јазик. Скопје, Студентски збор 1988.

sa Macedónska (1991), keď priamy vplyv srbského spisovného jazyka na spisovný macedónsky jazyk prestal.

Záverom. Plne súhlasíme s teoreticko-metodologickou tézou bulharských jazykovedcov, podľa ktorej „конкретният подход към всяко езиково явление с *вешто познаване на цялата история на въпроса* е единствената гаранция за правилното определяне на взаимоотношенията между книжовния език и различните писмено-регионални форми“²⁷. К тому však už iba dodávame, že bude potrebné skúmať nielen vzťahy spisovnej bulharčiny a jej „knižných regionálnych foriem“, ale aj vzťahy obidvoch spisovných jazykov: spisovnej bulharčiny a spisovnej macedónčiny.

Современный болгарский язык и современный македонский язык (взаимные отношения и взаимосвязи)

Эмил Горак

В работе *Български език*, возникшей в рамках проекта *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, болгарское языкознание отрицает существование современного македонского литературного языка и вопреки тому факту, что этот язык подвергся кодификации полстолетия тому назад, и что он действует на уровне развитого в стилистическом отношении современного литературного языка и воспринимается в славистике в качестве любого другого славянского литературного языка.

Автор анализирует причины отрицания болгарским языкознанием существования македонского литературного языка и приходит к выводу, что болгарское языкознание не различает достаточно четко историю языка в генетико-лингвистическом понимании и историю литературного языка в его социолингвистическом понимании.

Автор статьи отдает свое предпочтение комплексному компаративному исследованию македонского, болгарского и сербского литературных языков с точки зрения синхронии и диахронии.

²⁷ Единство на българския език в миналото и днес, *Български език*, 28, 1978, 1, s. 3.

ROZHLADY

ŠTEFAN ŠVAGROVSKÝ*

**Rukopis cyrilského homiliára zo 17. storočia
v Literárnom archíve Spolku sv. Vojtecha**

ŠVAGROVSKÝ, Š.: Manuscript of the Cyrillic Sermon-book from the 17th Century. *Slavica Slovaca*, 36, 2001, No. 1, pp. 64 – 69. (Bratislava)

There is a manuscript of a sermon-book by orthodox priest Ihnatij from the village of Űrmeső in the former Marmaros comitat (Hungarian county) being hold in the Literary archive of St. Adalbert (*Literárny archív Spolku sv. Vojtecha*) in Trnava, unknown in our territory. This manuscript is a legacy of the Hungarian-Ruthenian historian H. Sztripszky and is dated from the period around the year 1660.

This essay briefly describes this manuscript and the man who discovered it.

Linguistics. History. History of Slavonic studies. Byzantine rite. Manuscripts.

Staré cyrilské rukopisy a tlače z karpatskej oblasti hľadali slavisti zväčša v gréckokatolíckych diecéznych archívoch a knižniciach v Mukačeve, Užhorode a Prešove. Svedčia o tom viaceré správy, štúdie i kratšie články M. Weingarta, F. Tichého, J. Vašicu, I. Paňkevycha, Ju. A. Javorského, A. Miškoviča a V. Pogorelova, publikované v zborníkoch a časopisoch ešte v období bývalej ČSR.¹ Už pred prvou svetovou vojnou sa hľadaním cyrilských rukopisov a tlačí v Maďarsku zaoberali hlavne A. Hodinka a H. Sztripszky.² V súčasnosti v tejto práci pokračuje I. Udvari, ktorý okrem toho vydáva aj ich reprinty.

Zo súčasných slovenských slavistov sa hľadaniu a výskumu cyrilských rukopisov, osobitne z územia východného Slovenska, venoval P. Šima³, ktorý v dvoch monografiách a niekoľkých štúdiách publikoval zoznam dvadsiatich troch ním nájdenej rukopisov, určil ich provenienciu a chronológiu a zároveň podal aj ich paleografickú,

* Doc. PhDr. Štefan Švagrovský, CSc., J. Cígera Hronského 26, 831 02 Bratislava.

¹ Podstatnú časť literatúry spomínaného obdobia uvádza R. M. CLEMINSON v publikácii *Cyrilské rukopisy na Slovensku (Cyrillic manuscripts in Slovakia)*. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej 1996, s. 121 – 123.

² Porov. HODINKA, A.: *Válogatott kéziratai. Válogatta, szerkesztette és a bevezető életrajzot írta Udvari István. Nyíregyháza, 1992, 199 s.*; UDVARI, I.: *Adatok Sztripszky Hiador munkásságáról. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Közleményei*, 189. Debrecen, 1998, s. 67 – 97.

³ ŠIMA, P.: *Из наблюдений над церковнославянским наследием Словакии*. Bratislava, 1968. 143 s.; *Textovo-kritická štúdia o evanjeliových kódexoch*. Bratislava 1969.

hláskoslovnú a pravopisnú analýzu. Zoznam cyrilských rukopisov a tlačí z fondov diecéznej knižnice v Prešove v šesťdesiatych rokoch, keď táto po násilnej pravoslavickej pripadla tamojšiemu pravoslávne biskupstvu, publikoval J. Repčák⁴. V osemdesiatych, resp. deväťdesiatych rokoch do výskumu v danej oblasti prispeli Š. Švagrovský⁵ a Ľ. Matejko⁶. Obsiahlu správu s opisom cyrilských rukopisov a tlačí, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú v zbierkových fondoch Zakarpatského národopisného múzea v Užhorode, nedávno zverejnil P. Žeňuch⁷.

Okrem slovenských, českých, maďarských a ukrajinských slavistov sa v ostatnom desaťročí hľadaniu a výskumu cyrilských rukopisov a tlačí systematicky venuje R. M. Cleminson, anglický slavista, pôsobiaci toho času ako hosťujúci profesor na Stredoeurópskej univerzite v Budapešti, ktorý v r. 1996 vydal v Matici slovenskej súborný katalóg a opis šesťdesiatich dvoch rukopisných kníh⁸, resp. ich zlomkov zo 14. až 19. stor., nachádzajúcich sa v štátnych, cirkevných a súkromných zbierkach na Slovensku.⁹ Je to cenná práca v anglickom jazyku, spracovaná moderným, u nás doteraz netradičným, počítačovým spôsobom. Ale žiadny z doteraz publikovaných súborov alebo katalógov starých cyrilských rukopisov a tlačí si nemôže nárokovať na úplnosť, keďže ich časť zostáva aj naďalej v súkromných rukách a len čas od času sa nejaký rukopis alebo stará tlač objaví z pozostalosti bývalých vlastníkov, dedičia ktorých ich ponúknu buď na predaj alebo darujú do archívu či knižnice štátnej alebo cirkevnej ustanovizne.

Práve z pozostalosti po Hiadorovi Sztripszkom, maďarsko-rusínskom filológovi a historikovi, sa dostal do Literárneho archívu spolku sv. Vojtecha homiliár kňaza byzantského obradu Ihnatija z marmarošskej obce Úrmező¹⁰ (určite ešte pravoslávneho, keďže Marmaroš zostával v tej dobe v Sedmohradsku, kde vládla kalvínska šľachta a kde sa Užhorodská únia ešte nerealizovala). Homiliár objavil Hiador Sztripszky v r. 1943 počas okupácie Podkarpatskej Rusi horthyovským Maďarskom a prvú správu o ňom podal toho istého roku v časopise *Literaturna negvilja* (III, s. 149–152), ktorý vychádzal v maďarčine a rusinčine v Užhorode.

⁴ REPČÁK, J.: Diecézna knižnica v Prešove. In: *Nové obzory*, 8, 1966, s. 238 – 265.

⁵ ŠVAGROVSKÝ, Š.: Manuskript "Vrač domašnyj" z východného Slovenska. *Slavica Slovaca*, 21, 1986, s. 275 – 277; ŠVAGROVSKÝ, Š.: Michalovský manuskript o ľudovom liečení. *Slovenský národopis*, 36, 1988, s. 320 – 324.

⁶ MATEJKO, Ľ.: K určeniu interpretácií a datovaniu Ostrožnických zlomkov. *Slavica Slovaca*, 30, 1995, s. 4 – 15.

⁷ ŽEŇUCH, P.: Správa z výskumu v rukopisných oddeleniach v Zakarpatskom národopisnom múzeu v UK v Užhorode. *Slavica Slovaca*, 33, 1998, s. 58 – 67.

⁸ Titul publikácie pozri sub 1.

⁹ O ďalších výskumoch R. M. Cleminsona píše M. Rapošová v príspevku *Z doterajších slavistických výskumov R. M. Cleminsona* v *Slavica Slovaca*, 33, 1998, s. 41 – 43.

¹⁰ Iné názvy obce pozri: KISS, L.: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest. Akadémiai kiadó 1988, s. 708.

Po smrti Hiadora Sztripszského v r. 1946 (narodil sa v r. 1875) sa časť z jeho pozostalosti dostala do Literárneho archívu Spolku sv. Vojtecha v Trnave a časť do Literárneho archívu Matice slovenskej v Martine – teda do tých inštitúcií, s ktorými H. Sztripszky skoro štyridsať rokov úzko spolupracoval. Keďže tento maďarsko-rusínsky filológ a historik nie je u nás dostatočne ocenený, aspoň v stručnosti sa o ňom zmienime. Narodil sa na bývalej Podkarpatskej Rusi, vyše dvadsať rokov pracoval v Národnom múzeu v Budapešti, počas prvej svetovej vojny bol zamestnaný na Ministerstve národnostných menšín. Po r. 1918 pravidelne navštevoval verejné a kláštorné knižnice a archívy na Slovensku, publikoval u nás i v Maďarsku. Udržiaval priateľské styky s vysokopostavenými politikmi, verejnými činiteľmi, spisovateľmi a vedeckými pracovníkmi v období bývalej ČSR, napr. s Jozefom Országom, Emilom Stodolom, Jozefom Škultétym, Danielom Rapantom, Ľudovítom Šenšelom, A. A. Baníkom a mnohými ďalšími.¹¹ H. Sztripszky spolupracoval s Maticou slovenskou a jej správcom Jozefom Škultétym už od r. 1910. V budapeštianskych archívoch a múzeách objavil veľký počet sloveník – listy A. Sládkoviča, J. Bottu, J. Kalinčiaka, J. Záborského, M. Hodžu, M. Hurbana, ktoré čiastočne umožnili korigovať niektoré dovtedajšie pohľady na ich občiansky i literárny život. V budapeštianskom Národnom múzeu objavil najstarší *latinsko-slovenský slovník* z r. 1763 rozsahom 940 strán (listov) a celý rad dovtedy neznámych vydání Tranosciovej Citary, o ktorých informoval a písal pod pseudonymom Beloň Rusinský. Záslužnú prácu vykonal H. Sztripszky pri doplňovaní slovenikami bibliografiu K. Szabóva *Régi Magyar Könyvtár 1527–1711*. Bol tiež spoluautorom doteraz najrozsiahlejšieho *slovensko-maďarského slovníka* profesora maďarského gymnázia v Košiciach J. Hvozdzika, aj keď jeho meno na ňom uvedené nie je. Už aj z týchto riadkov možno usúdiť, aký veľký a úprimný záujem prejavoval H. Sztripszky o Slovensko, o jeho históriu a literatúru a ako ťažko musel znášať, keď mu po r. 1936 vtedajšie československé ministerstvo zahraničných vecí v Prahe odmietlo na základe podlých insinuuácií udeľovať vízum do republiky, a tým mu bránilo nielen v jeho vedeckej práci, ale aj v styku s jeho príbuznými, ktorí na vtedajšej Podkarpatskej Rusi žili. Vráťme sa po tomto exkurze k téme nášho príspevku.

Homiliár (v archíve fascikel 254, 6) označený ako „*Ignác pap imakönyve*” datoval H. Sztripszky okolo r. 1660. Ide teda o homiliár o dvadsať rokov mladší od známej u nás Kapišovského postily z obce Ortuťová, ktorú v dvadsiatych rokoch objavil a opísal F. Tichý a ktorá sa v súčasnosti nachádza v knižnici gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove. Rukopis Ihnatijovho homiliára má 427 strán, formát 160 x 120 mm, nemá titulnú stranu, je bez marginálií, dobre čitateľný, asi dvadsať

¹¹ Porov.: Odviate vetrom. Listy H. Sztripszského D. Rapantovi a J. Országovi. Slovenské národné noviny, 1993, č. 47, s. 14 (Pripravil V. Š.).

percent strán je čiastočne poškodených vlhkosťou, je zviazaný neumelou papierovou väzbou, ktorá je pravdepodobne novšieho dáta. Homiliár obsahuje niekoľko desiatok homílií na rozličné sviatky cirkevného roka (Narodenie Pána, Bohozjavenie, Veľkú noc, Turíce a ďalšie), resp. na iné príležitosti (pôstne nedele, pohreby a pod.). Niekoľko homílií je venovaných uctievaniu svätých obrazov (svätého Mikuláša), životu otcov východnej byzantskej cirkvi (Jána Zlatoústeho) a pod. Homílie sú napísané v cirkevnej slovančine – jazyku, ktorým sa v tej dobe kázalo i liturgizovalo v pravoslávnych i gréckokatolíckych farnostiach¹² nielen v Marmaroši, ale aj v ostatných severovýchodných stoliciach uhorského kráľovstva, kde žili veriaci východného obradu, samozrejme s miestnymi odchýlkami v hláskosloví a čiastočným pribratím lexiky zo živého ľudového jazyka tej-ktorej oblasti. Pokiaľ ide o úroveň výkladu biblického a evanjeliového textu v Ihnatijových homíliách, treba vziať do úvahy vtedajšie biedne postavenie pravoslávnych aj neskorších gréckokatolíckych duchovných a veľmi nízku úroveň ich vzdelania. Vyplýva to zo správy ostrihomského arcibiskupa Juraja Lippaya z r. 1654¹³, v ktorej sa uvádza, že popi alebo ako ich častejšie volali – baťkovia, boli rovnakí nevoľníci ako ostatní dedinčania a panská vrchnosť s nimi aj podľa toho nakladala. Výnimkou mohol byť len pop, ktorý bol zemianskeho pôvodu, ale takí prakticky neexistovali. Väčšina popov-baťkov nemala ani priezviská (je to aj prípad nášho popa Ihnatija), bola totálne nevzdelaná, ba poniektorí nevedeli ani písať. Až synodálny príkaz mukačevského gréckokatolíckeho biskupa J. Jo. de Kamillisa o povinnom vedení matrik v gréckokatolíckych farnostiach z r. 1690 (realizoval tým uznesenie Tridentského koncilu o matrikách i to, že každý kňaz už musí mať i priezvisko) prinútil týchto baťkov zvládnuť základy gramotnosti. Nemožno sa preto veľmi čudovať, že sa na takýchto kňazov katolícki kňazi latinského obradu pozerali zvyška a považovali „*graeca fides*“ za „*nulla fides*“.¹⁴ Popi-baťkovia ešte niekoľko rokov po uzatvorení Užhorodskej únie v r. 1646, keď sa z nich už stali gréckokatolícki kňazi, sa ani vonkajším odevom neodlišovali od sedliakov a nenosili reverendu.

Vo svetle uvedených historických skutočností treba hodnotiť aj intelektuálnu úroveň autora homiliára, ktorá zákonite nemohla byť príliš vysoká, i to, že v niektorých homíliách vykladá biblické udalosti nesúladne s evanjeliovou tradíciou. Napr. v homílii na str. 143 o Ježišovom narodení v Betleheme nachádzame aj takéto slová: *I stalo sja slovo Božije plotiju: a potom vyšol Syn Božij s Prečistoj devy s levoho jej boku, pričom sa odvoláva na sv. Jána z Damašku.*

¹² V Schematizmoch prešovského gréckokatolíckeho biskupstva sa označoval ako „slavoruthenica“.

¹³ Podrobnejšie o uvedenej správe v stati *Jak naši duchovníci prožívali* v publikácii uvedenej sub 2, s. 35 – 56.

¹⁴ V širších súvislostiach komentuje túto otázku na základe pramennej literatúry Peter Šoltéz vo svojej diplomovej práci *Vplyv migrácie obyvateľstva v 18. storočí na konfesijné a etnické zmeny na východnom Slovensku*. Bratislava, Katedra všeobecných dejín FFUK, 1999. 92 s. (strojopis).

МОЩЕЮ БѢА СВАЩАГО ИСТАГО СЛОВО БЖІИ
 ПЛОТНО: ДПОТО ТЬШО СМѢ БЖІИ СПЛЕНТО И ДѢ
 СЛѢВОГО ЕИ ВОКУ: ГА ОТО ПИШЕ СТИИ ІОВА ДА
 МАКІ Ч ПИСКИ СВОИ ГДЕ ТА МО ВИ РОДЕ ТВО ГИ

Spoločenské postavenie gréckokatolíckych kňazov a ich teologická i všeobecná vzdelanostná úroveň sa začali meniť k lepšiemu až po r. 1692, keď im cisár Leopold I. definitívne priznal skoro také isté privilégia, aké mali dovtedy len rímskokatolícki kňazi a keď ich dorast dostal možnosť študovať sa na rímskokatolíckych teologických učilištiach v Jágri, Košiciach, Trnave, Olomouci a najmä Viedni.

Najväčšiu zásluhu na pozdvihnutí ich vzdelanosti i spoločenskej prestíže mal už spomínaný biskup J. Jo. de Kamillis, vzdelaný rímsky Grék, ktorého Svätá stolica už vysväteného v Ríme vyslala do Mukačeva za sídelného biskupa. Bol to on, ktorý prostredníctvom svojho protektora kardinála Leopolda Koloniča zabezpečil každý rok štyri miesta pre svojich študentov na Jezuitskej univerzite v Trnave. Zakladal farské školy pre mládež, zostavil a dal vytlačiť katechizmus¹⁵ a šlabikár¹⁶ a ďalšiu poučnú literatúru.¹⁷

¹⁵ J. Jo. de Kamillis: Катехисис для науки Угровским людем. Trnava 1698.

¹⁶ J. Jo. de Kamillis: Букварь языка Славенська. Trnava 1699.

¹⁷ Podrobnejšie o Kamillisovom pôsobení na Mukačevskom biskupskom stolci: o. A. Пекар, ЧСВВ: Ужгородська унія та її творці. Analecta Ordinis S. Basilii Magni. Vol. XV (XXI), fasc. 1 – 4. Romae 1996, s. 280 – 285.

SPRÁVY A RECENZIE

Významné životné jubileum doc. Dezidera Kollára

Koncom marca t. r. sa v dobrom zdraví dožil sedemdesiatych narodenín popredný slovenský rusista, vedec a pedagóg PhDr. Dezider Kollár, CSc. (narodil sa 29. 3. 1931 v Hronci). Po skončení gymnaziálnych štúdií v Brezne a Bratislave študoval odbor ruština – slovenčina na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (1945 – 50) a na Filologickej fakulte KU v Prahe (1952). Vedeckú prípravu (internú vedeckú aspirantúru) absolvoval u prof. A. V. Isačenka v Bratislave a Olomouci.

Šírka vedeckého záberu jubilanta je pozoruhodná. Zaoberal sa rôznymi aspektami ruského jazyka, od jeho histórie (*Очерк древнейшей истории словосложения в русском языке*, 1959; *Из истории развития словарного состава русского языка*, 1966) cez teóriu vyučovania ruského jazyka na slovenských školách (*Jazyková interferencia v príbuzných jazykoch*, 1978; *Современный русский язык. Практический курс*, 1988 – spoluautor), systémovú konfrontáciu spisovnej ruštiny a slovenčiny (*К проблематике сопоставительного анализа лексического состава русского и словацкого языков*, 1973; *Конfrontácia spisovnej ruštiny a slovenčiny*, 1975), a to v rôznych jazykových rovinách (*Семантико-derivачные проблемы русских а slovenských аdвербиі*, 1981; *Поыб в словней засобе сучасней спиовней руштинy*, 1991; *К некоторым отазкам руско-сlovensкей фразеологйе*, 1985) až po teóriu a prax dvojazyčnej lexikografie (*Концепция Velkého slovensko-русского словника*, 1972; *Сучасне проблемы tvorby двојјазычных словников*, 1998; *Теория прекладовéhо эквиваленту а сучасна лексикографичка прax*, 1999), no širokej verejnosti je známy najmä ako vedecký redaktor а spoluautor série rôznych typov rusko-slovenských а slovensko-ruských словников (od akademických cez stredné, školské а туристичкэ а́ž по odborné прекладовэ словни́кy), z ktorých треба spomenúť predovšetkým два veľké vedecko-výskumné projekty – *Velký руско-сlovenský словник I. – V.* (1960 – 1970) а *Velký slovensko-русскý словник I. – VI.* (1979 – 1995). Bez zveličenia možno povedať, že doc. Kollár stál pri zrode modernej slovenskej dvojazyčnej lexikografie а zostal jej verný dodnes (na zaslúženom odpočinku sa aktívne podieľal – ako autor ај redaktor – на tvorbe *Slovensko-ruského právnicko-ekonomického словника* [2000] а svoje bohaté lexikografické skúsenosti odovzdáva ako redaktor pri koncipovaní *Eulharsko-slovenského словника*). Jeho teoretické práce z oblasti lexikológie а теорйе двојјазычnej lexikografie, publikované v našich і zahraničných rusistických а slavistických časopisoch, našli ohlas nielen u nás doma, ale ај v zahraničí.

Ako pedagóg doc. Kollár úspešne pôsobil на Pedagogickej fakulte UK v Trnave, на Filozofickej fakulte UK v Bratislave а на Katedre jazykov pri SAV. Ocenením jeho prínosu do slovenskej vedy а pedagogiky je ај zaradenie jeho mena do hesláра mnohých významných encyklopedických diel, а všetky uvedieme celosvetovo uznávanú *World Directory of Linguistics*.

Osobitne záslužná bola а je jeho práca pre časopis *Slavica Slovaca*, v ktorom dlhé roky (od jeho založenia v r. 1966) vykonával funkciu výkonného redaktora а neskôr ај hlavného redaktora. Dodnes je jeho stálym aktívnym prispievateľom.

V mene redakčnej rady nášho časopisu želáme vzácnemu jubilantovi do ďalších rokov pevné zdravie а veľa tvorivých síl.

Tatiana Grigorjanová

K sedemdesiatinám Štefana Švagrovského

Životné jubileá bývajú dôvodom na zamyslenie sa nad životnou dráhou jubilanta a jej peripetiami, nad prínosom jeho diela do spoločnej pokladnice toho-ktorého vedného odboru a nad zásluhami o rozvoj daného odboru u nás. Medailóny, ktoré sa pri tejto príležitosti píše, zvyknú klásť dôraz na vedeckú orientáciu jubilanta, šírku jeho výskumného záberu, zhodnotenie veľkosti a významu osobného prínosu, ale aj na vyjadrenie uznania či vďaky za vykonané dielo. Pretože tých jubileí, vymedzujúcich životnú dráhu a inšpirujúcich na napísanie medailónu, býva u tvorivých osôb viaceru, akcent týchto medailónov sa postupne presúva zo začiatku na koniec spomenutej hodnotiacej škály.

Doc. PhDr. Štefan Švagrovský, CSc., významný slovenský rusista, slovakista a slavista, dlhoročný vysokoškolský pedagóg, dožívajúci sa v tomto roku sedemdesiatin, svojím vedeckým dielom, ktoré chvalabohu stále ešte nie je uzavreté, zanechá hlbokú stopu v dejinách slovenskej jazykovedy. Pri poslednom našom medailóne, venovanom jubilantovi k päťdesiatinám, sme konštatovali jeho široký vedecký záber, siahajúci od prakticko-metodických otázok tvorby učebníc a otázok prekladu, cez širokú škálu lexikologickej problematiky, súčasnú a historickú lexikografiu až k kultúrno-historickej problematike, vysokú publikačnú aktivitu a osobitosť jeho prínosu pre slovenskú a ruskú jazykovedu. Jeho vedeckú prácu charakterizuje predovšetkým hlboká teoretická fundovanosť, podložená dôkladným štúdiom archívnych materiálov, kritickosť myslenia, a to tak v samotnom myslení, ako aj v prístupe k faktom a vo formulovaní záverov. Šírka a dôkladná znalosť historických faktov, vzťahov a súvislostí mu umožňuje prinášať nové pohľady aj na zdanlivo bezproblémové fakty z kultúrnej histórie Slovenska. Najmä táto oblasť sa stala centrom jeho pozornosti v poslednom období.

Vedeckovýskumná činnosť doc. Švagrovského je úzko spätá s časopisom *Slavica Slovaca*, ktorého je tradičným a spoľahlivým prispievateľom. Za toto všetko sa mu patrí úprimne poďakovať a vyjadriť želanie, aby mu jeho neutíchajúci pracovný elán vydržal ešte dlhé roky. Doc. Švagrovský sa totiž svojho významného životného jubilea dožíva v dobrej telesnej i duševnej kondícii a plný tvorivých plánov. Do ďalších rokov mu želáme predovšetkým pevné zdravie, veľa tvorivých síl a dobrej životnej pohody.

Ad multos annos!

Dezider Kollár

Prof. Pavel Šima sedemdesiatročný

Ak eviduje slovenská slavistika vo svojich databázach javy, ktoré sa vymykajú zmyslovému vnímaniu, rozhodne sem treba zaradiť aj jednu tajomnú zákonitosť, ktorá zabezpečuje, že medzi našimi filológmi možno paleoslavistu spoľahlivo rozpoznať podľa typu priezviska: malo by byť odvodené od krstného mena. Možno to nie je nevyhnutným predpokladom graduovania sa slovenského paleoslavistu, ale z vôle vyššej moci sa toto pravidlo uplatňuje tak často, že si ho nemožno nevšimnúť: platí nielen u Miškoviča alebo Stanislava, Paulinyho, Ondruša či Žiga, ale našli by sme aj ďalšie príklady. Ja osobne sa preto vôbec nečudujem, že v bibliografii profesora Šimu je na samom prvom mieste uvedená anotácia na ktorési vydanie historickej gramatiky ruštiny.

Skutočný vstup P. Šimu do paleoslavistiky znamenala jeho štúdia o Michalovskom evanjeliu, publikovaná v šesťdesiatych rokoch (musím to napísať, hoci nám to ešte stále znie trochu nezvyčajne), teda – v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. V tých časoch bol výskum cirkevnoslovanských rukopisov na Slovensku zďaleka nielen vecou kabinetnej vedy, ale aj dobrodružstvom: bol to jednoducho непочатый край. Keď r. 1965 rokovala Komisia pre medievistiku pri Historickom ústave SAV o projekte súpisu stredovekých rukopisov na Slovensku, dospela k záveru, že otázka starých slovanských rukopisov nepatrí do

kompetencie historikov a že ju treba prenechať filológom a v tomto zmysle informovať príslušné ústavy SAV. Neviem, či sa tak aj stalo, ale isté je, že príslušné ústavy v tomto smere nepodnikli nič. Súborný katalóg cyrilských rukopisov na Slovensku vyšiel až r. 1996 a vyhotovil ho anglický slavista R. Cleminson. Ten musel konštatovať, že po Javorskom, Weingartovi a Paňkevyčovi sa dlhý čas o cirkevnoslovanských rukopisoch zo Slovenska publikovalo len málo a že záujem o ne ožil až v šesťdesiatych rokoch vďaka P. Šimovi, ktorý sa pokúsil o prvý systematický opis slovenských fondov. Cleminson tu má, samozrejme, na mysli jeho priekopnícke monografie *Iz nab'ludenij nad cerkovnoslavianskim nasledijem Slovakii* (1968) a *Textovo-kritická štúdia o evanjeliových kódexoch* (1969), ktoré dodnes v mnohých smeroch nestratili svoj význam. Cleminsonov komentár k jednej z nich napokon hovorí sám za seba: „Táto vynikajúca, ale nie ľahko dostupná práca, obsahuje dvadsaťpäť rukopisov, z ktorých jedenásť je zahrnutých aj v súčasnom katalógu. Ostatné už nie sú dostupné.”

Hoci v bibliografii prof. Šimu nájdeme aj práce k otázkam všeobecnej jazykovedy a knižnú syntézu *Vvedenije v izučenije russkogo literaturnogo jazyka* (1973), jeho doménou vždy bola a – ako svedčia aj štúdie z ostatných rokov – dodnes ostáva paleoslavistika. Radi mu preto zaželáme ešte mnoho síl do lúštenia manuskriptov, ktoré si na jeho stole mohol všimnúť každý, kto k nemu 17. februára zašiel s gratuláciou.

Mnogaja leta!

Lubor Matejko

Prof. Ernstovi Eichlerovi k 70. narodeninám

15. mája 2000 sa dožil 70 rokov Dr. h. c. prof. PhDr. Ernst Eichler, profesor slovanskej filológie, jeden z dnešných najvýznamnejších onomastikov, predseda Nemeckej onomastickej spoločnosti, dlhoročný vedúci onomastického oddelenia Sekcie pre teoretickú a aplikovanú lingvistiku, člen Saskej akadémie vied atď., atď. Zriedka sa tak výrazne prejaví v bádateľskej činnosti genius loci, ako sa to stalo v prípade E. Eichlera. Rodák z česko-nemeckého pohraničia sa natrvalo zahlbil do problematiky jazykových kontaktov (nielen) nemecko-českých, ale aj germánsko-(západo)slovanských. Staré lužickosrbské teritórium poskytovalo na túto prácu vďaka bohu. Už počas svojich vysokoškolských rokov si uvedomil veľkú aktuálnosť štúdia historickej lužickosrbskej onymie pre slavistiku i germanistiku. E. Eichler chápe od samého začiatku onomastiku v širokých interdisciplinárnych súvislostiach; nadväzuje úzku spoluprácu najmä s historikmi. S veľkou dôslednosťou si buduje východiskovú materiálovú bázu, nielen nadväzuje na dielo významných onomastikov na Lipskej univerzite (R. Trautmann, Th. Fringsa, R. Fischera), ale s obdivuhodným zmyslom pre nové teoretické výboje sleduje vývin teoretického myslenia a nové výskumy aj v slovanských onomastických centrách (porov. napr. *Strukturelle Versuche in der Onomastik*, 1966).

Hlavným pracovným poľom E. Eichlera je nemecko-slovanská onomastika s osobitným zreteľom na otázky jazykových kontaktov, ako aj lexikografickú a teoretickú onomastiku. Popri niekoľko sto príspevkoch z oblasti vlastných mien, všeobecnej slavistiky a dejín slavistiky publikoval (obyčajne s H. Waltherom) vyše dvadsať monografických diel. Spomeňme aspoň *Die Ortsnamen des Gauces Daliminze*, I – II (v spolupráci s H. Waltherom), *Ortsnamenbuch der Oberlausitz*, I – II (v spolupráci s H. Waltherom), *Slavisches Ortsnamen zwischen Saale und Neiße*, I – III. Eichlerove výskumy majú základný význam pre sídliskové dejiny tejto starej západoslovanskej oblasti, v ktorej dávne západoslovansko-germánske kontakty zanechali v hornolužickej onymii z viacerých hľadísk pozoruhodné stopy (historickej antroponymii venuje sústavnú pozornosť W. Wenzel). E. Eichler analyzuje lužickosrbskú onymiu ako dôležitý materiál pre sídliskovú históriu, skúma etymológiu miestnych názvov, ale pri tom ukazuje, aký nenahraditeľný prameň táto stará onymia poskytuje pre poznanie najstarších dejín slovanských nárečí medzi riekami Sálou a Nisou. Veľké syntézy mnohoročných výskumov umožnili Eichlerovi analyzovať onymické javy v širokých jazykových a historických súvislostiach a súčasne dali možnosť

zovšeobecňovať zložité onymické javy, ale aj naopak na základe zovšeobecňujúcich poznatkov analyzovať skúmané javy hlbšie, v systémovom začleníení a vo funkčno-štruktúrnych vzťahoch. Pre Eichlerovo onymické myslenie sú príznačné najmä tieto problémové okruhy: germánsko-západoslovanské kontakty vo svetle onomastiky a metodológie výskumu predslovanských substrátov, ďalej jazykové kontakty a jazykové roviny; otázka onomastických areálov v slovanských jazykoch, štruktúrne typy slovanských miestnych názvov a štruktúra a chronológia slovanských menných typov; častejšie sa vracal k teórii a metóde Slovanského onomastického atlasu (porov. E. Eichler – R. Šrámek, *Strukturtypen der slavischen Ortsnamen*, 1988); domýšľal otázky toponymickej integrácie; otázky etymológie v onomastike zovšeobecňuje problematiku onomastickej rekonštrukcie ako lingvistického univerzália, nastolil a premyslel základnú otázku dnešnej onomastickej teórie: otázku propriálneho rekurzu, ktorý predpokladá kategoriálne chápanie a systémový spôsob interpretácie onymických javov; nemálo pozornosti venoval dejinám slavistiky (všimá si predovšetkým osobnosti, ktorých dielo znamená podstatný prínos do onomastického bádania, napr. R. Trautmann, M. Vasmer). Trvalé zásluhy si jubilant získal novým vydaním diel takých známych slavistov, ako boli E. Mucke, P. Kühnel, G. Hey; vydal Leskienove prednášky z porovnávacej gramatiky slovanských jazykov a Leskienovu korešpondenciu.

Celú činnosť E. Eichlera ako jazykovedca charakterizujú aktivity smerujúce ku kolektívnej a medziodborovej spolupráci, čo úzko súvisí s povahou onomastiky. Mal vedúci podiel na utvorení a najmä teoretickom etablovaní medziodborového bádateľského kolektívu „Nemecko-slovanské onomastické a sídliskovohistorické výskumy“ pri Lipskej univerzite, v ktorom sa germanisti a slavisti a historici zamerali na systematický výskum starého lužickosrbského jazykového priestoru. Po smrti Th. Fringsa a R. Fischera sa pod vedením E. Eichlera tento bádateľský kolektív tematicky prehĺbil a teoreticky i metodologicky postavil na pozície, zodpovedajúce moderným trendom onomastiky. O neobvyklej aktivite E. Eichlera a jeho spolupracovníkov svedčí okolo štyridsať publikácií série „Deutsch-Slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte“, desiatky zväzkov „Onomastica Slavogermanica“, vyše 70 zošitov „Namenkundliche Informationen“ (v ktorých má aj slovenská onomastika svoje miesto). Z bohatej editorskej činnosti E. Eichlera treba osobitne spomenúť monumentálnu encyklopédiu modernej onomastiky; v spolupráci s G. Hiltym, H. Löfflerom, H. Stegerom a L. Zgustom pripravil na vydanie medzinárodnú príručku onomastiky *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik*, I – II + zväzok registrov, Berlin – New York 1995 – 1996.

Podstatným znakom Eichlerových aktivít bolo podporovanie a prehlbovanie spolupráce najmä s jazykovedcami susedných štátov, so škandinávskymi onomastikmi a v neposlednej miere to bola aj slovenská onomastika. Medzi významné vedecko-organizačné úspechy E. Eichlera a jeho spolupracovníkov patrí zorganizovanie 15. medzinárodného onomastického kongresu na Lipskej univerzite v r. 1984.

Vedecké dielo jubilanta sa však neobmedzuje len na výskum vlastných mien. Cenné sú aj jeho príspevky zo slovanskej lexikológie, slovotvorby, morfológie, fonológie a dialektológie. Úspešná je Eichlerova dlhoročná činnosť ako vysokoškolského učiteľa. Prednášal však aj na mnohých zahraničných vysokých školách a akademických pracoviskách. Do vedomia európskej (a nielen európskej) odbornej verejnosti sa dostali jeho pozoruhodné vystúpenia na mnohých medzinárodných kongresoch, konferenciách a sympóziách. O vysokom hodnotení mimoriadnych aktivít a vedeckých zásluh svedčí členstvo E. Eichlera v Saskej akadémii vied (od r. 1978), od r. 1997 je zahraničným členom Poľskej akadémie vied, ďalej je členom Medzinárodného onomastického komitétu (ICOS), Škandinávskeho onomastického komitétu (NORNA), Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a ďalších vedeckých organizácií.

E. Eichler po mnohé roky udržiava úzke priateľské styky so slovenskými jazykovedcami a netají sa s vysokým hodnotením slovanskej jazykovedy, najmä onomastiky. S E. Eichlerom som sa po prvý raz stretol v r. 1966 na 3. zasadaní Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku v Libliciach pri Prahe. Mladý Eichler videl nový funkčno-štrukturálny prístup v referáte *K vývinu slovanských pomenovacích sústav* a postaral sa o publikovanie nemeckej verzie môjho príspevku v zborníku Leipziger Namenkundliche Beiträge (1968: *Die Entwicklung der slawischen Benennungssysteme unter strukturellem Aspekt*). Jeho zásluhou

potom vychádzali v nemeckom znení viaceré moje teoretické onomastické štúdie (napr. *Das spezifisch Onomastische, Der linguistische und onomastische Status des Eigennamens* ai.). Eichler skoro pobadal, že na slovenských onomastických konferenciách sa riešia základné metodologické a teoretické otázky, preto takmer od začiatku patrili (so svojimi spolupracovníkmi) medzi pravidelných aktívnych účastníkov na týchto konferenciách. Uvedomil si prínos týchto konferencií do súčasného onomastického bádania. Na svojich vysokoškolských prednáškach venoval pozornosť aj slovenskému jazyku. V r. 1982 vydal učebný text *Geschichte der slowakischen Sprache*. E. Eichler sa zaslúžil o publikovanie v anglickom znení výberu štúdií slovenských jazykovedcov z oblasti sémantiky *A Reader in Slovak Linguistics* (v edícii *Specimina Philologiae Slavicae*, München 1992; editori J. Kačala – E. Eichler – J. Šikra). Neskôr dal podnet na vydanie výberu jazykovedných a onomastických štúdií *Selecta linguistica et onomastica*, ktoré vychádzajú v Lipsku z príležitosti životného jubilea V. Blanára (tlačové podklady vyhotovil JÚLŠ SAV). V r. 1993 bol prof. E. Eichlerovi na Univerzite Komenského udelený čestný titul Doctor honoris causa.

Vzácnemu jubilantovi želáme veľa zdravia a sily do ďalšej bádateľskej práce.

Vincent Elanár

Za prof. PhDr. Rudolfom Zimkom, DrSc.

Ako blesk z jasného neba omráčila 22. júla minulého roka celú českú a slovenskú rusistickú a slavistickú obec nečakaná a smutná správa, že prof. PhDr. Rudolf Zimek, DrSc., vysokoškolský pedagóg a vedec, medzinárodne uznávaný lingvista v odbore ruskej filológie a všeobecnej jazykovedy, krátko po svojich 75. narodeninách podľahol zákernej chorobe, ktorá ho vytrhla z kruhu rodiny, kolegov, priateľov, študentov a žiakov a natrvalo ho odvieďla od jeho tvorivej práce.

Svoju vedeckopedagogickú dráhu vysokoškolského učiteľa začal prof. Zimek v r. 1953 ako odborný asistent Katedry slovanskej filológie vtedajšej Vysokej školy pedagogickej v Olomouci, kde sa stal vedec-kým aspirantom najprv pod vedením prof. PhDr. Leontija V. Kopeckého, DrSc., a neskôr prof. PhDr. Alexandra V. Isačenka, DrSc., ku ktorému sa celý život otvorene hlásil ako k svojmu učiteľovi a ktorého dôstojným nástupcom sa aj stal. V r. 1960 sa prof. Zimek po prof. Isačenkovi ujal vedenia olomouckého slavistického pracoviska a na jeho čele stál štyri roky. V rokoch 1967 – 1969 pôsobil ako hosťujúci profesor ruštiny v Austrálii na univerzitách v Melbourne a Canbere a v r. 1974 ako hosťujúci docent českého jazyka na Katedre slovanskej filológie v Moskve.

Prof. Rudolf Zimek, ako sa už konštatovalo v rôznych jubilejných hodnotiacich prácach, ktoré vyšli vo viacerých časopisoch a iných periodikách, osobitne však v Československej rusistike pri príležitosti jeho šesťdesiatročného životného jubilea, bol v medzinárodnom lingvistickom svete uznávaný ako výnimočná tvorivá osobnosť, ako rusista so širokým slavistickým a všeobecnolingvistickým záberom, ako jeden z posledných polyhistorov českej jazykovednej rusistiky. Vedeckovýskumne, publikačne i pedagogicky zasiahol prakticky do všetkých plánov či rovín jazykového systému ruštiny. V prvom desaťročí svojej bádateľskej i pedagogickej činnosti sa jeho pozornosť sústreďovala najmä na ruskú morfológiu a syntax. Za vyvrcholenie tejto jeho bádateľskej etapy popri celom rade vedeckých štúdií a odborných prác možno pokladať jeho často citovanú monografiu *Problematika spony v ruštině v porovnaní s češtinou* z r. 1963. V druhej etape, najmä v druhej pol. 60. rokov, rozpracúval čiastkové aspekty transformačnej syntaxe a potom hĺbkovú štruktúru vety, výsledkom čoho bola monografia *Sémantická výstavba vety*, v ktorej podal kritický prehľad vtedajších anglosaských, ruských a českých teórií vetnej sémantiky a načrtnol jej vlastnú koncepciu.

Od 80. rokov až do jeho skonu bola v popredí jeho záujmu textová lingvistika a otázky späté s najnovším vývinom ruského jazyka, vrátane lingvodidaktiky. Z tejto oblasti uverejnil celý rad vedec-

kých štúdií, referátov a odborných prác, z ktorých spomenieme aspoň niektoré: *Обучение студентов-филологов умению синонимического выражения мысли* (1986), *К вопросу о соотношении синтаксических и семантических структур в русском языке* (1987), *Семантический аспект в выкладе русских věтých konstrukci* (1987), *Realizace sémantických struktur a jejich vzájemných vztahů v textu* (1988), *Современное состояние и актуальные задачи лингвистики текста по новой советской концепции* (1988), *Coherence a koheze jako odraz vztahů myšlení a jazyka* (1988), *О поровнávачí textové lingvisticе (na německo-ruském materiálu)* (1988), *О функčním stylu vědeckо-популярním* (1989) a iné.

Celoživotným materským pracoviskom prof. Zimka bola Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, na ktorej pôsobil od r. 1953 až do r. 1990, keď odišiel do dôchodku po 37 rokoch svojej veľmi plodnej výskumnej, publikačnej a pedagogickej činnosti. Neprestal však pracovať ani potom, pretože začal pôsobiť na Katedre ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach so sídlom v Prešove a potom na Katedre rusistiky a translitológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, kde bol aj členom jej vedeckej rady. Okrem toho pôsobil i na Katedre slavistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Ostrave.

Profesor Rudolf Zimek nebol len vynikajúcim vedcom, ale bol aj skvelým pedagógom. Prácu pedagóga vždy kládol na roveň vedeckej práce, pričom svoje pedagogické pôsobenie vždy pokladal a chápal ako poslanie. Pod vplyvom toho zanechal trvalý pozitívny odkaz nielen v stovkách svojich študentov, ale aj aspirantov, doktorandov a kolegov. Jeho dielo ďalej rozvíjajú jeho žiaci, ktorých vychoval. Treba uňho vyzdvihnúť aj skutočnosť, že do posledných dní svojho života aktívne sledoval aktuálne dianie v českej, slovenskej a svetovej lingvisticke i úspechy svojich žiakov, kolegov a priateľov, nezištne pomáhal a rád rozdeľoval všetkým svoj čas i svoje bohaté vedomosti a skúsenosti.

V spomienkach všetkých nás, ktorí sme mu boli blízki a spriaznení dušami, zostane pán profesor Zimek navždy stelesnením dobra, obetavým a chápujúcim spolupracovníkom, veľkým človekom a dobrým priateľom, váženým a erudovaným učiteľom, ktorý vždy vedel nezištne podať svoju pomocnú ruku každému, kto to potreboval.

Zmysluplnosť jeho práce a života plne a hlboko vystihuje motto z C. Hightowera na smútočnom oznámení o jeho smrti, že „skutočným meradlom hodnoty človeka je úžitok, ktorý z jeho úspechov majú iní...“.

Drahý pán profesor, budete nám všetkým veľmi chýbať!

Michal Mikluš

Образ традиционной культуры Словаков в Польше*

Vďačným zdrojom doteraz skromných poznatkov o tradičnej kultúre Slovákov v Poľsku je pripravovaný *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Poľsku*, ktorý by mal ešte v tomto roku vyjsť tlačou. Atlas je výsledkom spolupráce Ústavu etnológie SAV a Spolku Slovákov v Poľsku. Cieľom Atlasu bolo zhromaždiť z vybraných lokalít, v ktorých žijú Slováci, doklady o ľudovej kultúre tak, ako sa zachovali v reálnom živote i v kolektívnej pamäti jej nositeľov koncom 20. storočia. Na základe získaného a spracovaného materiálu potom vypovedať o ich kultúrnej tradícii, ktorá je spätá tak so slovenskou, ako aj s poľskou ľudovou kultúrou. Poslaním atlasu je nielen pripomenúť všetkým generáciám tu žijúcich Slovákov, kde sú ich kultúrne korene, ale tiež podporiť a upevniť ich národné povedomie.

Terénny výskum pre potreby atlasu sa začal v októbri 1997 a skončil sa v máji 1999. Uskutočnil sa v jedenástich vybraných lokalitách so slovenským obyvateľstvom. Na Orave sa výskum uskutočnil v obciach: Dolná Zubrica, Harkabus, Jablonka, Veľká Lipnica a Chyžné. Na Spiši sa skúmalo v obciach: Fryd-

* Príspevok autor pripravil v spojitosti s plnením grantovej úlohy Slavistického kabinetu SAV č. 2/6003/99 *Slovensko-poľské pomedzie. Jazyk, ľudová kultúra a dejiny osídlenia*.

man, Nová Belá, Nedeca, Vyšné Lapše, Kacvín a Jurgov. Pomocou trojzväzkového Dotazníka EAS, ktorý obsahuje 170 tematických okruhov otázok, sa podarilo zhromaždiť dostatok potrebného dokumentačného materiálu a vytvoriť tak reálne podmienky na zostavenie atlasu. Išlo nielen o základný, ale súčasne aj o záchranný výskum ľudovej kultúry žijúcich tu Slovákov, lebo za uplynulé desaťročia sa ich počet v týchto krajinách značne znížil.

Výskumom sa podarilo získať z kolektívnej pamäti informátorov údaje o veciach a javoch, ktoré v mnohých prípadoch už prestali byť súčasťou ich každodenného života. Z časového hľadiska sa väčšina zaznamenaných poznatkov dotýka najmä obdobia druhej a tretej štvrtiny 20. storočia, čo vyplýva z prevažujúceho veku našich informátorov. Predpokladáme, že mnoho poznatkov zaniklo bez toho, že by ich vôbec niekto zaznamenal, a preto sa môže pri niektorých témach zdať naše poznanie neúplné. Okrem vedeckých pracovníkov Ústavu etnológie SAV sa na výskume podieľali aj členovia Spolku Slovákov v Poľsku z radov miestnej inteligencie a záujemcov o ľudovú kultúru.

Výsledkom štatistického a kartografického vyhodnotenia zhromaždeného dokumentačného materiálu zo 170 skúmaných tém je súbor 670 analytických máp, z ktorých bolo na publikovanie vybraných 325. Originály vyplnených dotazníkov, vyhodnocovacie štatistické háčky, ako aj všetky analytické mapy sú uložené v Ústave etnológie SAV v Bratislave.

Väčšina máp vybraných na publikovanie má dôsledne analytický charakter. Len na niekoľkých mapách boli zaznačené údaje o rôznych stránkach toho istého javu. Vznikli tak mapy s náznakom komplexného pohľadu. Napriek tomu, že prevažná väčšina máp je venovaná javom tradičnej kultúry, pomerne veľký počet máp sa zaoberá aj terminológiou javov. Vopred upozorňujem, že ani súbor 325 máp nemôže poskytnúť úplne komplexný pohľad na tradičnú kultúru Slovákov v Poľsku. Je to však veľmi solídny základ pre ďalšie bádanie.

Polnohospodárstvo. Vlastníctvo pôdy na Orave i Spiši označoval kameň, kopec hlíny, neoraný pás zeme alebo brázda. Na Orave za najkvalitnejší hnoj sa považoval kravský a na Spiši ovčí trus. V obidvoch oblastiach prevládala hrotitá motyka listového tvaru – výrobok miestnych kováčov. Na Orave rozsievač sial zrno z plachty, na Spiši z vreca. Brány sa v obidvoch oblastiach používali hlavne na pobrazenie zasiatého poľa. Na Orave poznali skôr kosák, na Spiši poznali zasa skôr srp. Obidvoma sa vyžíňala hlavne tráva. Pri žatí obilia mala kosa na Orave pripevnené hrabky, na Spiši háčik. Na Orave sa do snopov poviazané obilie ukladalo do sloníkov a na Spiši do mandelov.

V obidvoch oblastiach sa ďateľina siala po rôznych plodinách. Na Orave sa sušila na ostrvách, na Spiši na trojbokých sušiakoch.

Chov hospodárskych zvierat. V obidvoch oblastiach prevládalo individuálne pasenie kráv. Ovce sa pásli v spoločnom stáde v obidvoch oblastiach. Kone sa pásli skôr na Spiši.

Včely sa v obidvoch oblastiach chovali buď v starších, dlabaných alebo v novších, doskových úlloch. Na Orave sa vyskytovali tiež figurálne úle.

Spracovanie textilných vlákien. Na Orave i Spiši sa pestoval ľan. Okrem ľanu sa na Spiši pestovalo aj konope. Tlčenie ľanu alebo konopí sa v obidvoch oblastiach robilo drúčikom na lavici, na Spiši aj v strojovom lise. Na Orave sa vlákno vytieralo na terlici a na Spiši na trojačke. Na Orave sa priadlo z preslice a na Spiši z kondziele. Na kolovrate sa priadlo na Spiši oddávna, v niektorých obciach na Orave až v 20. stor. Na Orave tkali len určité osoby, na Spiši sa tkalo takmer v každom dome.

Doprava. Na Orave i Spiši sa priahali všetky tri druhy záprahových zvierat – kravy, voly i kone. V obidvoch oblastiach sa používali sane na vozenie dreva, na vozenie hnoja i dopravu osôb.

Strava. Na raňajky v lete sa v obidvoch oblastiach jedávali zemiaky s mliekom. Na Spiši to mohli byť tiež halušky. Na Orave sa halušky ochucovali skôr tvarohom, na Spiši zasa skôr bryndzou. Na Orave i Spiši sa kaša varila z múky, jačmenných krúp i strukovín. Chlieb sa na Orave i Spiši piekol najviac z ražnej a jačmennej múky. Na Orave sa v lete od smädu pilo viac kyslé mlieko alebo cmar, na Spiši rovnako sladké, ako aj kyslé mlieko. Na Orave sa začala piť káva s mliekom vo väčšine obcí až po 2. svetovej vojne a na Spiši už pred 2. svetovou vojnou.

Odev a obuv. V súčasnosti ženy na Orave nosia tradičný odev skôr na svetské sviatky, na Spiši viac na cirkevné sviatky a vo folklórnom súbore. V obidvoch oblastiach rukávce siahali niže pása a mali rukávy rovné, nad spodným okrajom stiahnuté stužkou. Na Orave i na Spiši nosili ženy sukňu do pása i sukňu so živôtikom. Na Orave ženský účes tvorili vrkoče okrútené okolo hlavy. Na Spiši mali vrkoče skrútené do uzla a doplnené podložkou.

V súčasnosti v obidvoch oblastiach nosia muži tradičný odev hlavne vo folklórnom súbore, na Orave tiež pri svetských sviatkoch a na Spiši skôr na cirkevné sviatky. Na Orave boli mužské košele prevažne z ľanového plátna, na Spiši sa šili okrem ľanového plátna tiež z bavlneného plátna. V obidvoch oblastiach sa mužské nohavice šili z domáceho i továrenského súkna. Na Orave boli bielej i čiernej farby, na Spiši prevládali nohavice bielej farby.

Muži v lete na Orave vo sviatočný deň nosili kipece, na Spiši čizmy. Ženy v zime na Orave vo sviatočný deň nosili kapce, na Spiši viacej čizmy.

Staviteľstvo a bývanie. V obidvoch oblastiach stáli v usadlosti všetky budovy za sebou. V niektorých obciach na Spiši popri tejto forme obklopovali dvor aj z troch strán. Najstarším stavebným materiálom v obidvoch oblastiach bolo drevo. V období medzi 1. a 2. svetovou vojnou najrozšírenejšou krytinou strechy bol šindol. Na Orave pretrvávala ešte aj slama. Na Orave dominoval dom s trojdielnym asymetrickým pôdorysom s nepredeleným pitvorom. Na Spiši to bola tá istá forma, ale popri domoch s nepredeleným pitvorom sa vyskytovali aj domy s predeleným pitvorom. Začiatkom 20. stor. na Orave sa popri peciach s dymníkom alebo peciach, ktoré mali ohnisko v pitvore, vyskytovali ešte aj dymné izby. Na Spiši boli len pece s ohniskom, ktoré mali dymník.

Spoločenský a rodinný život. V obidvoch oblastiach bol prekážkou uzavretia manželstva príbuzenský vzťah do tretieho pokolenia. V príbuzenskej termológii najvýraznejší rozdiel je v pomenovaní rodičov manželského partnera. Na Orave je to tešč, teščiova, na Spiši svokier, sviokra. Na Orave mali všetky deti tých istých krstných rodičov. Na Spiši malo každé dieťa iných krstných rodičov. V obidvoch oblastiach prevládalo pravidlo, že pôdu i dom dedilo to dieťa, ktoré zostávalo s rodičmi. Mohlo byť najstaršie i najmladšie.

Zvykosť. Hlavným symbolom Vianoc v obidvoch oblastiach bol stromček a slama v izbe. Omrvinky z vianočných jedál sa dávali na Orave i Spiši domácim zvieratám, najmä dobytku. V obidvoch oblastiach deti vo vianočnom čase predvádzali betlehemsú hru. Okrem betlehemskej hry sa chodilo aj s hviezdou – hrou o kráľovi Herodesovi. Fašiangové obchôdzky existovali najmä na Orave. Na veľkonočný pondelok sa v obidvoch oblastiach dievčatá oblievali, a nie šibali. Na Orave sa máje stavali pred prvým májom, na Spiši hlavne na Turíce.

O dieťati, ktoré sa narodilo s dvomi hviezdami vo vlasoch na Spiši hovorili, že sa bude v živote dva razy ženiť. Na Orave snímala veniec z hlavy mladuchy jej krstná matka, na Spiši to bola starejšia. Ak zomrelo slobodné dievča alebo mládenec, v obidvoch oblastiach niesli za jeho rakvu veniec alebo svadobné pierko.

Hudba. Na Orave i Spiši sa používali hlavne sláčikové nástroje domácej výroby. Sláčikové hudby mali v obidvoch oblastiach štvorčlenné obsadenie. Dychové hudby, ktoré pôsobili najmä na Spiši, mávali i majú do dvadsať členov. Hudobníci na Orave boli roľníci. Na Spiši sa popri roľníckych muzikantoch vo väčšej miere uplatňovali aj cigánski hudobníci. Pri hre jedného muzikanta sa v obidvoch oblastiach ako hudobný nástroj uplatnila hlavne harmonika.

Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Poľsku svojím tematickým zameraním úzko nadväzuje na Etnografický atlas Slovenska, čo prirodzene vyplynulo z použitia výskumných dotazníkov i výberu tém. Sprístupňuje nový rozsiahly súbor etnokultúrnych poznatkov, ktorý sa získal v krátkom časovom úseku a bol vedecky spracovaný. Po prvý raz v histórii slovenskej etnológie sa tak vytvára komplexnejší obraz o spôsobe života a ľudovej kultúre slovenskej menšiny v Poľsku v 20. storočí.

Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Poľsku si nerobí, ako sme už povedali, nárok na definitívne závery a zovšeobecnenia, je však významným príspevkom k spracovaniu budúcej syntézy o dejinách a kultúre Slová-

kov v Poľsku. Vo vzťahu k *Etnografickému atlasu Slovenska* i *Poľskému etnografickému atlasu* ho možno charakterizovať ako organický doplnok, ktorý rozširuje ich pohľad na ľudovú kultúru Slovenska i Poľska.

Mojmír Benža

**Netradične o grafike.
BENEDIKOVÁ, L: Štruktúra a informačné parametre
ruskej a slovenskej grafiky.**

Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra 1999. 84 s.

Konfrontačný výskum jazykových javov značne prispel a prispieva k poodhaleniu vzťahov, ktoré štruktúrujú jazykový systém. Recenzovaná práca analyzuje a porovnáva slovenskú a ruskú grafickú sústavu, identifikuje a opisuje základné zhody a rozdiely v spôsobe označovania najmenších jazykových jednotiek foném (resp. hlások) v písme pri používaní grafém ruskej azbuky, ktorá je byzantskej, cyrilometodejskej proveniencie a grafém slovenskej abecedy, ktorá je latinského pôvodu. Po stručnej informácii o typologických rozdieloch v tvarovej podobe (hranatosť, oblosť, spôsob pripájania diakritík, rozloženie písmen v riadkových pásmach a iné) autorka pristupuje k analýze obsahu jednotlivých grafém, identifikuje ich význam a funkciu metódou modelovania vzťahov medzi označujúcou grafémou a označovanou fonémou (resp. hláskou). V tomto rozbere rozhodujúcu úlohu zohráva vzťahová abstrakcia, skúmaná v semaziologickom a onomaziologickom pohľade. Autorka pracuje s pojmom ideálny, resp. absolútny grafický znak. Tento status získava graféma x , ktorá vždy označuje fonému X za podmienky, že fonéma X sa vždy označuje grafémou x . V ponímaní porovnávacej lingvistiky ide o vyčlenenie porovnávacieho základu – tertium comparationis. V ruskom písme status ideálneho grafického znaku má len 5 písmen – *ю, ч, и, у, ы* – t. j. 15,15% písmen z celkového počtu grafických znakov v azbuke (33). V slovenčine má status ideálneho grafického znaku 65,10% písmen slovenskej abecedy (43). L. Benediková konštatuje, že z aspektu štruktúrovanosti obsahu grafických znakov sú pre ruštinu a slovenčinu spoločné ešte dva typy grafém: písmená, ktoré sú polysémantické a môžu označovať význam F1 alebo F2, napr. v ruštine písmená *б, в, з, д* a ďalšie (spolu 15 grafém), ktoré označujú fonémy *Б, Б', В, В', Г, Г', Д, Д'* a ďalšie. V slovenčine sú takto polysémantické len štyri písmená *д, т, н, л*. Tretím typom sú písmená, ktoré označujú fonému, teda majú význam a súčasne majú funkciu, a tak sa podieľajú na identifikácii významu predchádzajúcej spoluhláskovej grafémy. V ruštine sú to písmená *я, ё, е, ю, у*; v slovenčine písmená *е, и*, ale aj dvojhláskové grafémy *ia, ie, iu*, ktoré nie sú v zozname slovenskej abecedy, porov. *de, di, dia, nie, niu* a pod. Ruské grafické znaky *я, ё, е, ю, у* vo svojom základnom význame označujú dve fonémy, vo fonetickej terminológii celú slabiku (*üa, üe, üo, üy, üu*), preto sa ruská grafika je slabiko-hláskovým typom písma. Ruština pozná ešte dve grafémy (*ь, ъ*), ktoré nemajú význam, ale iba funkciu, signalizujú aký význam označujú predchádzajúce, resp. aj nasledujúce grafémy, porovnaj: *м, ть, тья, тье* a iné. Slovenčina tento typ písmen nepozná.

Takto rozpracovaná štruktúrna analýza ruskej a slovenskej grafiky poodhaľuje zložitú vzťahovú interakciu medzi písmenami a fonémami. Syntetizujúci pohľad vyúsťuje do tézy, že také kategórie lingvistickej sémantiky ako synonymia, homonymia a polysémia vo svojich špecifických prejavoch zasahujú aj do grafiky. Netradičný prístup L. Benedikovej k skúmaniu ruského a slovenského písma považujeme za inšpiratívny z metodologického hľadiska, ale aj pragmatického, jednak so zreteľom na možnosti jeho ďalšieho rozpracovania v slovensko-ruskom pláne, ale aj v perspektíve aplikácie zvolených podnetných postupov pri rozbere iných alfabietických grafických sústav.

Ella Sekaninová

**Atlas ojkonymických typov v starej lužickej srbčine.
Atlas altsorbischer Ortsnamentypen. (Studien zu toponymischen Arealen des altsorbischen Gebietes im westslawischen Sprachraum.)**

Heft 1. Herausgegeben von Ernst Eichler. Unter der Leitung von Inge Bily bearbeitet von Inge Bily, Bärbel Breitfeld und Manuela Züfle. F. Steiner Verlag. Stuttgart 2000, 100 str. + 2 mapy.

Zásľuhou editora E. Eichlera a vedúcej kolektívu I. Bily vyšiel vo vzornom technickom vyhotovení prvý z 5 plánovaných zväzkov Atlasu ojkonymických typov starej lužickej srbčiny. Prvý zväzok obsahuje okrem predslovu E. Eichlera a I. Bily úvodné štúdie hlavnej autorky (s. 9 – 43), v ktorých sa načrtáva jazykovo-historický vývin skúmaného územia; poukazuje sa na predslavanské (stredoeurópske a germánske) názvy z tohto priestoru, ďalej na starolužické a nemecké názvy i mená príznačné pre jazykové kontakty (integrácia slovanských miestnych názvov do nemčiny) a mená svedčiacie o predslavansko-slovansko-nemeckej kontinuite. Po formulovaní cieľov atlasu a zásad jeho spracovania sa osvetľuje príprava máp a druhý máp, na ktorých sa zobrazujú deantroponymické útvary, zložené a skrátene miestne názvy, ako aj apelatívne odvodzovacie základy. Autorkine výklady dopĺňa neobyčajne dôkladný poznámkový aparát najmä s poukazmi na celú príslušnú odbornú literatúru. Eichlerova dlhoročná prax mu umožnila zhrnúť zásady uzavretého systému jednotnej transkripcie, o ktoré sa môže oprieť rekonštrukcia starých lužicko-srbských foriem, zapisovaných nemeckými pisármi (s. 44 – 49). Nasleduje v podstate vyčerpávajúci súpis odbornej literatúry ku koncipovanému atlasu (s. 50 – 97).

Cieľom tohto významného diela je kartograficky zachytiť štruktúrne a slovotvorné typy slovanských a slovansko-nemeckých miestnych názvov, ktoré sú doložené (sčasti už od 9. – 10. stor.) v priestore medzi Sálou a Labe až po území východne od Nisy / Odry (po rieky Bóbr a Kwisa na poľskom teritóriu). Jazykové pamiatky z týchto území obsahujú najstaršie a neraz aj jediné doklady na mnohé západoslovanské slová a mená. Pracovná skupina „Nemecko-slovanská onomastika“ pri Saskej akadémii vied v Lipsku sa mohla oprieť o mimoriadne široko koncipovaný sídliskovohistorický a onomastický systematický výskum tohto priestoru (v sérii *Deutsch-Slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte* vyšlo od r. 1956 okolo 40 publikácií; najvýznamnejšie je Eichlerovo kompendium *Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Nieße*, zv. 1 – 3; zatiaľ po literu S). Atlas k typológii slovanských miestnych názvov starolužického jazykového a sídliskového územia je po Šmilauerovom *Atlase místních jmen v Čechách* (1969) druhým atlasom k typológii toponým jedného slovanského sídliskového priestoru. V spracúvaní miestnych názvov sa lužickosrbský atlas opiera o pracovné zásady Slovanského onomastického atlasu; dôležitou metodickou základňou je spracovanie štruktúrnych typov slovanských miestnych názvov (E. Eichler – R. Šrámek, *Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Strukturelle Typen slawischer Oikonymie*, 1988); slovenský materiál spracoval P. Žigo.

Doterajšie archeologické a historické výskumy potvrdzujú, že starolužické toponymické a hydronymické názvy sú svedectvom slovanského osídlenia tohto územia na konci sťahovania národov od 6. – 7. stor. V druhej pol. 8. stor. predstavovala rieka Sála hranicu medzi Lužickými Srbmi a na západ od nej bývajúcimi Sasmi, Durínčanmi a Frankmi. Analýza onymického materiálu ukazuje, že osídľovanie skúmaného teritória postupovalo pozdĺž toku rieky Labe z územia Česka a Moravy. Po zmiešaní sa tohto etnika so západoslovanskými kmeňmi prichádzajúcimi zo sliezskopoľského územia sa konštituovali starolužické dialekty. Je zaujímavé, že vplyvy na severe sa pripájajúcej starej polabčiny na starú lužičtinu sú len okrajové.

Atlas starolužických typov miestnych názvov má v nadväznosti na doterajšie práce k typológii slovanských miestnych názvov kartograficky zachytiť jednak zhodné, jednak diferencované znaky miestnych názvov tohto lužickosrbského priestoru, ďalej má kartograficky zachytiť ich priestorové

rozšírenie a zhodnotiť tieto fakty z typologického hľadiska. Doterajšie typologické výskumy miestnych názvov starolužickosrbského územia identifikovali zo starších slovanských ojkonymických typov také útvary, ako sú patronymiká na *-(ov)ici*, posesíva na *-j-* a *-in-*, plurálové mená na *-jane*, miestne názvy typu *Kosobody*, *Žornosěky* a plurálové formy osobných mien v platnosti miestnych názvov. Hodnota starolužickosrbského ojkonymického materiálu, ktorý sa dá zväčša bezpečne lokalizovať, spočíva predovšetkým na vysokom veku historických dokladov (niektoré siahajú do 9. – 10. stor.). Tým dokumentujú miestne názvy z lužickosrbského územia najstarší (západo)slovanský miestny názov, osobné meno alebo apelatívum, a tak poskytujú vzácny príspevok k Slovanskému onomastickému atlasu, ako aj k Celoslovanskému jazykovému atlasu. Vo výkladoch I. Bily sa na konkrétnych príkladoch ukazujú viaceré špecifické znaky slovtvornej štruktúry starolužickosrbských miestnych názvov a zložité problémy ich jazykovednej rekonštrukcie predovšetkým v súvislosti so slovansko-nemeckými jazykovými kontaktmi.

Už na druhom slavistickom zjazde vo Varšave r. 1934 vystúpil poľský slavista Stanislaw Rospond s návrhom kartograficky spracovať historické typy miestnych názvov a pripraviť „toponomastický lexikálny atlas”, teda zachytiť slovnú zásobu doloženú v miestnych názvoch. Metódu spracovania ilustroval na rozšírení miestnych názvov so sufixom *-bsk* a na južnoslovanských miestnych názvoch s psl. sufixom *-itjo*. Svoj návrh opakoval na nasledujúcich slavistických kongresoch a podporil ho viacerými prácami z poľskej historickej toponomastiky. Rospondove návrhy, ktoré sa opierali o úspechy francúzskeho a nemeckého jazykového zemepisu, padli na úrodnú pôdu najmä u západoslovanských bádateľov a v onomastických centrách v Lipsku a Berlíne. Plánovaný onomastický atlas sa stretol s veľkým ohlasom. Atlas, nateraz obmedzený na západoslovanskú oblasť, pomaly dostáva svoje kontúry. Dôležitý krok v tejto prípravnej fáze predstavuje vyššie spomenuté kolektívne dielo *Strukturní typy slovanské oikonymie*, 1988. Atlas ojkonymických typov v starej lužickej srbčine, ktorý sme tu zaznamenali, je dobrým príslubom postupnej realizácie tohto významného slavistického projektu.

Vincent Blanár

RUSEK, J.: Dzieje nazw zawodów w językach słowiańskich.

Warszawa, Wydawnictwo Energeia 1996. 160 s.

Poľský slavista prof. Jerzy Rusek vo svojej monografii analyzuje názvy zamestnaní v slovanských jazykoch. Hoci v názve publikácie použil poľský výraz *zawód* (t. j. ‚zamestnanie‘), má na mysli skôr ‚pevne umieľnosť v najstarszym literackim języku Słowian nazywane ХҖДОЖЬСТВО lub ХЫТРОСТЬ a przede wszystkim РЕМЬСТВО (РЕМЕСТВО)“ (s. 7), t. j. skúma názvy starých slovanských remesiel, resp. označenia príslušných remeselníkov.

V úvode (s. 7 – 12) sa autor venuje niektorým všeobecným otázkam súvisiacim s vývinom remesiel u Slovanov (ich postupná diferenciacia, resp. špecializácia jednotlivých činností) a podáva prehľad doterajšej odbornej literatúry venovanej tejto problematike. Ťažisko práce (s. 13 – 136) tvorí 14 kapitol, v ktorých sa analyzujú názvy zamestnaní súvisiacich s nasledujúcimi sférami hospodárskej činnosti: úprava pôdy, zber úrody, záhradníctvo, chov dobytky, poľovníctvo, rybárstvo, pečenie chleba, spracovanie dreva (autor tu analyzuje označenia drevorubača, tesára i stolára), spracovanie kovov, šitie odevov, výroba obuvi, hrnčiarstvo, obchod a colná ochrana. Ako J. Rusek píše v úvode, úprava pôdy, chov dobytky, poľovníctvo a rybárstvo vlastne nie sú remeslami v dnešnom ponímaní: príslušné oblasti spracúva vo svojej monografii vzhľadom na ich význam v starších obdobiach vývinu slovanskej spoločnosti (porov. s. 9). Takýmto dôrazom na spracovanie lexiky súvisiacej so staršími zamestnaniami, resp. remeslami možno akiste vysvetliť absenciu niektorých remesiel, ktoré vznikli neskoršou špecializáciou (napr. kapi-

tola o spracovaní kovov – *Obróbka metalu*, s. 84 – 92 – je venovaná iba názvom kováča, neanalyzuje sa tu názvy zamestnaní súvisiacich so spracovaním drahých kovov; autor sa nezaobrá ani názvami špecializovaných zamestnaní, ktorých existenciu potvrdzujú tzv. služobnícke miestne názvy, známe aj v slovenskej onomastike, a pod.). V súvislosti s analýzou názvov obuvníka a krajčírka by sme očakávali aj výklad o slovanských názvoch garbiara či tkáča; na druhej strane však oceňujeme, že autor zaradil do monografie aj kapitoly o názvoch obchodníka a colníka – ide o vývinovo mladšie, avšak z hľadiska kultúrnej histórie dôležité oblasti hospodárskeho života.

V jednotlivých kapitolách J. Rusek najskôr uvádza kultúrohistorické informácie o príslušnom zamestnaní, za ktorými nasleduje vlastná analýza lexikálneho materiálu, pozostávajúca z dvoch častí – v prvej časti autor venuje pozornosť slovanským názvom zamestnaní, v druhej časti analyzuje názvy prevzaté z neslovanských jazykov. Ako materiálové východisko J. Ruskovi poslúžili predovšetkým syntetické slovníkové práce a lexikálne monografie; často využíva aj onomastický materiál (zoznamy priezvisk, ktoré často vznikali na základe názvov zamestnaní, ale aj miestne názvy). Pri svojich výkladoch autor vhodne kombinuje etymologickú a historicko-lexikologickú analýzu; zozbieraný materiál je nepochybne zaujímavý aj z derivatologického hľadiska. – Syntetizujúce zhrnutie (*Fodsumowanie*, s. 137 – 140) prináša stručný prehľad a charakteristiku najdôležitejších názvov podľa jednotlivých remesiel. Záver publikácie tvorí zoznam použitej literatúry (s. 141 – 152) a register analyzovaných výrazov (s. 153 – 160).

V práci je dostatočne zohľadnená aj slovenská lexika: ako materiálové východisko J. Rusek využil Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968) a prvé 4 zväzky Historického slovníka slovenského jazyka (ďalej HSSJ; 1991 – 1995); v niektorých prípadoch však možno doplniť autorove výklady o dodatočný slovenský lexikálny materiál.

K pomenovaniu pastierov dobytká, odvodených od výrazu *skotъ* (s. 36 – 37), možno dodať aj výraz *skotár*, doložený v jazykovej pamiatke starej slovenčiny Gradus ad Parnassum z r. 1771 (*Armentarius... Pastýr, Skotár* – kartotéka HSSJ v JÚLŠ SAV). – „Od **goveđo* nazwę zawodową utworzyły tylko języki południowosłowiańskie. Jest nią formacja z przyrostkiem *-arb*: *goveđarb*” (s. 37): HSSJ (I, s. 438) však uvádza aj heslo *hovädár* ‚pastier kráv‘, a to na základe päťjazyčného rukopisného slovníka S. Michaliaka z r. 1779, kde sa ako slovenský ekvivalent lat. *vaccarius, vaccinus* uvádza výraz *howedar*. Keďže v slovenčine ide zatiaľ o jediný známy doklad, nemožno jednoznačne určiť, či tu ide len o náhodu (v Michaliakovom slovníku hneď za slovenským *howedar* nasleduje jeho chorvátsky ekvivalent *goveđar!*), alebo či v tejto súvislosti možno uvažovať o eventuálnej staršej slovensko-južnoslovenskej izoglose. – Prehľad reflexov prevzatia nemeckého názvu poľovníka (s. 51) možno rozšíriť aj o slovenské dial. *jäger, jagár* (porov. Slovník slovenských nárečí [ďalej SSN]. I. Bratislava 1994, s. 710: výraz s celoslovenským rozšírením; tam aj deriváty *jägerňa, jagáreň* ‚horáreň‘ – na západnom Slovensku, *jágrovať* ‚poľovať na zver‘ – zriedkavé). – V súvislosti s výrazom *kováč* J. Rusek poznamenáva, že tento výraz je v slovenčine ‚jedyną nazwą ‘kowala’” (s. 85); toto konštatovanie však platí len pre súčasný spisovný jazyk – staršia slovenčina a slovenské dialekty poznajú aj označenia *kovár, kovál* (porov. HSSJ I, s. 117 – 118; SSN I, s. 849). – Pri analýze názvov krajčírka autor upozorňuje, že „pierwotna nazwa *švabъ* w znaczeniu ‘krawiec’ zachowana jest szczerkowo w serbochorwackim i rosyjskim” (s. 95); kartotéka SSN v JÚLŠ SAV obsahuje aj analogický doklad z oravských nárečí (*Tunáka bul ševac, čy šil nohavice zo súkna* – Brezovica, Trstená). Pre názov *švabъ* autor uvádza len jeho bulharské reflexy (s. 97); v kartotéke SSN sme však našli aj príslušný doklad z východného Slovenska (*Ožeňil še švač, zebрал себе švačku* – Fričovce, Prešov; doklad z ľudovej piesne: ide tu azda o piesňový okazionalizmus?). Vo východoslovenských nárečiach je podľa údajov kartotéky SSN dobre doložená aj prechýlená forma *švačka*, pre ktorú J. Rusek uvádza bulharské, poľské, bieloruské a ukrajinské paralely (s. 97).

Zo slovákistickeho hľadiska je takisto zaujímavý predpoklad, že chorvátske *tesar* – po prvýkrát doložené v nemecko-chorvátskom slovníku B. Šuleka z r. 1860 – je prevzatím zo slovenčiny (s. 73); autor pripomína aj pravdepodobnú slovenskú provenienciu českých výrazov *polovat, polovačka* (s. 48); k interpretácii slova *lovitel*, známeho zo starej slovenčiny, ako pôvodom cirkevnoslovenského výrazu („ta póżna

cerkiewnosłowiańska nazwa ‘lowcy’ zrobiła karierę nawet na Słowacji” – s. 45) však zaujímame zdržanlivé stanovisko: azda by bolo vhodnejšie uvažovať o nezávislej genéze tohto označenia.

Naše drobné pripomenky nemajú za cieľ znižovať vedeckú hodnotu recenzovanej publikácie: ich cieľom bolo iba sčasti spresniť detailnú analýzu tejto oblasti slovenskej lexiky, ktorú prináša práca J. Ruseka. Túto hodnotnú monografiu možno odporúčať všetkým záujemcom o slovenskú historickú lexikológiu, resp. etymológiu, ale aj kultúrnu históriu Slovanov.

Eubor Králik

JUDÁK, V.: Nitrianske biskupstvo v dejinách.

Bratislava, Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi 1999. 76 strán.

Publikácia prof. Viliama Judáka *Nitrianske biskupstvo v dejinách* je ďalším príspevkom do série kníh, ktoré zaplňajú medzeru na knižnom trhu v oblasti, ktorá sa za totalitného režimu na Slovensku nemohla rozvíjať. Ide o reprezentatívnu publikáciu, čo dáva najavo kvalitné grafické spracovanie, formát a použitý papier. Ilustrácie v hojnom počte vhodne doplňajú text, s ktorým sú graficky dobre zladené.

Za týmito kvalitami nijako nezaostáva obsahová stránka. Autor sa vyjadruje stručne a zrozumiteľne, čo sa pri publikáciách tohto druhu vyžaduje. Pritom však informácie podáva presne, spravidla s odkazom na ďalšiu literatúru v poznámkach v závere knihy. Chronologicky predstavuje najmä významné osobnosti Nitrianskeho biskupstva, nejde však len o ich suchý výpočet. Vykresľuje dobu, v ktorej žili, a približuje ich osobný prínos pre cirkev i spoločnosť. Pritom nezamľčuje ani menej svetlé stránky a udalosti z dejín Nitrianskeho biskupstva. Prvým (známym) nitrianskym biskupom bol Viching, nešťastná postava našich dejín. Neobchádza ani ťažké obdobie protitureckých vojen.

Kniha je prehľadne rozčlenená do niekoľkých kapitol. Prvá opisuje vznik biskupstva, jeho význam pre veľkomoravské i po veľkomoravské obdobie našich dejín. Autor vyslovuje zaujímavý názor, že nie je vylúčené, že aj Metod ako arcibiskup sídlil v Nitre. Zaujímavá je tiež otázka, či existovalo v Nitre biskupstvo už pred r. 880. Okrem Vichinga sa biskupi tohto obdobia dajú určiť len s nejakou pravdepodobnosťou či intuitívne.

Ďalšia kapitola opisuje obnovenie Nitrianskeho biskupstva na konci 11. a začiatku 12. storočia a jeho počiatkový rozvoj, najmä vývin cirkevno-správneho členenia. Koniec tohto obdobia je poznačený prenikaním husitov a husitských myšlienok na Slovensko.

Reformácia veľmi výrazne zasiahla do života celej rímskokatolíckej cirkvi. Autor sa však pri opise tohto obdobia venuje viac rekatolizácii, než samej reformácii a jej následkom. V tejto perióde sleduje najmä aktivity jednotlivých biskupov, rôzne fundácie a majetkové pomery biskupstva. Určitou faktografickou ujmou tejto, resp. aj nasledujúcej kapitoly je vynechanie dvoch biskupov z rokov 1893 až 1920.

Posledná kapitola je venovaná 20. storočiu, keď biskupskú službu vykonávali osobnosti výnimočných kvalít – Karol Kmeťko, Eduard Nécsey, Ján Pásztor a Ján Chryzostom Korec, ktorý spravuje biskupstvo podnes. Jemu je venovaná aj najrozsiahlejšia časť tejto kapitoly. Obdobie totalitného komunistického útlaku opisuje autor stručne a triezvo, ba až stroho, bez zbytočných sentimentov. V závere kapitoly načrtáva oživenie a vzrast cirkevných aktivít po roku 1989.

Publikáciu dopĺňa chronológia nitrianskych biskupov, kvalitná a prehľadná mapa diecézy s jednotlivými farnosťami a ich usporiadaním do dekanátov, no najmä bohatá obrazová príloha. V resumé podáva základné informácie o biskupstve v slovenskom, talianskom, anglickom, nemeckom a francúzskom jazyku. Žiadalo by sa však doplniť texty k fotografiám a ilustráciám v cudzích jazykoch.

Kniha *Nitrianske biskupstvo v dejinách* vďaka kvalitnému textovému i obrazovému obsahu dobre reprezentuje nielen miestnu rímskokatolícku cirkev a jej dejiny, ale aj Slovensko.

Andrej Škovierra

Správa z konferencie O prekladaní Biblie, náboženskej a duchovnej piesni z hľadiska európskeho kontextu

V dňoch 27 – 30. septembra 2000 usporiadal Slavistický kabinet SAV v Bratislave spolu s Maticou slovenskou v Martine, Slovenským komitétom slavistov v Bratislave a Filozofickou fakultou UKF v Nitre medzinárodnú interdisciplinárnu vedeckú konferenciu *Prekladanie Biblie, náboženská tvorba a duchovná pieseň (západného aj východného obradu) z hľadiska európskeho kontextu*. Miestom rokovania bolo účelové zariadenie Matice slovenskej – kaštieľ v Diviakoch – miestnej časti Turčianskych Teplíc. Zámerom široko koncipovaného podujatia bolo priblížiť výsledky výskumov biblických textov a textov s biblickou tematikou z pohľadu viacerých vedných disciplín: jazykovedy, literárnej histórie, teológie, translológie v ich historickom kontexte. Medzinárodnej konferencie sa zúčastnili aj hostia z Nemecka, Bieloruska, Ukrajiny a Poľska. Témy referátov sa dotýkali troch okruhov: *preklady biblického textu, biblická tematika v duchovnej piesni západného a východného obradu, biblický text v náboženskej, literárnej a umeleckej tvorbe*.

Po slávnostnom príhovore a privítaní hostí uviedol J. Doruľa tematický blok o prekladoch biblického textu príspevkom *Jazyk Kamaldulskej Biblie v dobovom kontexte*, v ktorom podáva základnú charakteristiku jej jazyka z hľadiska katolíckej línie slovenského jazykovo-historického vývinu. E. Krasnovská vo svojom príspevku *Pravopisná, hláskoslovná a tvaroslovná stránka prekladu Kamaldulskej Biblie* pertraktovala jednoliate úsilie o kultivovaný prejav dodržiavaním slovenčiackej normy postavenej na živom jazykovom povedomí prekladateľov. V. Gregor predniesol referát o mieste a okolnostiach vzniku prekladu Kamaldulskej Biblie. Diskusie k predneseným príspevkom sa zúčastnili A. Semeš, J. Skladaná, Š. Lipták, L. Bartko. Druhý deň rokovania otvoril H. Rothe analýzou používania termínov „aletheia“ a „diakosine“ u sv. Pavla. Dokumentuje ňou miešanie gréckej a latinskej tradície prekladania Biblie určujúce aj jej prekladanie do slovanských jazykov. J. Skladaná sa vo svojom príspevku zamerala na porovnanie niektorých slov a frazém v Kamaldulskej Biblii s frazémami v latinskom preklade Biblia Sacra Veteris et Vulgatae editionis. A. Solčiansky sa zaoberal prekladom ustálených slovných spojení v rozličných vydaniach českých a slovenských Biblií v 18. storočí. Po prednesení príspevku sa rozvinula diskusia, v ktorej sa k prekladu Biblie vyjadrili L. Bartko, J. Doruľa, V. Gregor, A. Semeš, A. Solčiansky, J. Ďurica. Slovenský preklad textov Pentateuchu v kázňach Alexandra Máčaja rozobral T. Pietras. A. Škovierová porovnávala preklad latinských biblických citátov v kázňach Dominika Mokoša s prekladom tých istých citátov v Kamaldulskej Biblii. A. Semeš uviedol glagofáške preklady Biblie pred r. 1200 a osobitne sa venoval jej prekladom pred r. 1000. O Botekovom preklade svätého písma referoval J. Ďurica, ktorý týmto príspevkom uzavrel prvý tematický blok.

Blok venovaný biblickej tematike v duchovnej piesni západného a východného obradu uviedol L. Kačic príspevkom o biblických textoch v hudbe slovenských skladateľov 17. a 18. storočia a hudobnými ukážkami zároveň oživil atmosféru rokovania. P. Ruščin sa zameral na biblické motívy katolíckych duchovných piesní v kontexte potridentskej liturgie. D. Stern sa v štúdiu *Fieseň svätého Ioasapha* pokúsil sprostredkovať pohľad na vývoj duchovnej piesne u východných Slovanov. Tranovského cirkevnými piesňami a biblickými motívmi v nich sa zaoberala T. Vráblová. P. Žeňuch predniesol príspevok o doteraz málo známej paraliturgickej piesni byzantsko-slovanského obradu a jej používaní na východnom Slovensku. Problematiku danej tematiky zavŕšil referát C. Vasiľa o biblických citáciách a parafrázach v textoch byzantskej liturgie a Výklad svätej liturgie Jána Joanikija Baziloviča.

Tematický blok Biblický text v náboženskej literárnej a umeleckej tvorbe otvoril príspevok P. Šoltésa, v ktorom poukazuje na oslabovanie kultúrnych väzieb medzi veriacimi východného obradu v Uhorsku a v susedných oblastiach Poľska a Ruska za vlády Márie Terézie. T. Kamenská sa zamerala na súčasný vzťah svadobnej duchovnej piesne rímskokatolíckej cirkvi a biblického textu. Bibliu vo vzťahu ku Slovensku, najmä jej rukopisné a tlačené exempláre z konca stredoveku a začiatku novoveku predstavila vo svojej prednáške

E Frimmová, L. Bartko analyzoval jazyk spevníka Cantus Catholici z r. 1655 a venoval sa jeho širšiemu historickému, národnému a jazykovo-kultúrnemu vývinovému kontextu. V ďalšej diskusii odznali názory na používanie slovakizovanej češtiny v písomnom a ústnom prejave. Náboženskej tematike a osobnostiam v ľudových rozprávkach vyjadrujúcim ľudovú múdrosť a skúsenosť sa venoval E. Hleba. K. Žeňuchová načrtla problematiku ľudových rozprávok z východného Slovenska v kontexte religiózneho myslenia. V. Fančuk oboznámila poslucháčov s letopismi ako literárnym žánrom. Ťažiskovou témou jej príspevku boli biblické citáty v tzv. „Kijevskom letopise”. Cyrilo-Methodskou tradíciou a jej lokálnymi variantmi sa vo svojom príspevku zaoberala N. Šakun. P. Tarlinski podčiarkoval koexistenciu duchovného a umeleckého poslstva prekladov Biblie a zdôraznil potrebu kvalitného umeleckého prekladu biblických textov. Osobitosť poľského biblického jazykového štýlu predstavila D. Bieńkowska. Tretí deň rokovania uzavrela prednáška D. Škovieru o parafrázach žalmu 103 u humanistického básnika Jána Bocatia. Posledný deň rokovania otvorila K. Vaverčáková príspevkom o tendenčnom prepise biblického textu v súvislosti so spracúvaním biblických príbehov pre detského recipienta. O. Kovačičová sa zamerala na biblické inšpirácie v ruskej literatúre. Proporcie vzťahu homiletického a biblického textu v období stredoveku načrtla E. Brtáňová. Podujatie uzavrela prednáška J. Debnára o problematike prekladu Svätého písma do bernolákovskej slovenčiny, v ktorej sa zamerala najmä na osobnosť a prekladateľské aktivity J. Palkoviča.

Konferencia priniesla nové pohľady na problematiku spracovania starších i novších prekladov Biblie, ako aj spracovania biblických textov ich vnímania a odrazov v umeleckej tvorbe, stretla sa s veľkým záujmom a mala značný ohlas. Príspevky z nej budú publikované v osobitnom zborníku.

Angela Škovierová, Mária Ferenciová

Zasadenie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky v Drážďanoch

V dňoch 25. – 28. októbra 2000 sa konalo v Drážďanoch zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Hlavnou náplňou zasadania bola konferencia nazvaná *Možnosti a hranice štandardizácie slovanských spisovných jazykov v súčasnosti*. Podujatie organizačne pripravil Inštitút slavistiky Technickej univerzity v Drážďanoch pod vedením profesora K. Gutschmidta, člena komisie a predsedu Nemeckého komitátu slavistov.

Rokovanie otvoril a viedol J. Bosák (SR), predseda komisie. Vo svojom úvodnom príspevku sa dotkol viacerých otázok súvisiacich so štandardizáciou ako aktuálnym problémom súčasných slovanských spisovných jazykov. Celkovo ich možno zhrnúť do týchto bodov: 1. jazyková norma a jej dynamika, 2. používanie jazyka v jednotlivých komunikačných sférach, 3. jazykové plánovanie a 4. jazyková politika. Poukázal na nejednotnosť chápania termínu štandardný jazyk, na nebezpečenstvo „ciachovania” slov vo výkladových a iných slovníkoch prostredníctvom množstva vzájomných kvalifikátorov, v jazykovom plánovaní a jazykovej politike odporúčal podporovať variantnosť, podloženú sociolingvistickým výskumom.

Aj J. Kořenský (ČR) sa zamýšľal nad pojmom štandardizácia. Zdôraznil, že každá štandardizácia ako istá unifikácia materiálna a unifikácia spôsobov má rečový rozmer a jej miera je podmienená konkrétnou jazykovou situáciou. Každý normalizačný zásah má byť podporený systematickým sociolingvistickým výskumom.

K. Gutschmidt (Nemecko) uplatnil semaziologický aj onomaziologický postup pri analýze výskytu termínu štandardizácia v jednotlivých dieloch série medzinárodných zborníkov *Najnowsze dzieje języków słowiańskich* (vydávaných v Opole). Zistil, že tento termín sa v zborníkoch vyskytuje vo význame niveľizácia, normalizácia, znižovanie počtu alternatív, variantov a neutralizácií, v oblasti textov ako šabló-

novitosť, automatizácia. Prichádza k záveru, že na odstránenie polysémickosti tohto termínu je výhodné štandardizáciou označovať proces a kodifikáciou nazývať už zafixovaný stav.

S. Gajda (Poľsko) si všimal vývin jazykovej politiky v slovanských jazykoch. V súčasnosti tu na jednej strane vidí tendencie univerzálno-globálne, tie však na opačnej strane vyvolávajú tendencie k fragmentarizácii a k ochrane jednotlivých jazykov. Tendenciu smerovania k jednému spoločnému jazyku umocňuje súčasný proces elektronizácie komunikácie. Na odhalenie budúceho vývinu jazyka je potrebné uplatniť viacero metód a postupov.

G. Neščimenko (Rusko) sa zamerala na rôzne impulzy dynamiky normy v súčasných slovanských spisovných jazykoch. Veľkú úlohu v tejto oblasti pripisuje mediálnemu jazyku, ktorý sa dnes pod vplyvom orientácie na masového používateľa odklonil od knižného jazyka k hovorovosti, až k nežiaducej uvoľnenosti. Keďže rozvoj jazyka sa v súčasnosti urýchlil, navrhuje zvyšovať jazykovú kompetenciu ľudí, ktorí vystupujú verejne.

M. Samardžija (Chorvátsko) podrobne rozobral problematiku normovania chorvátskeho jazyka v oblasti pravopisu, fonologicko-prozodického systému aj lexiky v 90. rokoch 20. storočia. Zamýšľal sa nad tým, kto je pri normalizácii jazyka najväčšou autoritou. V jazykovej politike totiž možno uplatňovať alebo direktívny prístup, reprezentovaný prijímaním tzv. zákonov o štátnom jazyku, alebo prístup liberálny.

K. Vačkova (Bulharsko) predstavila problémy štandardizácie súčasného spisovného bulharského jazyka, ku ktorým patrí vznik jeho hovorového variantu, revolúcia v oblasti štýlov pod vplyvom nových komunikačných situácií, zväčšenie rozdielu medzi spisovným a nespisovným jazykom. V jazykovej politike sa v Bulharsku v súčasnosti riešia problémy s tureckým dialektom a rómskym jazykom, volí sa skôr liberálny prístup podložený sociolingvistickým výskumom.

H. Gladková (ČR) sa pokúsila interpretovať dynamiku rozvoja súčasnej jazykovej situácie v Čechách a v Bulharsku na základe uplatnenia štruktúrneho a funkčného modelu jazykovej situácie. V porovnaní s obdobím národného obrodzenia o spisovnom jazyku zisťuje, že báza jeho používateľov sa zužuje, ich kompetencia klesá, sféra použitia spisovného jazyka je čoraz obmedzenejšia, zaniká protiklad knižného a spisovného jazyka, spisovný jazyk prestáva plniť symbolickú funkciu, jeho norma je uvoľnená, celkovo narastá komunikatívna funkcia jazyka.

V. Živov (Rusko) sa na základe historického pohľadu na priebeh normalizácie ruského spisovného jazyka pokúsil odhaliť základné princípy tohto procesu.

H. Keipert (Nemecko) na príklade slova *alergia* a jeho derivátov uvažoval o determinologizácii ako o kodifikačnej úlohe štandardizujúcej lexikografie v slovanských spisovných jazykoch.

Na druhý deň konferencia pokračovala referátom N. Mečkovskej (Bielorusko) o súčasnej politickej a jazykovej situácii v Bielorusku. Na striedaní jazykov (ruského a bieloruského) a na vzniku viacerých variantov bieloruského jazyka sa podpisuje nekoordinovaný vývin (úroveň psycholingvistických fenoménov), semiotika (verejná polemika o jazykoch a demonštratívny výber jazyka) i preskripcia (v podobe pôsobenia orgánov zákonodarnej a výkonnej moci). V súčasnosti má bieloruský jazyk silno symbolickú funkciu (80% ľudí ho považuje za svoj rodný jazyk, hoci ho neovláda), počet jeho variantov vzrastá.

Problematike štandardizácie súčasného ukrajinského jazyka boli venované príspevky J. Besters-Dilger (Rakúsko) a S. Jermolenko (Ukrajina). Prvá z nich sa zaoberala analýzou štandardizácie ukrajinského pravopisu, ktorého neustále zmeny sú motivované prevažne politicky, druhá sa zamerala na dynamiku vývinu spisovnej normy tohto jazyka v oblasti ortografie, ortoepie aj lexiky.

E. Tibenská (SR) sa zamýšľala nad možnosťami a hranicami štandardizácie syntaktickej roviny jazykového systému slovenčiny. Ide o oblasť najmenej vystavenú záujmom kodifikátorov, hoci vykazuje najväčšiu ustálenosť. Podľa autorky pomocou komplexných vetných vzorcov je možné v lexikografických prácach a iných kodifikačných príručkách zaznamenať súčasné vetné typy v jazyku a ich možné formálne a významové obmeny.

Ani problematika slovanských spisovných mikrojazykov nezostala bokom. Súčasným stavom kodifikácie a jazykovej praxe karpatorusínskeho jazyka na území východného Slovenska, Ukrajiny, Poľska a Maďarska sa zaoberal A. Duličenko (Estónsko).

O značnom odklone od spisovného jazyka ako vzoru v súčasných spisovných slovanských jazykoch svedčí aj príspevok V. Mokijenkina (Nemecko) o neobyčajne rýchlom rozširovaní žargónu (slangu) a subštandardnej frazeológie v súčasných východoslovanských jazykoch.

Záver zasadania bol venovaný hodnoteniu priebehu konferencie a organizačným otázkam. Všetci účastníci zasadania ocenili veľkoleposť a organizačnú bezchybnosť prípravy celého podujatia, plodnosť konferencie a vyslovili nádej, že sa činnosť komisie ešte zintenzívni (najbližšie stretnutie je naplánované r. 2001 v Opole, r. 2002 v Českej republike).

Eva Tibenská

Medziodborová konferencia „Adam Václav Michna z Otradovic (?1600 – 1676)“

Na jeseň minulého roku sa uskutočnila v Jindřichovom Hradci medziodborová konferencia k jednej z najvýznamnejších osobností českého literárneho a hudobného baroka – Adamovi Michnovi z Otradovic (?1600-1676). Michnovský výskum má už dlhú tradíciu, veľká časť jeho diela existuje v pramenných, kritických vydaniach, no iniciatíva dvoch mladých pracovníkov Ústavu pro hudební vědu AV ČR (J. Kachlík, T. Slavický) usporiadať z príležitosti Michnovho okrúhleho jubilea (hoci s otáznikom) medzinárodnú interdisciplinárnu konferenciu sa ukázala v každom prípade ako veľmi užitočná. Nebola to iba potreba prezentácie nových poznatkov a výsledkov výskumu, ale aj – či najmä – ich konfrontácia z rôznych uhlov pohľadu. Azda aj preto sa organizátori rozhodli nie pre kvantitu, ktorá tak často znehodnocuje vedecké podujatia. Pri obmedzenom počte referentov bol navyše vyhradený dostatočný priestor na zmysluplnú a užitočnú diskusiu, ktorá tak obohatila nielen každého účastníka osobitne, ale aj podujatie ako celok.

Na vzorne pripravenej konferencii odznelo 15 referátov z oblasti všeobecnej historiografie, literárnej vedy, jazykovedy, hymnológie a hudobnej vedy. Jednotlivé príspevky vhodne zapadali do seba – takmer ako kamienky mozaiky. Úvodné referáty F. Fürbacha *Michna a Jindřichův Hradec*, A. Fechtnerovej *Prefekti hudby na jindřichohradecké jezuitské koleji* a J. Mikulca *Mariánské družiny v Jindřichově Hradci za Michnových časů* prekvapili – najmä v treťom príspevku – množstvom nových údajov k širšiemu kontextu Michnovej hudobnej a literárnej činnosti, k rokom jeho mladosti, dôležitému podhubiu, v ktorom sa formovala jeho umelecká tvorba. Referát J. Mikulca bol súčasťou grantovej úlohy AV ČR, zdá sa teda, že pramennému a archívnemu bádaniu vlastných dejín venuje česká historiografia nielen dostatočnú pozornosť, ale nie je ani finančne také „podvyživené“ ako na Slovensku. Výsledky sú potom evidentné... K problematike vzťahov Michnových duchovných piesní k iným dobovým kancionálom odzneli nemenej kvalitné príspevky: vzťahom Michnu k staršej tradícii, na ktorú nadväzoval, sa venoval M. Horyna *Česká vícehlasá píseň před Adamem Michnou*. Francúzka Marie-Elisabeth Duceuxová v príspevku *Michnov vztah ke starší kancionálové tvorbě a přeměny jeho textu u Šteyera* dokázala nielen svoje vynikajúce znalosti z českej hymnológie 17. storočia, ale ich aj bez problémov a s typickým francúzskym šarmom podala v češtine. J. Hůlek (*Prolegomena k řešení problému hudby a slova v Michnových písních*) svojím teoretickým vstupom otvoril blok referátov k vzťahu slova a hudby, ako aj špeciálne literárnovedného zamerania, ktoré predniesli J. Malura (*Metaforika mariánských písní Adama Michny z Otradovic*), J. Pelán (*Marinismus, české baroko a Adam Michna*) a A. Stích (*Několik marginálních poznámek o vztahu hudebna a slovesna v 17. století*). Podobnej problematiky sa týkal príspevok hudobného historika T. Voleka (*Madrigalismy v hudební tvorbě Michnově*). Do programu vhodne zapadli aj príspevky týkajúce sa „ďalšieho života“ Michnových piesní po smrti skladateľa v Čechách i na Slovensku (T. Slavický, L. Kačic), ako aj otázok rekonštrukcie nekompletne zachovaných prameňov a zodpovedného oživovania Michnovej tvorby v súčasnosti: bohatú diskusiu vyvolal najmä príspevok nadšeného a kvalifikovaného propagátora

Michnovej hudby M. Pospíšila, ktorý so svojím súborom predviedol na večernom koncerte výber z *Loutny české*. Druhú, nemenej zaujímavú časť programu tvorili Michnovské nešpory v podaní súboru Capella Regia po vedením R. Huga.

Účasť zástupcu Slavistického kabinetu SAV na mimoriadne dobre zorganizovanej konferencii bola veľmi vítaná nielen preto, že Michnova piesňová tvorba bola na Slovensku dosť rozšírená, ale aj z toho dôvodu, že jednou zo súčasných ťažiskových úloh pracoviska je projekt VEGA č. 2/7015/20 *Cantus Catholici – prvý slovenský katolícky spevník (kritické vydanie)*, na ktorého riešení sa podieľajú hudobní historici, jazykovedci, literárni a historici všeobecných dejín (pri riešení úlohy nebudú chýbať dokonca ani teologické aspekty). Je to veľmi podobná problematika a Michnovská konferencia v Jindřichovom Hradci (vrátane mnohých „neoficiálnych“ rozhovorov) môže prispieť k jej čo najkvalitnejšiemu riešeniu. Z tohto hľadiska bola totiž aj výborným poučením.

Ladislav Kačic

Zo správy o činnosti Slavistického kabinetu SAV za rok 2000

I. Základné údaje o pracovisku. V r. 2000 pracovalo v Slavistickom kabinete SAV (SK SAV) 7 vedeckých pracovníkov v hlavnom pracovnom pomere. Obhajobou dizertačnej práce *Slovensko-poľské kontakty (ich odraz na syntaktickej rovine spišských goralských nárečí)* 12. 9. 2000 ukončila Mgr. Anita Murgašová doktorandské štúdium v dennej forme. Rada Predsedníctva SAV pre vedeckú výchovu nevyhovela žiadosti SK SAV o jej prijatie do pracovného pomeru v SAV, čo spôsobilo nášmu pracovisku nenahraditeľnú stratu.

Vedeckým publikačným orgánom kabinetu je interdisciplinárny slavistický časopis *Slavica Slovaca* vydávaný v spolupráci s Maticou slovenskou. Publikujú sa v ňom príspevky vo všetkých slovanských jazykoch a v nemčine, angličtine a francúzštine.

SK SAV má štatút školiaceho pracoviska vo vednom odbore 73-09-9 *slavistika – slovenské jazyky*.

Do dennej formy doktorandského štúdia boli od 1. 10. 2000 prijatí dvaja absolventi vysokoškolského štúdia (VŠ), do externej formy dvaja pracovníci VŠ (z Trnavskej a Prešovskej univerzity).

V roku 2000 sme si pripomenuli piate výročie vzniku SK SAV. Vyhradený časový priestor bol tomuto výročiu venovaný v priebehu medzinárodnej interdisciplinárnej vedeckej konferencie *Prekladanie Eitlie, náboženská tvorba a duchovná pieseň (západného aj východného obradu) z hľadiska európskeho kontextu* v Martine – Diviakoch 27. – 30. 9. 2000. Domáci aj zahraniční účastníci konferencie vo svojich príspevkoch a prítokoch ocenili doterajšie výsledky činnosti SK SAV i zameranie jeho vedeckovýskumného programu orientovaného na komplexnosť výskumov pomocou interdisciplinárnych postupov.

Z príležitosti uvedeného výročia podal SK SAV 10. 7. 2000 Predsedníctvu SAV žiadosť s návrhom o premenovanie Slavistického kabinetu SAV na **Slavistický ústav Jána Stanislava SAV**. Túto žiadosť prerokovalo P SAV 12. 12. 2000. Materiál so žiadosťou SK SAV predkladal na rokovanie P SAV podpredseda SAV D. Čaplovič, ktorý v rozpore so žiadosťou SK SAV i s odporúčaniami viacerých významných slavistov navrhoval, v zhode so stanoviskom predsedu SAV Š. Lubyho, aby sa kabinet „nepovyšoval“ na ústav ani v prípade schválenia jeho (Čaplovičovho) návrhu na pomenovanie podľa J. Stanislava. S poukazom na žiadosť pracoviska a na písomné odporúčania významných osobností oznámil prizvaný riaditeľ SK SAV, že tak predložená žiadosť pracoviska, ktorá vyjadruje jednomyselný postoj všetkých jeho pracovníkov, ako aj uvedené písomné odporúčania ho zaväzujú žiadať, aby Predsedníctvo SAV rozhodovalo o návrhu na premenovanie v takom znení, v akom sa predkladá v žiadosti Slavistického kabinetu SAV, t. j. o pomenovaní **Slavistický ústav Jána Stanislava SAV**.

V neprítomnosti riaditeľa SK SAV prijalo Predsedníctvo SAV záver, ktorý sa v *Zápisnici z 39. zasadnutia Predsedníctva Slovenskej akadémie vied dňa 12. 12. 2000* formuluje takto: „Po diskusii

bol prijatý záver, že otázku prípadného prekvalifikovania kabinetov je potrebné riešiť komplexne. V nadväznosti na vývoj legislatívneho procesu sa P SAV vráti k tejto otázke.” Z tohto záveru pozoruhodne vyplýva, že riešenie žiadosti SK SAV o prekvalifikovanie pracoviska (spolu s premenovaním) sa odkladá s poukazom na potrebu prekvalifikovania aj tých kabinetov, ktoré o to nežiadajú.

Na dokumentovanie stanoviska SK SAV pokladáme za potrebné odcitovať tu časť jeho žiadosti: „Pri piatom výročí SK SAV predkladáme Predsedníctvu SAV žiadosť o premenovanie nášho pracoviska na *Slavistický ústav Jána Stanislava SAV*. S menom Jána Stanislava (1904 – 1977) chceme spojiť naše pracovisko preto, že jeho osobnosť predstavuje aj v medzinárodnom rámci najuznávanejšiu autoritu spomedzi všetkých slovenských slavistov. Jeho veľké výskumné dielo je podnes najčastejšie citované a uznávané aj v zahraničnej slavistickej literatúre. Úmysel pomenovať po ňom slavistické pracovisko priaznivo prijímajú domáci aj zahraniční slavisti. Týmto pomenovaním sa osobe a dielu Jána Stanislava vzdá hold a úcta. Pre výskumné pracovisko s jeho menom to bude nemalý záväzok pri naplňaní a zachovávaní vedeckovýskumnej úrovne v európskom rozmere. Je prirodzené a dôstojné, že toto čestné pomenovanie sa bude namiesto doterajšieho označenia *kabinet* spájať s označením *ústav*. Na túto skutočnosť osobitne upozorňujú viacerí naši zahraniční partneri, ktorých sme požiadali o vyjadrenie stanoviska k návrhu na premenovanie Slavistického kabinetu SAV.” Je medzi nimi riaditeľ Slovenského ústavu v Prahe Vladimír Vavřínek, riaditeľ Ústavu poľského jazyka Poľskej akadémie vied prof. Kazimierz Rymut, predseda Nemeckého komitétu slavistov prof. Karl Gutschmidt, ďalší známy poľský slavista prof. Jerzy Rusek i známy maďarský slavista Péter Király. Svoje podporné stanovisko poslal aj predseda Medzinárodnej komisie pre fonetiku a fonológiu slovenských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov prof. Ján Sabol.

II. Vedecká činnosť. V spolupráci s Maticou slovenskou, so Slovenským komitétom slavistov a s Filozofickou fakultou Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre usporiadal SK SAV v septembri 2000 medzinárodnú interdisciplinárnu vedeckú konferenciu *Prekladanie Biblie, náboženská tvorba a duchovná pieseň (západného aj východného obradu) z hľadiska európskeho kontextu*, na ktorej sa zúčastnili jazykovedci, teológovia, hudobní a literárni vedci a historici zo Slovenska, Poľska, Nemecka, Talianska, z Ukrajiny a Bieloruska. Trojdňové rokovanie prebiehalo v troch tematických okruhoch (O prekladoch biblického textu, Biblická tematika v duchovnej piesni západného a východného obradu a Biblický text v náboženskej, literárnej a umeleckej tvorbe) vo forme referátov (v počte 33) a nasledujúcej rozpravy. Významná bola najmä početná účasť domácich aj zahraničných teológov, ktorí prispeli k objasneniu mnohých dosiaľ málo prebádaných problémov z tematických okruhov riešených niekoľkými projektami SK SAV.

Medzi ďalšie významné výsledky práce SK SAV v roku 2000 patrí vydanie troch publikácií: *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*, *Gegenreformation und Barock in Mitteleuropa in der Slowakei* a *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník*.

V roku 2000 sa v SK SAV pracovalo na riešení úloh 7 projektov schválených spoločnou grantovou agentúrou SAV a Ministerstva školstva SR (VEGA):

1. Eulharsko-slovenský slovník (vedúca projektu Mária Košková). V záverečnej etape grantovej úlohy boli skoncipované zvyšné písma súboru A – K, dokončovalo sa ich redigovanie a počítačové spracúvanie. V rámci medziakademickej dohody navštívila pracovisko SK SAV prof. Vesa Kjuvlieva z Ústavu bulharského jazyka Bulharskej akadémie vied, s ktorou sa konzultovali problémové otázky a sporné prípady lexikografického spracovania jednotlivých hesiel. Na základe podnetov získaných pri spracúvaní slovníka bol podrobený konfrontačnej analýze jeden z verbálnych mikrosystémov spracovaný v štúdiu *Polyfunkčnosť a špecifika prefixu do- v Eulharčine a jeho slovenské ekvivalenty*.

2. Slovensko-poľské pomedzie. Jazyk, ľudová kultúra a dejiny osídlenia (vedúci projektu Štefan Lipták). Čiastkové výsledky plnenia projektu boli predložené na interdisciplinárnom vedeckom seminári s medzinárodnou účasťou *Slovensko-poľské pomedzie* 3. 5. 2000 v Bratislave. Riešitelia projektu vykonali v roku 2000 pracovno-študijnú cestu do Krakova a vykonali terénny výskum v oblasti goralských nárečí v Poľsku. Získali sa originálne nahrávky goralských nárečových textov z obcí Hladovka, Suchá Hora a Oravská Lesná, spolu 38 strán, ktoré boli prepísané do počítača.

Spoluriešiteľka grantovej úlohy Mgr. Anita Murgašová obhájila dňa 12. septembra 2000 dizertačnú prácu *Slovensko-poľské kontakty (ich odraz na syntaktickej rovine spišských goralských nárečí)*.

3. *Slovenská a latinská teologická a apologetická spisba 15. – 18. storočia v Uhorsku – rukopisné a tlačené pramene* (vedúca projektu Elena Krasnovská). Cieľom projektu je analyzovať doteraz neprebádané pramene vybratého žánru náboženskej literatúry (apologetickej, teologickej) slovenskej proveniencie z 15. – 18. storočia. Ide často o preklady (z latinčiny, nemčiny, francúzštiny) i o pôvodné diela slovenských autorov, ktoré možno zaradiť do kontextu myšlienkového prúdenia v strednej Európe. Sú to napr. katechizmy, kázňová tvorba, výklady viery a iné náboženské diela, ktoré by sa po jazykovej analýze a obsahovom rozbere mali publikovať. Tieto diela sa priebiežne prepisujú do počítača (L. Blossyus *Ray wernég dussy*, 780 rkp. strán; preklad z francúzštiny, J. Robík *Wiloženi o užitku a potrebe katechismusa*; preklad z nemčiny, P. F. Mott *Sprawa duchownj na Peti slowách Rádu Serafinského gruntowne založená*; preklad z latinčiny, *Regula Eratruw menssych Swatého Otea Francisska*; preklad z latinčiny a pod.). Viaceré čiastkové výsledky výskumov sa prezentovali na domácich podujatiach so zahraničnou účasťou, napríklad na konferencii *Prekladanie Eiblie, náboženská tvorba a duchovná pieseň (západného aj východného obradu) z hľadiska európskeho kontextu, Knižná kultúra na Záhorí, Juraj Fándli v slovenských kultúrno-osvetových a národných dejinách*.

4. *Duchovná pieseň v cyrilských rukopisoch z východného Slovenska a cyrilo-metodský odkaz* (vedúci projektu Peter Žeňuch). Riešený projekt je prvým krokom k dlhodobému a komplexnému výskumu problematiky liturgickej a paraliturgickej piesňovej tvorby byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku. Nadväzuje na doterajšie výskumy slovensko-ukrajinských a slovensko-rusínskych vzťahov, uskutočňované a koordinované Slavistickým kabinetom SAV. V prvom roku riešenia grantového projektu bol vykonaný základný terénny výskum v gréckokatolíckych farnostiach Košického apoštolského exarchátu a Prešovského biskupstva a archívne výskumy v Banskej Bystrici (v Hudobnom a literárnom múzeu) a v Prahe (v Slovanskom ústave AV ČR, v rukopisnom oddelení Národnej knihovne ČR, v rukopisnom oddelení Národného muzea ČR a v Literárnom archíve na Strahove). Výsledky terénneho výskumu treba pokladať za prvú sondu do problematiky duchovnej tvorby. Vyhotovili sa nahrávky duchovných piesní a predpísaných modlitieb východnej cirkvi v cirkevnoslovanskom jazyku vo vybraných obciach na východnom Slovensku a získali sa staré cyrilské tlačené a rukopisné pamiatky. Časť rukopisného materiálu, najmä pokrajné zápisy na bohoslužobných knihách, sa prepisovala na mieste. Cieľom pracovnej cesty do pražských archívov bol výskum cyrilských rukopisných spevníkov z 18. – 19. storočia, ktoré sa dotýkajú kultúrneho, historického a spoločenského vývinu slovenských gréckokatolíkov na východnom Slovensku. Vyhotovili sa kópie *Zborníka duchovných piesní Ivana Kormaša z 2. pol. 19. storočia, Rakošinského spevníka z 18. storočia, Duchovného spevníka Jozafata Jackanyča z roku 1800* (boli prepísané dve piesne), *Spevníka Jána Ezmennyka I. a II. z 18. storočia* – boli prepísané celé spevníky v celkovom rozsahu 30 fólií.

5. *Cantus Catholici – prvý slovenský katolícky spevník; kritické vydanie* (vedúci projektu Ladislav Kačic). V prvom roku riešenia sa uskutočnil pramenný výskum (Brno, Banská Bystrica, Budapešť, Krakov) a boli získané najdôležitejšie porovnávacie materiály, nevyhnutné na prípravu kritického vydania: J. Rozenplut (*Kancyonál*, 1601), depoz. Moravská zemská knihovna Brno; v spolupráci s Univerzitnou knižnicou boli získané aj xerokópie exempláru 1. vydania spevníka *Cantus Catholici* (1655) uloženého v Budapešti, potrebné na kompletnú transkripciu prameňa, s ktorou sa začalo v prvom roku riešenia. Riešiteľský kolektív sa zaoberal aj koncepčnou prípravou a rozdelením oblastí v rámci interdisciplinárneho prístupu, pričom prvé výsledky jednotlivých riešiteľov boli publikované v zborníku *Gegenreformation und Barock in Mitteleuropa/in der Slowakei*.

6. *Vedecké vydanie rukopisu tzv. Kamaldulského slovníka z roku 1763* (vedúci projektu Ján Doruľa). Spoluriešiteľka projektu E. Krasnovská vykonala v rámci medziakademickej dohody pracovnú cestu do Budapešti, kde dala vyhotoviť mikrofilm z orig. rukopisu pamiatky a v Maďarskom štátnom archíve študovala materiály súvisiace s riešením úloh projektu. Všetci riešitelia projektu predniesli na medzinárodnej interdisciplinárnej vedeckej konferencii *Prekladanie Eiblie, náboženská tvorba a duchovná pie-*

seň (západného aj východného obradu) z hľadiska európskeho kontextu príspevky, v ktorých predložili čiastkové výsledky výskumu jazyka z obdobia vzniku Kamaldulského slovníka.

7. *Rusko-slovenský právnicko-ekonomický slovník* (vedúca projektu Tatjana Grigorjanová).

V rámci plnenia grantovej úlohy bolo skoncipovaných 8.206 hesiel (523 normovaných strán), spolu-riešitelia vypracovali dve lexikologicko-lexikografické štúdie. V čase od 24. 7. – 13. 8. 2000 bola v SK SAV ruská redaktorka z Moskvy N. B. Trojepoľskaja, s ktorou riešitelia projektu prekonzultovali sporné otázky slovníka, čím bola redakcia druhého variantu slovníka ukončená.

8. V roku 2000 sa v SK SAV pracovalo aj na ústavnom projekte *Slováci na Zakarpatskej Ukrajine a slovensko-ukrajinské pomedzie* (vedúci úlohy Š. Lipták). Vedúci úlohy vypracoval tézy referátu na medzinárodnú vedeckú konferenciu do Lubľina (Poľsko), ktoré boli publikované pod názvom *Лексические интерференционные элементы в диалектах словацко-украинского пограничья (Тезисы докладов)*. Ed. Штефан Вархол. Люблин, 24 – 29 июл' 2000, s. 91 a skolacionoval nárečové texty z Kolčina (Zakarpatská Ukrajina) prepísané na počítači (11 strán).

Pracovníčka kabinetu E. Krasnovská bola v roku 2000 spoluriešiteľkou dvoch grantových projektov Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV: 1. *Výskum náboženskej literatúry zo 17. – 18. storočia a jej odraz v ľudovej a umelej tvorbe 18. – 19. storočia v medziodborovej spolupráci* (vedúca projektu J. Skladaná). Odovzdala do tlače štúdiu *O parafrázach biblického textu v 18. storočí*. – 2. *Historický slovník slovenského jazyka* (vedúci projektu Milan Majtán). V rámci riešenia úloh projektu prepísala E. Krasnovská do počítača 195 skoncipovaných hesiel (*u – ulapiť*).

V roku 2000 uverejnili pracovníci kabinetu (spolu s doktorandmi) 35 štúdií v domácich a zahraničných periodikách a zborníkoch a na vedeckých podujatiach predniesli 33 referátov. Boli posudzovateľmi mnohých príspevkov určených na publikovanie v časopisoch a zborníkoch, vypracúvali oponentské posudky pre grantové agentúry, boli školiteľmi doktorandov, viedli a posudzovali diplomové práce, boli oponentmi dizertačných a habilitačných prác, pôsobili ako členovia vedeckých kolégií pri SAV i spoločných odborových komisií a vedeckých rád fakúlt v Trnave a Nitre, pôsobili v komisii a predsedníctve grantovej agentúry VEGA. V rozličných odborných periodikách a knižných publikáciách sme zaznamenali 125 ohlasov (citácií) publikovaných štúdií pracovníkov SK SAV.

III. Vedecká výchova. V dennej forme doktorandského štúdia bolo v roku 2000 päť doktorandov, v externej forme (výchova doktorandov pre iné inštitúcie) tiež päť doktorandov (z Trnavskej univerzity, z Katolíckej univerzity v Ružomberku a z Prešovskej univerzity).

V roku 2000 (12. 9. 2000) obhájila doktorandka v dennej forme štúdia Mgr. Anita Murgašová dizertačnú prácu a Vedecká rada FF UK v Bratislave jej udelila hodnosť PhD. Hoci A. Murgašová si vzorne plnila všetky povinnosti doktoranda, dizertačnú prácu odovzdala na oponovanie vo veľkom časovom predstihu a obhájila ju ešte pred ukončením termínu svojho trojročného doktorandského štúdia, hoci sa v čase celého doktorandského štúdia úspešne zapájala do ďalších činností pracoviska, hoci vypracovala referáty na 4 medzinárodné vedecké podujatia doma aj v zahraničí, Rada Predsedníctva SAV pre vedeckú výchovu usúdila, že bolo 7 iných absolventov doktorandského štúdia, ktorí lepšie spĺňali podmienky na prijatie do pracovného pomeru v SAV ako A. Murgašová (všetci prijatí absolventi DŠ sú z 1. a 2. oddelenia vied SAV, dvaja z nich sú z toho istého pracoviska), preto nevyhovela žiadosti SK SAV.

Neprijatie A. Murgašovej do pracovného pomeru v SK SAV zahatalo nášmu pracovisku jedinú možnosť jeho dobudovania, t. j. pomocou vlastnej prípravy budúcich bádateľov orientovaných na riešenie úloh vedeckovýskumného programu SK SAV. Vynútený odchod A. Murgašovej z nášho pracoviska utvára pre dobre rozbehnutý program výskumu slovensko-poľských vzťahov (A. Murgašová v ňom začínala plniť úlohu zodp. riešiteľky a koordinátorky) ťažko riešiteľnú situáciu, lebo na jej zodpovedný post niet náhrady ani v prípade, žeby sme opätovne (s nádejou, že to nebude opäť sizyfóvsky pokus) začali s prípravou budúceho bádateľa v tomto okruhu – nenašli by sa v danej chvíli schopní záujemcovia, uchádzači.

IV. Medzinárodná vedecká spolupráca. Slavistický kabinet SAV má uzavretú dohodu o spolupráci s Užhorodskou štátnou univerzitou a s Ústavom bulharského jazyka pri BAV v Sofii (jej náplňou je spolupráca na tvorbe Bulharsko-slovenského slovníka).

Prostredníctvom Slovenského komitétu slavistov sú pracovníci SK SAV zapojení do spolupráce s Medzinárodným komitétom slavistov.

Popri aktívnej účasti pracovníkov kabinetu na konferenciách v zahraničí (Kyjev, Ptuj, Eger, Jindřichův Hradec) treba tu spomenúť pracovný pobyt Š. Liptáka a A. Murgašovej v rámci medziakademickej dohody v Krakove a terénny dialektologický výskum A. Murgašovej v goralskej nárečovej oblasti v Poľsku, archívne výskumy piatich pracovníkov kabinetu vo Viedni, Budapešti, Prahe a Brne i účasť doktorandky SK SAV na Letnej škole novogréckeho jazyka a kultúry v Solúne (Grécko) a na neolatinistickom seminári *Seminarium opoliense II. de Silesia Latina* v Opole (Poľsko).

V rámci medziakademickej dohody navštívila Slavistický kabinet SAV prof. Vesa Kjuvlieva z Ústavu bulharského jazyka BAV, ktorá redigovala bulharskú časť prvého zväzku Bulharsko-slovenského slovníka.

V. Spolupráca s vysokými školami a inými domácimi inštitúciami. Aj v roku 2000 prednášali a viedli seminárne cvičenia i diplomové práce traja pracovníci kabinetu (na Trnavskej univerzite a na Katolíckej univerzite v Ružomberku).

Slavistický kabinet SAV má uzavreté dohody o spolupráci s Maticou slovenskou, so Slovenským komitétom slavistov a s Domom zahraničných Slovákov. Na základe dohody je Matica slovenská spoluvydavateľkou časopisu *Slavica Slovaca* (zabezpečuje jeho tlač a distribúciu).

Pracovníci kabinetu vykonávali expertíznu činnosť pre vládne a štátne orgány SR – Najvyšší súd SR, Ministerstvo zahraničných vecí SR, Ministerstvo kultúry SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ministerstvo spravodlivosti SR, pre Generálnu prokuratúru SR a Policajný zbor SR.

VI. Vedecko-organizačné a popularizačné aktivity. Pracovníci kabinetu uverejnili v roku 2000 dvadsaťštyri popularizačných príspevkov v odbornej a dennej tlači a jeden príspevok odvysielal Slovenský rozhlas v relácii *Popoludnie s rozhlasom*. – SK SAV bol hlavným usporiadateľom medzinárodnej interdisciplinárnej vedeckej konferencie *Prekladanie Biblie, náboženská tvorba a duchovná pieseň (západného aj východného obradu) z hľadiska európskeho kontextu* s 25 domácimi a 9 zahraničnými účastníkmi a vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou *Slovensko-poľské pomedzie* so 7 domácimi a 3 zahraničnými účastníkmi. – V rámci spolupráce s Maticou slovenskou vykonávajú pracovníci kabinetu vedúce funkcie v záujmovom Jazykovom odbore Matice slovenskej, v SK SAV sa vykonávajú všetky redakčné práce a vyhotovujú sa tlačové podklady všetkých čísel časopisu *Slavica Slovaca*.

VII. Iné významné činnosti pracoviska. So zameraním vedeckovýskumnej činnosti Slavistického kabinetu SAV súvisí jeho úloha koordinátora slavistických výskumov v interdisciplinárnom, medzirezortnom a medzinárodnom rozsahu. V tejto súvislosti je významná dohoda o spolupráci so Slovenským komitétom slavistov, podľa ktorej je Slavistický kabinet SAV sídlom Slovenského komitétu slavistov, vybavuje jeho agendu a zabezpečuje podmienky na jeho činnosť. V rámci spolupráce s vysokými školami je Slavistický kabinet SAV zapojený do súčinnosti s Trnavskou univerzitou a s Katolíckou univerzitou v Ružomberku, úspešne spolupracuje aj s filozofickými fakultami univerzít v Bratislave, Nitre a Prešove.

Z takejto spolupráce rozličného druhu vyplýva pre pracovníkov kabinetu celý rad úloh a povinností, ako napríklad príprava na vydanie publikácií reprezentujúcich slovenskú slavistiku na medzinárodných fórach, zabezpečenie účasti slovenských slavistov na svetovom zjazde slavistov (tieto činnosti vyplývajú zo spolupráce so Slovenským komitétom slavistov), zo spolupráce s vysokými školami vyplýva celý rad úloh súvisiacich s pedagogickou a vedeckovýskumnou činnosťou (prednášková činnosť, vedenie seminárov a diplomantov, školenie doktorandov, činnosť vo vedeckých radách fakúlt a pod.), zo spolupráce s Maticou slovenskou vyplývajú úlohy súvisiace s činnosťou Jazykového odboru Matice slovenskej a pod.

VIII. Podnety pre činnosť SAV. Skúsenosti s procedúrou posudzovania žiadostí o prijatie absolventov doktorandského štúdia do pracovného pomeru v SAV v celoakademickej Rade Predsedníctva SAV pre vedeckú výchovu nás vedú k predloženiu návrhu, aby sa zriadila v rámci III. oddelenia vied (vedy o spoloč-

nosti) osobitná komisia (mohla by to byť nestála komisia vymenúvaná každý rok), ktorá by posudzovala žiadosti pracovísk III. oddelenia vied o prijatie absolventov doktorandského štúdia do pracovného pomeru v SAV.

Ján Doruľa

Výročné plenárne zasadnutie Slovenského komitétu slavistov

Výročné plenárne zasadnutie Slovenského komitétu slavistov (SKS) sa konalo 8. februára 2001 v sídle Slavistického kabinetu SAV v Bratislave. V programe rokovania bola správa o činnosti SKS za 5-ročné funkčné obdobie, správa o hospodárení a revízia správa, diskusia k predneseným správam, voľba predsedu a výboru SKS, program ďalšej činnosti SKS, rozličnosti.

V úvode svojej správy o činnosti vyslovil predseda SKS blahoželanie k významnému životnému jubileu prof. V. Blanárovi a prof. V. Sedlákovi. Medzi členmi SKS privítal Dr. Martina Homzu, zvoleného na predchádzajúcom zasadnutí SKS. Upozornil ďalej na to, že zhrnújúca správa nebude obsahovať všetky tie podrobnosti, ktoré sa každoročne uverejňujú v správach o zasadnutiach pléna SKS, resp. aj predsedníctva SKS v časopise *Slavica Slovaca* (spolu 7 správ v ročníkoch 31 – 35, 1995 – 2000).

Najviac pozornosti venoval SKS (jeho agendu vybavuje Slavistický kabinet SAV) príprave účasti slovenských slavistov na XII. medzinárodnom zjazde slavistov (MZS) v Krakove v roku 1998. Na zasadnutí pléna SKS v decembri 1997 sa podrobne hovorilo o vydaní Aktov XI. MZS v Bratislave a o práci komisií pri Medzinárodnom komitáte slavistov (MKS); v roku 1997 sa na Slovensku uskutočnili zasadnutia troch komisií pri MKS. Na tomto pléne sa schválilo nové znenie článku II v bode 8 stanov SKS, podľa ktorého sa teraz plénom SKS schádza spravidla raz do roka, a boli zvolení viacerí noví členovia SKS. Popri správe o tomto pléne bol v 1. čísle *Slavica Slovaca* 1998 uverejnený aj súpis referátov slovenských slavistov na XII. MZS v Krakove.

Plénom SKS v marci 1999 zhodnotilo účasť slovenských slavistov na zjazde v Krakove. Opäť sa podrobnejšie hovorilo o príprave a vydaní Aktov XI. MZS (vyšli pod názvom *XI. medzinárodný zjazd slavistov. Bratislava 30. augusta – 8. septembra 1993. Záznamy z diskusie k predneseným referátom*. 1998. 663 strán), o príprave a vydaní zborníka prednášok slovenských slavistov (*XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov*. 1998. 415 strán) a prehľadu slavistických publikácií (*Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 1993 – 1998 [výber]*. 1998. 167 strán), o príprave a realizácii našej knižnej výstavy na zjazde v Krakove. Konštatovalo sa, že na MZS v Krakove bolo zo Slovenska 42 účastníkov, ktorí predniesli 38 referátov. Predseda SKS a riaditeľ Slavistického kabinetu SAV vyslovil poďakovanie prof. V. Blanárovi za dlhoročnú obetavú činnosť vo funkcii hlavného redaktora časopisu *Slavica Slovaca*. Novým hlavným redaktorom sa stal doc. Dr. Emil Horák, CSc.

Na zasadnutí pléna SKS v marci 2000 (pozri správu v *Slavica Slovaca*, 35, 2000, č. 1) sa hodnotila činnosť komisií pri MKS, v ktorých sú predsedami slovenskí slavisti, diskutovalo sa o pripomienkach k návrhu tematiky XIII. MZS, členovia SKS sa vyslovili k návrhu na premenovanie Slavistického kabinetu SAV na *Slavistický ústav Jána Stanislava SAV* (návrh bol predložený z príležitosti 5. výročia vzniku kabinetu), ktorý jednoznačne podporili.

Najviac pozornosti sa na tomto pléne venovalo predloženému návrhu tematiky XIII. MZS v Ľubľane, ktorý bol členom SKS k dispozícii v slovenskom preklade. Na základe predloženého návrhu tematiky ako východiskového textu bolo dohodnuté podať 4 návrhy na usporiadanie tematických blokov, dosiahla sa zhoda o obsahu pripomienok k samej tematike.

Predseda SKS vo svojej správe ďalej referoval o uzneseniach porady zúženého prezídia MKS, ktorá sa uskutočnila v októbri 2000 v Záhrebe. Zúčastnili sa na nej zástupcovia šiestich slovanských a šiestich neslovanských krajín: Ruska (O. N. Trubačov), Bieloruska (H. Cychun), Poľska (L. Suchanek), Česka (I. Pospíšil), Chorvátska (A. Nazorová a čestný člen MKS I. Frangeš) a Slovinska (A. Šivicová-Dularová,

A. Skaza, M. Javornik), ďalej Rakúska (G. Neweklowsky), Talianska (S. Garzonio), Nemecka (K. Gutschmidt), Rumunská (D. Gămulescu), Kanady (N. Zekulin) a USA (M. Flier). Prítomný bol aj predseda Chorvátskeho komitétu slavistov C. Milanja, predseda Chorvátskej filologickej spoločnosti B. Pavlovski, bývalá predsedníčka Chorvátskeho komitétu slavistov D. Sesarová a z Česka ešte výkonný redaktor časopisu *Slavia* a tajomník Českého komitétu slavistov M. Zelenka. V programe rokovania bolo posúdenie tematiky XII. MZS a rozprava o formách rokovania zjazdu v Lubľane.

V zápisnici z tohto zasadnutia sa konštatuje, že z 39 členov MKS poslalo svoje pripomienky k návrhu tematiky zjazdu 21 členov. Ďalej sa tam uvádza, že 5 národných komitétov slavistov požiadalo o zvýšenie kvóty účastníkov zo svojich krajín, a tak sa zvýšila kvóta Bielorusku z 20 na 25 účastníkov, Fínsku z 5 na 15, Taliansku z 20 na 25, Juhosláviu z 20 na 35 a Macedónsku z 10 na 18 účastníkov. Zvýšila sa aj kvóta Kazachstanu z 3 na 10 účastníkov. Celkový počet účastníkov vychodí teraz na 693 (okrem tematických blokov). Účastníci rokovaní v tematických blokoch budú tvoriť osobitne vedenú skupinu.

Na porade zúženého prezídia MKS sa posúdili pripomienky k návrhu tematiky zjazdu a schválila sa jej definitívna podoba (jej slovenský preklad uverejňujeme v tomto čísle *Slavica Slovaca*). V správe o činnosti SKS sa v tejto súvislosti pripomenulo, že na základe návrhu M. Benžu bol SKS prijal a odoslal pripomienku, aby sa tematika rozšírila o samostatnú nefilologickú skupinu (pozri *Slavica Slovaca*, 35, 2000, s. 96): „V záujme zvýraznenia podpory interdisciplinárnej spolupráce by sa mal osobitne vyčleniť ešte jeden tematický okruh (za okruhom 2.0): 3.0 *Archeológia. História. Etnológia*. 3.1 Etnogenéza Slovanov. Osídľovanie južnoslovanských oblastí (východné Alpy, Panónia, Dácia, Moezia, Balkán). 3.2 Národná emancipácia a reinterpretácia minulosti. Globalizácia, kultúrna identita a multikulturalita v slovanskom svete. 3.3 Súčasný stav poznania tradičnej kultúry slovanských národov. 4.0 *Dejiny slavistiky* [...]” Tento návrh SKS na podporu interdisciplinarity sa opieral o text predloženého návrhu tematiky (1.1, 2.4, 2.5). Treba s poľutovaním konštatovať, že nielen že nebol prijatý, ale v schválenom znení tematiky zjazdu sa celkom vynechala slovanská archeológia a história obsiahnutá v bode 1.1 pôvodného návrhu, hoci pri MKS existuje osobitná komisia pre slovanskú archeológiu. Celkom okrajovo sa nefilologickej histórii dáva aký-taký priestor v bode 2.4: Národné osamostatnenie a reinterpretácia minulosti (literatúra, jazyk, kultúra a dejiny). V zjazdových rokovaniach sa teda nenájde priestor pre slovanskú etnogenézu a dejiny osídlenia ani v navrhovanom špecifikovanom rozsahu. Zrejme to nepriaznivo postihne návrh SKS na usporiadanie tematického bloku *Panónia a južní Slovania v 7. – 9. storočí* predložený v požadovanom termíne na základe návrhu tematiky zjazdu. Podobný nepriaznivý osud môže postihnúť aj ďalší návrh SKS na usporiadanie tematického bloku *Literárny preklad ako komunikácia medzi národmi, jazykmi a kultúrami* predložený v zmysle návrhu tematiky v bode 2.4. V schválenej tematike sa totiž z tohto bodu vynechala práve formulácia *Literárny preklad ako komunikácia medzi národmi a jazykmi*.

Je iste náhoda, že sa v prijatej tematike zjazdových rokovaní vynechali práve tie okruhy, ktoré SKS navrhoval podporiť. V zápisnici zo zasadnutia zástupcov vybraných národných komitétov slavistov v Záhrebe sa neuvádzajú dôvody takého zúženia tematiky zjazdových rokovaní. Bude treba vyjasniť otázku, či okruhy problematiky vyradenej z návrhu doručeného národným komitétom slavistov (tentoraz návrh tematiky bol východiskom predkladania návrhov na tematické bloky) môžu byť obsahom rokovaní tematických blokov.

Predmetom rokovania porady v Záhrebe boli aj formy zjazdových rokovaní. Prijal sa záver, že zjazd bude prebiehať vo forme referátov a diskusií na plenárnych zasadnutiach, v sekciách, v tematických blokoch a pri okrúhlych stoloch.

Termín prihlasovania referátov na registráciu je 1. október 2001 (na adresu Slovinského komitétu slavistov). Prihláška musí obsahovať aj resumé v jednom z oficiálnych jazykov zjazdu. Sú to všetky slovanské jazyky a nemčina, francúzština a angličtina.

V tematických blokoch sa budú prerokovávať užšie, špeciálne témy, v sekciách odznejú referáty so širším tematickým záberom.

Celkový počet tematických blokov nemôže prekračovať číslo 20. Hoci aktívni účastníci blokov tvoria osobitnú kvótu, mimo pridelenej národnej kvóty, sú oficiálnymi členmi delegácie svojej krajiny. Ustanovuje sa funkcia koordinátora tematických blokov. Je ním prof. Miran Hladnik. Ten predloží prihlášky tematic-

kých blokov na rokovanie MKS v roku 2001, ktorý bude rozhodovať osobitne o každom tematickom bloku. Prihláška tematického bloku sa predkladá jeho iniciátorom najprv vlastnému národnému komitétu slavistov, ktorý ju posúdi a po schválení odošle koordinátorovi. Iniciátor bloku sa potom stáva jeho zodpovedným organizátorom, zabezpečuje realizáciu bloku na zjazde. Ako referentov možno prihlásiť troch až piatich účastníkov, ktorí sú odborníkmi v danej oblasti. V tematickom bloku musia účinkovať zástupcovia minimálne troch krajín alebo národných komitétov slavistov, pričom sa odporúča, aby aspoň jedna z tých krajín bola slovanská. Aktívni účastníci tematických blokov vopred predkladajú texty svojich referátov alebo ich tézy v rozsahu 10-minútového vystúpenia. Texty musia byť uverejnené, tak ako aj iné zjazdové referáty, pred otvorením zjazdu. Prihláška tematického bloku sa musí predložiť v podobe osobitného formulára, vyplneného v ktoromkoľvek oficiálnom jazyku zjazdu. Národné komitéty slavistov, ktoré už odoslali svoje návrhy na tematické bloky, musia znova vyplniť teraz doručené formuláre.

Návrhy na okružle stoly budú pripravené na posúdenie v MKS v roku 2001, keď sa opäť zide tzv. zúžené prezídium MKS. SKS prijal ponuku, ktorá vzišla z porady v Záhrebe, usporiadať zasadnutie tohto prezídia v roku 2001 na Slovensku. Uskutoční sa v Kongresovom centre SAV v Smoleniciach 5. – 7. decembra 2001.

V zápisnici sa ešte uvádza, že novým koordinátorom práce komisií pri MKS sa stal prof. Stanisław Gajda z Poľska, ktorý nahrádza v tejto funkcii jej dlhoročného vykonávateľa Jana Basaru. Novými čestnými členmi MKS sa stali J. Siatkowski a G. Mihailă.

O nákladoch na pobyt v Lubľane v čase zjazdu bude Slovinský komitét slavistov informovať v najbližšom čase.

Správu o hospodárení a revíziu správu predniesol za neprítomnú revízorku H. Urbancovú (nezúčastnila sa zo zdravotných dôvodov) V. Sedlák. Konštatuje sa v nej, že „účtovníctvo Slovenského komitétu slavistov je vedené prehľadne a správne. Pokladničné a finančné doklady sú zaúčtované v peňažnom denníku podľa výpisu zo Všeobecnej úverovej banky – pobočky Bratislava – centrum. Odvody dane zo mzdy sú odvádzané na Daňový úrad Bratislava. Revízna skupina odporúča účtovnú uzávierku schváliť.”

V nasledujúcej diskusii k predneseným správam sa k rozličným otázkam činnosti SKS vyslovili mnohí prítomní členovia SKS (M. Kučera, A. Ruttkay, O. Elschek, J. Hvišč, J. Bosák, T. Štefanovičová, Z. Profantová, E. Králik, V. Sedlák, M. Benža). Diskutovalo sa najmä o súčasnom zameraní a výskumnej náplni slavistiky, o chápaní, zmysle a význame interdisciplinarity, o obsahovej náplni rokovaní slavistických zjazdov. – Úsiliu o komplexnosť výskumov realizovaných pomocou interdisciplinárne koncipovaných projektov na pôde Slavistického kabinetu SAV nevychádza v ústrety úsilie obmedzovať tematiku zjazdových rokovaní takmer výlučne na filologické (v obmedzenejšej miere aj na etnologické) výskumy. Schválená tematika XIII. MZS nenadväzuje na koncepciu tematiky XI. MZS v Bratislave.

V závere diskusie plénum jednohlasne schválilo predložené správy.

Jednohlasne boli schválené aj návrhy z pléna na funkciu predsedu a ďalších členov výboru i revízorov. Za predsedu SKS bol na ďalšie funkčné obdobie zvolený Ján Doruľa, za tajomníka SKS Peter Žeňuch, za podpredsedov Ján Koška, Vincent Sedlák a Mojmír Benža, za revízorky Tatiana Štefanovičová a Elena Krasnovská.

Predseda SKS poďakoval prítomným členom SKS za prejavenu dôveru. Uviedol, že najbližšia činnosť SKS bude spojená predovšetkým s prípravou účasti slovenských slavistov na XIII. MZS v Lubľane. V najbližšom čase bude rozposlaný obežník – informácia o XIII. MZS s výzvou o prihlasovanie účasti na tomto zjazde (informácia sa uverejňuje aj v tomto čísle Slavica Slovaca), pravdepodobne v septembri 2001 sa opäť zide plénum SKS, ktoré podrobnejšie prerokuje podmienky účasti slovenských slavistov na zjazde v Lubľane a bude sa zaoberať aj hodnotením činnosti komisií pri MKS. Veľa úsilia si vyžiada aj príprava zasadnutia zúženého prezídia MKS v decembri 2001 v Smoleniciach.

Ján Doruľa

Tematika XIII. medzinárodného zjazdu slavistov v Lubľane 15. – 21. augusta 2003*

1.0 Jazykoveda

1.1 Jazykovo-genetické, etnogenetické a historicko-filologické hľadiská:

Genéza slovanských jazykov¹ v kontexte praslovanskej dialektológie (s osobitným zreteľom na južnoslovanské jazyky). Slovanská etymológia zo slovotvorného a sémantického hľadiska. Paleoslavistika. Textológia a vydávanie pamiatok.²

1.2 *Areálové hľadiská*: Areálový výskum slovanských jazykov (Baltica, Carpatica, Germano-Slavica, Austro-Slavica, Ugro-Slavica, Balcanica). Nárečia slovanských jazykov – ich vznik, vývin, súčasný stav. Interdisciplinárnosť v dialektologických výskumoch. Perspektívy, metódy a technika lingvistickej geografie.

1.3 Štruktúrne, typologické a porovnávacie hľadiská (na všetkých úrovniach):

Aktuálne problémy vedeckého výskumu súčasných slovanských jazykov (vo všetkých jazykových rovinách). Dynamika a typológia zmien vo vyvine slovanských jazykov. Typologická podoba slovanskej vety z metajazykového porovnávacieho hľadiska. Lexikálne a frazeologické neologizmy v slovanských jazykoch na rozhraní tisícročia. Vývinové procesy v oblasti terminológie a vzťahy medzi slovanskými jazykmi. Štruktúrna typológia slovanského onomastického³ fondu.

1.4 *Sociolingvistiké a pragmatické hľadiská*: Jazyková teória štýlov. Jazykové kontakty (slovansko-slovan ské, slovansko-neslovanské). Úloha národného jazyka pri formovaní národnej kultúry. Jazykové plánovanie a jazyková politika v krajinách so slovanským úradným jazykom. Postavenie slovanských jazykov vo svete dnešnej komunikácie a technológie v súvislosti s problematikou viacjazykovosti. Sociolingvistiké hľadiská a periodizácia slovanských spisovných jazykov. Kritériá spisovnosti v slovanských jazykoch. Zmeny v južnoslovanských spisovných jazykoch za posledné desaťročia. Koexistencia spisovného jazyka s nespisovnými útvarmi (variantmi) v slovanských jazykoch.

1.5 *Teoretické a metodologické hľadiská pri výskume slovanských jazykov*: Aplikácia nových technológií na slovanský jazykový materiál. Korpusy textov slovanských jazykov. Kognitívne prístupy v jazykovede.

2.0 Dejiny literatúry. Kulturológia. Folkloristika.

2.1 Adam Mickiewicz, Alexander Puškin, France Prešeren v slovanskom a európskom kontexte.

2.1.2 Problematika tvorivej činnosti v emigrácii.

2.2 *Teoretické hľadiská*: Súčasné literárnovedné smery v slovanskom svete. Funkcie literatúry v slovanskom svete. Všeobecná porovnávacia literárna veda a slovanské literatúry. Tematológia na rozhraní literárnej vedy, kulturológie a lingvistiky (téma, intertextualita, model sveta).

2.3 *Literárnohistorické hľadiská*: Typológia vzniku slovanských literatúr. Vývinová typológia žánrov v slovanských literatúrach. Kontinuita a diskontinuita literárnych procesov od stredoveku do postmodernizmu (s osobitným zreteľom na problém literárnosti). Tematologické a imagologické vzťahy medzi slovan-

* SKS dostal od Slovinského komitétu slavistov schválenú tematiku zjazdu v troch jazykoch – slovinskom, ruskom a anglickom. Do slovenčiny preložil J. Doruľa.

¹ V návrhu tematiky bola formulácia: *Etnogenéza Slovanov. Jazyková a etnická genéza slovanských národov...*

² Text *Textológia a vydávanie pamiatok* je v definitívne schválenej tematike uvedený namiesto formulácie v návrhu: *Archeológia (funkcionálna tematika súvisiaca predovšetkým s osídľovaním južnoslovanských oblastí východných Álp, Panónie, Dácie, Moezie, Balkánu)*. Keďže pôvodná formulácia odseku 1.1 zostala nezmenená, vznikol nesúlad medzi jeho názvom a obsahom.

³ V návrhu tematiky bola formulácia *Štruktúrna typológia slovanského menného fondu*; SKS žiadal spresniť túto formuláciu, aby bolo jasné, či tu ide o pomenovací, názvoslovný fond, ktorý zahŕňa aj onomastické výskumy. Úpravu pôvodnej formulácie nájdeme len v slovinskej verzii schválenej tematiky (namiesto *imenskega fonda* je teraz *onomastičkog fonda*), v doručenej ruskej a anglickej verzii zostala pôvodná formulácia z návrhu tematiky.

skými literatúrami. Fantastika v slovanských literatúrach. Odbojová literatúra. Regionalizmus a nárečnosť v literatúrach slovanských národov. Slovanské literatúry národnostných menší n a diaspóry. Slovanské literatúry na pozadí neslovanských literatúr alebo v ich obkolesení.

2.4 *Kulturologické hľadiská*: Zmeny literárneho života na prelome tisícročia (vplyv sociálno-politických zmien a nových médií). Národné osamostatnenie a reinterpretácia minulosti (literatúra, jazyk, kultúra a dejiny). Globalizácia, kultúrna identita a multikulturalita ako problémy slovanského sveta. Recepcia slovanskej dramatiky v neslovanskom prostredí. Literatúra a filozoficko-religiózne myslenie. Masová kultúra.⁴

2.5 *Folkloristika*: Folklorný text v kontexte kultúry. Texty súčasného slovanského folklóru. Chápanie tradície v literárnej histórii a folkloristike. Vzťah medzi ústnou a písanou literatúrou (s dôrazom na zmenu hraníc medzi nimi). Súčasná tendencie v literárnej histórii a folkloristike.

3.0 Dejiny slavistiky

3.1 *Osobitná téma*: Josef Dobrovský (1753 – 1829) v kontexte európskeho osvietenstva a spoločenských vied. Úloha J. Dobrovského pri formovaní slovanských národných filológií. Názory Josefa Dobrovského a Jerneja Kopitara na staroslovienčinu a kulturologické a jazykové aspekty slovanského písomníctva v Korutánsku, v Panónii, na Balkáne a na Veľkej Morave.⁵ J. Dobrovský, J. Kopitar a slovanská folkloristika.

Informácia o XIII. medzinárodnom zjazde slavistov

XIII. medzinárodný zjazd slavistov sa uskutoční v dňoch 15. – 21. augusta 2003 v hlavnom meste Slovenskej republiky Lúblane.

Zjazdové rokovania budú prebiehať v schválených tematických okruhoch uvedených v priloženej *Tematike XIII. medzinárodného zjazdu slavistov v Lúblane 15. – 21. augusta 2003*.

Prihláška na aktívnu účasť v zjazdových rokovaníach musí vychádzať z tejto tematiky – podľa vlastného výskumného zamerania a osobného výberu navrhovateľa.

S názvom navrhovaného referátu treba **do 30. apríla 2001** poslať na uvedenú adresu Slovenského komitétu slavistov aj krátku anotáciu (obsah) referátu.

Keďže text zjazdového referátu musí byť vopred uverejnený, pripraví Slovenský komitét slavistov v Slavistickom kabinete SAV na vydanie osobitný zborník príspevkov slovanských slavistov.

Termín odovzdania príspevku do zborníka včas oznámime autorom referátov, ktoré Slovenský komitét slavistov zaraďí do počtu určeného kvótou pridelenou Slovenskej republike.

Prosíme Vás o oboznámenie pracovníkov Vašej inštitúcie s tematikou zjazdových rokovaní i s termínom podávania prihlášok na adresu Slovenského komitétu slavistov (Panská 26, 813 64 Bratislava).

Termín **30. apríla 2001** je nevyhnutné dodržať.

*Univ. prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.
predseda Slovenského komitétu slavistov*

⁴ Namiesto textu z návrhu tematiky *Literárny preklad ako komunikácia medzi národmi a jazykmi* je v jej schválenej verzii formulácia *Literatúra a filozoficko-religiózne myslenie. Masová kultúra*.

⁵ V ruskej verzii schváleného textu tematiky *Veľká Morava* chýba.